

JAK DELEON
(BEYOĞLU DERNEĞİ ÖDÜLÜ)

BİR TUTAM İSTANBUL

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

ALTIN KİTAPLAR

1. BASIM /ARALIK 1993

Kapak: Pangaltı ve Notre Dame de Sion Mektebi
(20. yüzyılın başından bir kartpostal.)

JAK DELEON
BEYOĞLU DERNEĞİ ÖDÜLÜ

**Bir Tutam
İstanbul**

Yazarın Yayınevimizden Çıkan Kitabı:

KISA BALE VE MODERN DANS TARİHİ

*İstanbul Hanımefendisi
Ziyeti Ballıoğlu'nun
aziz anısına*

Bu şehr-i İstanbul ki bi misl-ü bahadır
Her sengine yekpare Acem mülkü fedadır
Her bağçesi bir çemenistan-ı letafet
Her gûşesi bir meclis-i pür feyz-ü safadır.

Nedim (1680-1730)

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
İstanbul'un Adları, İmparatorları ve Sultanları.....	16
İstanbul ve Şiir.....	21
Yabancı Ressamlardan İstanbul.....	26
Kâğıthane.....	29
Gülzar Boğaziçi'nde Yandan Çarkıyla Seyrüsefer.....	37
Boğaziçi Mesireleri.....	43
Boğaziçi'ni Yazanlar (I).....	47
Boğaziçi'ni Yazanlar (II).....	53
1912 Köprüsü.....	61
Tünel: Pera-Galata Arasındaki Asansör.....	65
Beyazıt Meydanı.....	77
İstanbul'un Deniz Fenerleri ve Kızkulesi.....	82
İstanbul Kitapları.....	89
İstanbul Portreleri.....	99
Harbiye-Şişli.....	107
Kimler Satardı Şarabı, Birayı, Mastikayı?.....	119
İstanbul Barlarına Sername ve Muasır Rehber:.....	126
<i>Ceneviz ve Vito</i>	126
<i>Dadaist</i>	129
<i>Fener Meyhanesi</i>	131
<i>Kalem</i>	132
<i>Patisserie - Cafe de Pera</i>	135
<i>8¹/2</i>	140

<i>Shakespeare</i>	141
<i>Sherlock Holmes</i>	143
<i>Tepe</i>	147
<i>Voodoo</i>	149
<i>Zihni (Ortaköy)</i>	153
Kaynakça	155

ÖNSÖZ

Uluslar ve uygarlıklar kavşağı İstanbul üzerine yazılan derya, çizilen deniz. Onlarca dilde seyahatnameler, mimarisi üzerine tezler, tarihten «nostalji»ye uzanan cilt cilt yapıtlar birkaç kitaplık doldurur kuşkusuz. Tümel (total) bir İstanbul kitabı günümüze değin yazılmadı, yazılamaz da; şehrin mozayikinin tüm renklerini tek cilde sığdırmanın olanaksız olduğu bilinen bir gerçek. Önemli olan, konu yelpazesini geniş tutarak değişik seslerden ve renklerden örnekler verebilmek, çok işlenmemiş (belki de günışığına hiç çıkmamış) konulara da el atarak şehrin öyküsüne katkıda bulunmak...

... Ama gözönündeki görkemi de görmezden gelmek yanlış olur. Hele İstanbul'u İstanbul yapan o güzelim siluetin can damarları olan saraylar ve camilerse sözkonusu olan...

Saraylar şehriydi İstanbul; hâlâ da öyle, sarayların bir bölümünün yok olmasına ve kalanların çoğunun müzeye çevrilmesine karşın. Çırağan Sarayı'nın otel olmasıya ayrı bir tartışma konusu. Uzak ve yakın geçmişe bakıyoruz ve adlar (ve ait oldukları mimari tarzların yetkin örnekleri sayılabilecek binalar) beliriyor İstanbul'un ufuk çizgisinde: Dolmabahçe, Çırağan, Yıldız, Beylerbeyi, Üsküdar, Aynalıkavak sarayları, Bebek, Gökusu, Beykoz, İhlamur, Çengelköy kasırları, Beşiktaş-Kuruçeşme arasındaki sahilsaraylar, Beyazıt'taki Eski Saray ve bir zamanlar Haliç'in kıyılarını saran Bizans sarayları...

Marmara denizine kama gibi saplanmış bir burnun tepeleri-

ne kurulan (ve görkemiyle İstanbul'un silüetine hükmeden) Topkapı Sarayı içinse ayrı sayfalar açmak şart:

Sarayburnu-Gülhane-Sultanahmet arasındaki alanda yükselen Topkapı Sarayı'nın bölümleri arasında Bab-ı Hümâyûn, Siyaset Çeşmesi, Bab-üs-Selâm, Mutfaklar, Zülüflü Baltacılar Koğuşu, Kubbealtı (Divan Odası), İç Hazine, Bab-üs-Saade, Arz Odası, Enderun, 3. Ahmet Kütüphanesi, Ağalar Camii, Seferli Koğuşu, 2. Selim Hamamı, Hazine Dairesi, Kiler Koğuşu, Hazine Koğuşu, Hırka-i Saadet Dairesi, Mecidiye Köşkü, Lâle Bahçesi, Sofa Köşkü, Sultan İbrahim Kameriyesi, Sünnet Odası, Harem Dairesi bulunuyor.

Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi de girift bölümlerden oluşur: Valide Sultan Dairesi, Sultanahmet Köşkü, Hünkâr Hamamı, 1. Abdülhamit'in Yatak Odası, Havuzlu Taşlık, 3. Osman Köşkü, Hünkâr Sofası, 3. Ahmet'in Yemek Odası, 3. Murat'ın Yatak Odası, Kafes, 1. Ahmet Kütüphanesi, Çeşmeli Sofa, Ocaklı Sofa, Başkadın ve Kadınlar Dairesi, Taht Kapısı, Kızlarağası Dairesi, Şehzadeler Mektebi, Karaağalar Mescidi, Kuşhane...

Fatih Sultan Mehmet önce Beyazıt Meydanı'nda (Forum Theodosius) bir saray yaptırmıştı. Yapımı 1454 yılında tamamlanan bu saraya «Sarayı Atik-i Amire» (Eski Saray) adı verilmişti. Bugün Topkapı Sarayı olarak anılan «Sarayı Cedid-i Amire»nin (Yeni Saray) inşaatıysa 1475 yılında başlamış, ilk bina 1478'de tamamlanmıştı. 1850'lere değin tüm hükümdarlar ek binalar yaptırmışlar, arada çıkan yangınlar nedeniyle de Topkapı Sarayı çok sık çehre değiştirmişti.

Çehre değiştiren yalnızca Topkapı Sarayı değil, yüzyılların gürzüyle örselenen tek mil İstanbul kuşkusuz. Ama Şehir-i Kebir'in silüetinden hiçbir zaman eksilmeyecek olan görkemli minareler ve kubbeler vardır ki, sayısız ressamın tablosuna konu olmuşlardır. İstanbul'un camilerindedir bu kez sözümüz...

Bizans döneminde kilise olan birçok yapı, Osmanlı tarafından camiye tahvil edilmiştir. Alemdar Yokuşu'nun altındaki Zeynep Sultan Camii'nin yanında bulunan Acemi Ağa Mescidi (eski

Khalkopratieia Kilisesi), Ahmet Paşa Mescidi (Çarşamba'da, Fethiye Camii'nin yakınlarında olup bir zamanlar Trullo Manastırı Kilisesi'ydi), Atik Mustafa Paşa Camii (diğer adıyla Cabir Camii, eski Hagia Thekla Kilisesi), şimdi müze olan Kariye Camii (Khora Manastırı Kilisesi), Laleli'deki Bodrum Camii (diğer adıyla Mesih Paşa, eski adıyla Myrelaion Manastırı Kilisesi), Fatih'teki Eski İmarret Camii (önceden Pantepoptes Manastırı Kilisesi), Vatan Caddesi'ndeki Fenâri İsa Camii (Lips Manastırı Kilisesi), Çarşamba semtindeki Fethiye Camii (Pammakaristos Manastırı Kilisesi), Cibali'deki Gül Camii (Euphemia ve Theodosia Kilisesi), Samatya'daki İmrahor İlyas Bey Camii (Studios Manastırı Kilisesi), Şehzadebaşı'ndaki Kalenderhane Camii (Akataleptos Manastırı Kilisesi), Kocamustafapaşa Camii (Hagios Andreas Manastırı Kilisesi), Kadırgalimanı'ndaki Küçük Ayasofya Camii (Sergios ve Bakhos Kilisesi), Molla Gürânî Camii (Vefa'dadır ve eski adı Hagios Theodoros Tyron Kilisesi'dir), Zeyrek Camii (Pantokrator Manastırı Kilisesi) başlıcalarıdır.

Prof.Dr. Semavi Eyice'nin verdiği bu bilgilerin ardından, büyük usta Mimar Sinan'ın İstanbul'da yaptığı camilere göz atalım:

Şehzade Camii, Süleymaniye Camii, Haseki Camii (Avratpazarı'nda), Mihrimah Camii (Edirnekapı'da), Osmanşah Validesi Camii (Aksaray'da), Beyazıdkızı Camii (Yenibahçe'de), Ahmet Paşa Camii (Topkapı'da), Rüstem Paşa Camii (Tahtakale'de), İbrahim Paşa Camii (Silivrikapı'da), Sokollu Mehmet Paşa Camii (Kadırga'da), Bali Paşa Camii (Aksaray'da), Kadıasker Abdurrahman Çelebi Camii (Mollağürani'de), Mahmut Ağa Camii (Ahrıkapı'da), Odabaşı Camii (Yenikapı'da), HocaHüsrev Camii (Kocamustafapaşa'da), Hamami Hatun Camii (Sulumanastır'da), Defterdar Camii (Üsküplüçeşme'de), Ferruh Kethüda Camii (Balatkapısı'nda), Yunus Bey Camii (Balatkapısı'nda), Hüsrev Çavuş Camii (Yenibahçe'de), Sinan Ağa Camii (Kadıçeşmesi'nde), Süleyman Subaşı Camii (Unkapanı'nda), Zal Mahmut Paşa Camii (Eyübsultan'da), Şah Sultan Camii (Eyübsultan'da), Nişan-

cı Camii (Eyübsultan'da), Emir Buhari Camii (Edirnekapı'da), Merkez Efendi Camii (Yenikapı'da), Çavuşbaşı Camii (Sütlüce'de), Hüseyin Çelebi Camii (Kiremitlik'te), Kasım Paşa Camii (Tersane'de), Sokollu Mehmet Paşa Camii (Azapkapı'da), Kılıç Ali Paşa Camii (Tophane'de), Muhiddin Çelebi Camii (Tophane'de), Molla Çelebi Camii (Tophane ile Beşiktaş arasında), Cihangir Camii (Cihangir'de), Ebu Fadıl Camii (Tophane üstünde), Sinan Paşa Camii (Tophane'de), İskele Camii (Üsküdar'da), İskender Paşa Camii (Kanlıca'da).

İstanbul'un yüzlerce caminin hakkını eksiksiz vermek için ciltlerle kitap yazmak gerekir. Bu nedendir ki önsözümüze dün-yaca ünlü üç caminin (Süleymaniye, Sultan Ahmet ve Yenicami) tarihini almakla yetindik:

Şöyle söyler Mimar Sinan: «Şehzade Camii çıraklığımın, Süleymaniye olgunluğumun, Edirne'deki Selimiye üstadlığımın eseridir.» 1549 yılında yapımına başlanan Süleymaniye, 4338 adet çiniyle 1557'de sonuçlanmıştır. Bu denli çok çini sergileyen tek camidir. Dört minaresi ve on şerefesi vardır. Kanunî Sultan Süleyman 10. padişah'tır ve İstanbul'un fethinden sonra tahta oturan dördüncü Osmanlı sultanıdır. 74 metre yüksekliğindeki minarenin dışında, somaki sütunlar Mısır'dan getirilmiş, kimi de Hipodrom'dan taşınmıştır. Beş kapısı olan caminin tam 138 penceresi vardır. Renkli camlar İbrahim Efendi, yazılırsa Karahisarlı Hasan Çelebi imzasını taşır. Kubbe ayetiye yine Hasan Çelebi'yle Şemsi Ahmet Efendi tarafından resmedilmiştir. Peçevî tarihine göre caminin çevresinde bir dar-ül hadis, dört medrese, bir imaret, bir hamam, bir tabhane, bir okul ve bir tıp medresesi bulunmaktadır.

Sultanahmet Camii'nin planlarını Sedefçi Mehmet Ağa çizmiştir. 1609 yılında başlayan yapım tam yedi yıl sürmüş, tamamlandığında Ayasofya'dan daha görkemli bir anıt olması tasarlanmıştır. 21043 adet çini kullanılmıştır. Camiyi yaptıran 1. Ahmet temeli atarken kadife kaplı ve gümüş saplı bir kazma kullanmıştır ki, bugün Topkapı Sarayı müzesinde görülebilir. 360 penceresi,

altı minaresi ve yine altı sütunlu şadırvanıyla Sultan Ahmet Camii, İstanbul'un en ünlü anıtlarından biridir.

Eminönü Meydanı'ndaki Yeni Cami (kimi kaynaklara göre Valide Camii ya da halk dilindeki adıyla Güvercinli Cami) Mimar Davut Ağa'nın yapıdır. İnşaatına Ağustos 1597 yılında başlanmış, tam 74 yıl sonra tamamlanmıştır. 3. Mehmet'in annesi Safiye Sultan adına yola çıkan Davut Ağa'nın ölümünden sonra Dalgıç Ahmet Çavuş inşaatı sürdürmüştü, bu kez de 3. Mehmet'in ölümlüyle birlikte yapı yarım kalmıştır (1603). Metruk bir halde terk edilmesi nedeniyle halk arasında «Zulmiye» adıyla anılmaya başlanan cami, 1660 yangınında tümüyle harap olmuştur. O tarihten sonra Mimar Mustafa Efendi caminin onarımını üstlenmiş ve yapı 1674 yılında tamamlanmıştır.

Toplam 3080 kese altına mal olduğu yazılır Yeni Cami'nin. Aynı zamanda Valide Camii olarak adlandırılmasının nedeni, 3. Mehmet'in annesi Safiye Sultan adına başlayan inşaatın, 4. Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan'ın desteğiyle bitirilmiş olmasından kaynaklanıyor. Külliyesinde iki çarşı, bir mektep, bir köşk ve sebilhaneler bulunan Yeni Cami, Marmara ya da Boğaz'dan Haliç'e getirildiğinde bir demlerin görkemli İstanbul mimarisine tanıklık eder.

İstanbul'un camilerini anlatan yapıtlar tarih boyunca değer katmıştır kitaplarımıza. «Tezkeretül Ebniye», «Tezkeretül Bünyan» ve «Tuhfetül Mimari», Sinan devri mimarisini anlatır. Cafer Çelebi'nin «Risale-i Mimariye»si ve Evliya Çelebi'nin «Seyahatname»si camiler konusunda bilgi verir. Eremya Çelebi Kömürçüyan'ın «18. Yüzyılda İstanbul»u ve Ayvansaray'lı Hafız Hüseyin Efendi'nin «Hadikatül Cevami»si şehrin cami ve mescidlerini ayrıntılı olarak anlatır. 1888'de Osman Efendi, «Mecmuatül Cevami»de camileri tarif eder. Mehmet Raif Efendi, 1898 yılında yayımlanan «Mir'at-ı İstanbul» başlıklı eserinde Boğaziçi çevresindeki ve Haliç'teki camileri anlatır. 1919 yılında yayımlanan «Bedayi-i Asarı Osmaniye» (Deniz Matbaası Ressamı Bahriye Kâtibi Hüsnü Bey) de camilere geniş yer verir. Halil Edhem, Reşat Ekrem

Koçu, İbrahim Hakkı Konyalı, Ekrem Hakkı Ayverdi camilerimizi etraflıca anlatan yazarların başında gelir kuşkusuz. Ahmet Rasim'in «Menakıb-ı İslam» ve Zekâi Paşa'nın «Mübeccel Hazine-ler» başlıklı çalışmaları da bu konuda bilgi içermektedir.

Söz camilerden açılmışken hemen ekleyelim:

Ayasofya'sız bir İstanbul düşlemek mümkün değildir. Tarihçi-lerle seyyahların çalışmalarında önemli yer tutar bu kilise-cami-müze. Önce «Megalo Ekklesia» (Büyük Kilise) adıyla anıldı, sonra da «Hagia Sofia» (Kutsal Bilgelik) olarak tanındı. Hristiyan dini-ne göre Tanrı'nın üç sıfatı vardı: «Hagia Dynamis» (Kutsal Kud-ret), «Hagia İrene» (Kutsal Huzur) ve «Hagia Sofia» (Kutsal Bilge-lik). Fatih Sultan Mehmet'in iradesiyle camiye tahvil edildiğinde Osmanlı'da «El Cami-ü'l kebîr'ü'l Atik» (Eski Büyük Cami) adıyla ün saldı ama kısaca Ayasofya olarak bilindi.

Tralles'li (Aydın'lı) Anthemius ve Milet'li İzidor'un mimari yapıtı olan Ayasofya'nın inşaatı 537 yılında tamamlanmıştı. Dep-remler, yangınlar ve yağmular sonucunda yüzyıllar boyunca gerek doğa, gerek insan eliyle tahrip edilmiş, sayısız kez onarım görmüştür. Bizans İmparatoru 1. Justinian'ın gözbebeği olan bu görkemli kilise, Fatih, İstanbul'u aldığı anda harap durumdaydı. Padişah, yapıyı baştan sona onartarak bir minare eklemiş ve Aya-sofya'yı cami olarak ibadete açmıştı. 2. Beyazıt ve 3. Selim dönemlerinde üç minare daha eklenmiş, minber ve mahfiller 3. Murat döneminde yapılmıştır. Mermer vaiz kürsüsü 4. Murat dönemindeydir. Abdülmecit döneminde İstanbul'a gelen İsviç-re'n mimar Gaspar Fossati, yapıyı eksiksiz bir onarımdan geçir-miştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde de bakım görmüş olan Ayasofya'nın avlusundaki şadırvan, okul ve imaret 1. Mah-mut devrinin eseridir. 1934 yılında, Atatürk'ün emriyle müze olmuştur Ayasofya.

Müze niteliği taşımayan ama uzun merdivenleriyle içerden de gezilebilen, İstanbul'a denizden, karadan ya da havadan yak-laşanların ilk gördüğü yapılardan biri olan Galata Kulesi'nin adını Topkapı Sarayı ve Ayasofya Müzesi'yle aynı anda anmak müm-

kün; İstanbul'un alfabesini yeni okumaya başlayan seyyahların adım attıkları ilk üç mekân bunlar çünkü. Özetle, Ayasofya'dan yeni, Topkapı'dan eskidir Galata Kulesi. 1348 yılında Cenevizliler tarafından Galata surlarının başkulesi olarak yapılmıştır. 1509 depreminde yıkılmış ve Mimar Hayreddin tarafından onarılmıştır. 16. yüzyılda zindan, 18. yüzyılda yangın gözetleme kulesi olarak kullanılmış, 1794 ve 1831 yıllarında tümüyle yanmış, 1875'deki fırtınada zarar görmüştür. 1960'larda da tepeden tırnağa onarılmıştır Galata Kulesi. 61 metre yüksekliğinde ve (bodrumuyla birlikte) 12 katlıdır. Bizanslılar «Megalos Pyrgos» (Büyük Burç), Cenevizliler «Christea Turris» (İsa Kulesi) olarak anarlardı Galata Kulesi'ni; Osmanlı'nın bir demlerinde (buradan havalanıp Üsküdar sırtlarına konan Hezarfen Ahmet Çelebi'ye göndermeyle) halk arasında «Hezarfen Kulesi» olarak da anılmış, Münecim Takiyeddin'in rasathanesinin 16. yüzyılda bu kulede bulunduğu iddiasıyla günümüze değin kanıtlanamamıştı. Kulenin külahını Evliya Çelebi'ye koydurtalım: «Kuleden bakılınca Bursa'daki Keşiş Dağı (Uludağ) görülür. Dürbünle bakılırsa Bursa'nın imaretleri de görünür.» Görüntü 300 yıl geride kaldı, şimdi yoğun hava kirliliği nedeniyle deniz zor görülüyor...

İnce bir kitaba nasıl sığar tüm İstanbul? Yalnızca anıtlarının dökümü binlerce sayfa tutar. Bu nedenle şehrin tarihiyle coğrafyasından örnek yerlemler alınarak «Bir Tutam İstanbul» oluşturuldu. Grafik elden geldiğince geniş tutuldu: Mesirelerden meydanlara, şairlerden seyyahlara, deniz fenerlerinden Tünel'e, kitaplardan insan manzaralarına, meyhanelerden barlara uzanan çizgilerle çok sesli bir İstanbul senfonisi oluşturuldu. «Bir Tutam İstanbul'un bir «İstanbul Ansiklopedisi» olamayacağı ve bu görkemli şehrin bir kitaba sığamayacağı gerçeği hiçbir zaman gözardı edilmedi.

«Bir Tutam İstanbul» üzerine yüzlerce kitap yazılmış olan bu şehre birkaç çiçek daha sunmayı amaçlıyor...

İstanbul'un Adları, İmparatorları ve Sultanları

İstanbul'un Adları

(Bizans Öncesi ve Bizans Dönemi):

Lygos (Plinius'a göre)

Byzas (Byzans, Byzantion): İ.Ö. 660

Antoneinia (Augusta Antonina): İ.S. 2. yüzyıl

Nea Roma: İ.S. 330

Constantinopolis (Polis, Stinpolis): İ.S. 337

İstanbul'un Adları

(Osmanlı Dönemi):

Kostantiniyye (Mahmiye-i Kostantiniyye)

Darüssaade (Darüssaadet, Dersaadet)

Deraliye (Darüddevleti Aliyye-i Osmaniyye)

Darüsaltanat (Darüsaltanat-ü Seniyye-i Osmaniyye)

Darülhilafe (Darülhilafetül Aliyye-i İslamiyye)

Asitane (Asitane-i Saadet, Asitane-i Saltanat,

Asitane-i Aliyye)

İslambol (İstambol, İstanbul)

Bizans İmparatorları:

Constantinus I (324-337)

Constantius (337-361)

Julian (361-363)

Jovian (363-364)

Valens (364-378)
Theodosius I (379-395)
Arcadius (395-408)
Theodosius II (408-450)
Marcian (450-457)
Leo I (457-474)
Leo II (474)
Zeno (474-491)
Anastasius I (491-518)
Justin I (518-527)
Justinian I (527-565)
Justin II (565-578)
Tiberius II (578-582)
Maurice (582-602)
Phocas (602-610)
Heraclius (610-641)
Constantinus II (641)
Heracleonas (641)
Constantinus III (641-668)
Constantinus IV (668-685)
Justinian II (685-695)
Leontius (695-698)
Tiberius III (698-705)
Justinian II (2. kez: 705-711)
Phillipicus Bardanes (711-713)
Anastasius II (713-715)
Theodosius III (715-717)
Leo III (717-741)
Constantinus V (741-775)
Leo IV (775-780)
Constantinus VI (780-797)
Eirene (797-802)
Nicephorus I (802-811)
Stauracius (811)
Mikhail I (811-813)

Leo V (813-820)
Mikhail II (820-829)
Theophilus (829-842)
Mikhail III (842-867)
Basil I (867-886)
Leo VI (886-912)
Alexander (912-913)
Constantinus VII Porphyrogenitus (913-959)
Romanus I Lecapenus (Constantinus VII ile aynı anda:
919-944)
Romanus II (959-963)
Nicephorus II Phocas (963-969)
Ioannus I Tzimisces (969-976)
Basil II (976-1025)
Constantinus VIII (1025-1028)
Romanus III Argyrus (1028-1034)
Mikhail IV (1034-1041)
Mikhail V (1041-1042)
Theodora ve Zoe (1042)
Constantinus IX (1042-1055)
Theodora (2. kez: 1055-1056)
Mikhail VI (1056-1057)
Isaac I Comnenus (1057-1059)
Constantinus X Ducas (1059-1067)
Romanus IV Diogenes (1067-1071)
Mikhail VII Ducas (1071-1078)
Nicephorus III Boaniates (1078-1081)
Alexius I Comnenus (1081-1118)
Ioannus II Comnenus (1118-1143)
Manuel I Comnenus (1143-1180)
Alexius II Comnenus (1180-1183)
Andronicus I Comnenus (1182-1185)
Isaac II Angelus (1185-1195)
Alexius III Angelus (1195-1203)
Isaac II Angelus (2. kez: 1203-1204)

Alexius IV Angelus (Isaac II ile aynı anda: 1203-1204)
Alexius V Ducas (1204)

Latin İşğali:

Baudouin I (1204-1205)
Henri (1205-1216)
Pierre de Courtenoi (1216-1219)
Robert (1219-1228)
Baudouin II (1228-1261)

Bizans'ın Restorasyonu:

Mikhail IX Palaeologus (1261-1282)
Andronicus II Palaeologus (1282-1328)
Andronicus III Palaeologus (1328-1341)
Ioannus V Palaeologus (1341-1376)
Ioannus VI Cantacuzenus (Ioannus V ile aynı anda:
1341-1354)
Andronicus IV Palaeologus (1376-1379)
Ioannus V Palaeologus (2. kez: 1379-1391)
Ioannus VII Palaeologus (Ioannus V ile aynı anda: 1390)
Manuel II Palaeologus (1391-1425)
Ioannus VIII Palaeologus (1425-1448)
Constantinus XI Dragases (1449-1453)

Osmanlı İmparatorları:

Mehmet II (1453-1481)
Beyazıt II (1481-1512)
Selim I (1512-1520)
Süleyman I (1520-1566)
Selim II (1566-1574)
Murat III (1574-1595)
Mehmet III (1595-1603)
Ahmet I (1603-1617)
Mustafa I (1617-1618)
Osman II (1618-1622)
Mustafa I (2. kez: 1622-1623)
Murat IV (1623-1640)

İbrahim (1640-1648)
Mehmet IV (1648-1687)
Süleyman II (1687-1691)
Ahmet II (1691-1695)
Mustafa II (1695-1703)
Ahmet III (1703-1730)
Mahmut I (1730-1754)
Osman III (1754-1757)
Mustafa III (1757-1774)
Abdülhamit I (1774-1789)
Selim III (1789-1807)
Mustafa IV (1807-1808)
Mahmut II (1808-1839)
Abdülmecit (1839-1861)
Abdülaziz (1861-1876)
Murat V (1876)
Abdülhamit II (1876-1909)
Mehmet V (1909-1918)
Mehmet VI (1918-1922)

İstanbul ve Şiir

Tanzimattan sonra Namık Kemal, Recaizade Ekrem, Sami Paşazade Sezai, İstanbul'u enine boyuna yazmıştır. Servet-i Fünun romanında, Hüseyin Rahmi Gürpınar'da ve Ahmet Rasim'de de İstanbul sokakları, evleri ve insanlarıyla anlatılır. Gerilere gidersek, Divan şairlerinin İstanbul'a büyük önem verdiklerine tanık oluruz.

«Stambul cümle âlemden ibaret başka âlemdir» diyor Sünbülzade Vehbi. Nerkisîyse Hazreti Adem'in bile İstanbul'a hayran olabileceğini anlatır:

*«Şehri hoş ab u hava yanı İstanbul ki eğer
Tarihini görse behiştî unutturdu Adem.»*

Nedim de İstanbul'u iki deniz arasında bir mücevher olarak görür:

*«Bir gevher-i yekpare iki bahr arasında
Hurşid-i cihan tâb ile tartılsa sezadır.»*

İstanbul'un güzelliğinden öte güzellerine de vurgun olan Baki,

*«Dilrubalarla acep kesreti var her yolun
Geçemez hublarından gönül İstanbul'un.»*

beytini söylemiştir.

Madalyonun diğer yüzünde yer alan halk şairleri ve türkücüler de yapıtlarında İstanbul'a geniş yer vermişlerdir.

«İstanbul'un karşısında Galata
Al kayıkçı götür bizi Balat'a
Hanım ister marul ile salata
Al kayıkçı götür bizi Balat'a.»

gibi türkülerde İstanbul semtlerinin adları sıkça geçer.

Yakın tarihimize baktığımızda, özellikle Yahya Kemal ve Orhan Veli'nin İstanbul'u öven şiirler yazdıklarını görürüz. Yahya Kemal'in «Bir Başka Tepeden» başlıklı dizelerine göz atalım:

«Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul,
Görmedim gezmediğim, sevmemişim hiç bir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul,
Sade bir semtini sevmek bile ömre değer.

Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lâkin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır, derim, en hoş ve uzun rüyada,
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan.»

Orhan Veli'nin «İstanbul'u Dinliyorum» şiiri de bu şehir için yüzlerce yıldır kaleme alınan dizeler arasında «klasikleşmiştir:

«İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı;
Önce hafiften bir rüzgâr esiyor;
Yavaş yavaş sallanıyor
Yapraklar, ağaçlarda;
Uzarlarda, çok uzarlarda,
Sucuların hiç durmayan çingirakları,
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı;
Kuşlar geçiyor, derken;
Yükseklerden sürü sürü, çığlık çığlık.
Ağlar çekiliyor dalyanlarda,
Bir kadının suya değişiyor ayakları;
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

*İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Serin serin Kapalıçarşı,
Cıvı cıvı Mahmutpaşa;
Güvercin dolu avlular,
Çekiç sesleri geliyor oluklardan
Güzelim bahar rüzgârında ter kokuları
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.*

*İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Başında eski âlemlerin sarhoşluğu,
Boş kayıkhaneleriyle bir yalı;
Dinmiş İodosların uğultusu içinde,
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.*

*İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.
Bir yosma geçiyor kaldırımdan,
Küfürler, şarkılar, türküler, laf atmalar,
Bir şeyi düşünüyor elinden yere,
Bir gül olmalı,
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.*

*İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı;
Bir kuş çırpınıyor eteklerinde
Alnın sıcak mı, değil mi? Bilmiyorum,
Dudakların ıslak mı, değil mi? Bilmiyorum,
Beyaz bir ay doğuyor, fıstıkların arkasından
Kalbinin vuruşundan anlıyorum;
İstanbul'u dinliyorum.»*

Necip Fazıl Kısakürek ve Şükrü Enis Regü, şiirlerinde daha gerçekçi bir yaklaşım sergileyerek İstanbul'un (olumsuz bağlamda) değişiminden dem vururlar:

*«1743'de Boğaziçi:
Beş çifte narin kayık...
Türk üslûbu oymalı yalı...*

Bahçe ve koru...
Saz ve gazel...
Mahçup delikanlı ve feraceli kız...
Örtünen ve gizlenen güzellik...
Suda serv-ü sînim...
Yosun ve iyod rayihası...
Kıvrım kıvrım esen rüzgâr...

1943'de Boğaziçi:

Zurnalı Şirket-i Hayriye vapuru...
Üç buçuk odalı kübik kümes...
Yangın yeri ve çöplük...
Kokaraça ve fokstrot
Başı boş genç adam ve sahihsiz sevgili
Soyunan ve açılan çirkinlik...
Suda mazot lekeleri...
Fabrika homurtusu...
Tütün denklerinden koku...
Boram boram yağın kömür tozu...

Bayanlar, baylar!

Hayata hâkim tek yasa, tekâmül kanunudur.

(«Grafika», Necip Fazıl Kısakürek)

«Sen ne kadar da değişmişsin İstanbul!
Minarelerin kısalmış.
Bu köprü, böyle dar değildi eskiden.
Gitmekle tükenmezdi caddeler,
Bu kadar çabuk gelinmezdi Tünel'den.
Vapurlar başka türlü öter,
Daha hızlı giderdi tramvaylar!
Bütün çocuklar yaramaz,
Güzeldi bütün kadınlar!

Sen ne kadar da değişmişsin İstanbul!
Denizin dalgalarını kaybetmiş,

*Gemilerin yelkenlerini!
Dükkânların vitrinleri ufalmış,
Yeni insanlarla dolmuş Kapalıçarşı.
Apartmanların sanki bir söyleyeceği var
Bulutlara ve denize karşı!
Sana bir hal olmuş İstanbul.»*

(«Yıllardan Sonra», Şükrü Enis Regü)

İstanbul şiirlerinin haritası birkaç örnekle çıkarılamaz doğal olarak. İncelersek, neredeyse her Türk şairinin bu şehir için en az bir şiir yazdığını görürüz: Fazıl Hüsnü Dağlarca («Sultan Mehmed'in Gemileri»), Arif Hikmet Par («Fatih İstanbul Üstüne Yürüyordu»), Mehmet Akif Ersoy («İstanbul'a Dönüş»), Orhan Rıza («Minare ve Sinan»), Nâbi («İstanbul'un Şerefi Beyanında»), Nedim («İstanbul'un Vafı», «Sadabad», «İstanbul'da Sonbahar»), Fennî («İstanbul Semtlerinden»), Tefik Fikret («Sis»), Yahya Kemal («Hayal Şehri», «Bir Tepeden», «Bir Başka Tepeden», «Siste Söyleniş», «Mahurdan Gazel», «Üsküdar Vafında Gazel», «Erenköyü'nde Bahar», «Eylül Sonu» «Gece», «Akşam Musikisi», «İstinye»), Orhan Veli («Galata Köprüsü», «İstanbul'u Dinliyorum», «Kapalıçarşı»), Cevdet Kudret («Yedikule'de Akşam»), Baki Süha Edipoğlu («İstanbul'u Dün Dolaştım»), Hüseyin Siret Özsever («Boğaziçi Notları», «Adadan Dönerken»), Behçet Kemal Çağlar («Haliç'te Akşam», «Kalamış Koyunda Bir Gece»), Halit Fahri Ozansoy («Eyüp Sırtlarında»), Turgut TONUÇ («Eyüp'ten Geçerken»), Faruk Nafiz Çamlıbel («Yalılar», «Göksu», «İshakağa Çeşmesi», «Çamlıca'daki Çınar»), Edip Ayel («Bebek»), Adnan Birgen («Bebek'te Akşam»), Mithat Cemal Kuntay («Boğaziçi»), Sıtkı Akozan («Boğaz'da Mehtap»), Yusuf Mardin («Göksu'da», «Boş Yal», «Hisar'da», «Sarıyer'de», «Sarıyer Seni Bekler»), Rahmî («Beşiktaş'a»)...

Yabancı Ressamlardan İstanbul

Resim geleneğinin geç geliştiği Osmanlı'da önceleri (çoğu imzasız) manzara çizimlerine rastlanır. Çini, porselen, işleme ve kimi haritalarda belirgindir bu desenler. 18. yüzyılın sonuyla 19. yüzyılın başında konaklarla yalılarda sıva üzerine yapılan İstanbul resimleri görülür. Minyatürden resme uzanan geniş yelpaze içinde Türk sanatçıları önemli yapıtlar bırakmışlardır: Matrakçı Nasuh, Nakkaş Osman, Bozoklu Osman Şakir, Levnî, Şeker Ahmet Paşa, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza, Hüseyin Zekai Osmanlı demlerinde İstanbul'u resimleyen ustalardı. Bir de İstanbul'a kısa süreler için gelen yabancı ressamı vardı ki, Osmanlı yaşantısına ilişkin yapıtları bugün önde gelen müzelerde sergilenmektedir. Örnek vermek gerekirse, Peter Coeck (16. yüzyıl), "Melchior Lorichs (16. yüzyıl), Jean Le Blond (17. yüzyıl), Richard Dalton (18. yüzyıl), Luigi Mayer (18. yüzyıl), Anton İgnatius Melling (18.-19. yüzyıl), Jean Baptiste Leprince (18. yüzyıl), Henry Aston Barker (18.-19. yüzyıl), Franz Hegi (18.-19. yüzyıl), Armand Theophile Cassagne (19. yüzyıl), Ayvazovski (19. yüzyıl), Maximilian Schmidt (19. yüzyıl), Felix Ziem (19. yüzyıl), Charles Alexandre Malfray (19. yüzyıl), Fausto Zonaro (19. yüzyıl), Preziosi (19. yüzyıl) İstanbul tablolarıyla resim tarihimizde derin iz bırakmış sanatçılardır.

Belçikalı Peter Coeck 1533'te İstanbul'a gelerek on ayrı resimden oluşan bir «İstanbul Manzaranı, Âdetleri ve Giysileri» dizisi oluşturuyor. Orijinali yitirilmiş olan bu resim serisinin bir kopyası British Museum'da bulunmakta. Hollandalı ressam ve

gravürücü Melchior Lorichs 1556 yılında İstanbul'a gelerek yaklaşık dört yıl kalıyor. Lorichs'in özelliği titizliği ve ayrıntıya verdiği önem. Kanuni Sultan Süleyman'ın bir gravürünü de yaptığı bilinir. Gravür sonraları Danimarka Kralı 2. Frederick'e armağan olarak gönderilmiş. Jean le Blond, Topkapı Sarayıyla Üsküdar yöresini resmederken, Richard Dalton, Galata ve Sarayburnu'nu tuvalinde «zapt» ediyordu. Aynı yüzyılda Luigi Mayer'in «Views in the Ottoman Empire» (Osmanlı İmparatorluğu'da Görüntüler) başlığı altında sayısı yüze yakın tablo yaptığını yazar tarih. Alman ressam ve desinatör Melling, 3. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan için yaptırdığı sarayın «desinatör»ü olarak İstanbul'a geliyor ve Boğaziçi kıyılarındaki yaşamı en ince ayrıntısına kadar çiziyor. Bu resimlerden kırkı 1819'da Paris'te yayımlanan «Le Voyage Pittoresque a Constantinople et aux Rives du Bosphore» (İstanbul'a ve Boğaziçi Kıyılarına Pitoresk Yolculuk) adlı kitapta yer almakta. Sarayburnu ve Sultan Ahmet Camii ressamı olarak anılan Jean Baptiste Leprince'le İstanbul'un Galata'dan görünüşünü (Sarayburnu-Haliç arasını kapsayacak şekilde) yedi resimde ölümsüzleştiren Henry Aston Barker, «Aynalıkavak Köşkü» tablosuyla ünlü Franz Hegi ve Eyüp sırtlarına tutkun Armand Theophile Cassagne fotoğrafın olmadığı çağlarda (hiçbir fotoğraf makinesinin kavrayamayacağı bir duyarlılıkla) başyapıtlar koydular ortaya. Kırım doğumlu Ayvazovski'nin özelliği Boğaz sularına yansıyan ışık oyunlarını tuvaline aktarmaktı: «Boğaz'da Osmanlı Donanması» adlı tablosuyla da bilinir. Maximilian Schmidt'in «Küçüksu Çeşmesi» ve «Kır Gezintisi», yine yağlıboya çalışan Felix Ziem'in «Ahırkapı'dan İstanbul'un Marmara Sahili» başlıklı çalışmaları günümüze kadar gelmiştir. Charles Alexandre Malfray'in «Üsküdar'da Şemsipaşa'dan İstanbul Manzarası» nitelikli bir tablo olarak anılır. İlginç ve önemli olan, yukarıda adları geçen tüm ressamların çalışmalarının 1959'da Topkapı Sarayı'nda gerçekleştirilen «İstanbul Manzaraları Sergisi»nde izlenime sunulmuş olması. Topkapı Sarayı Müzesi'nin 9 numaralı yayını olarak sergi açılışında dağıtılan bir kitapçıkta da çoğu tablonun küçük boyutlarda ve siyah-beyaz fotoğrafı var...

Zonaro ve Preziosi Türkiye'de resim sanatının yerleşmesine çalışmalarıyla destek olmuş ustalar. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'a gelen Zonaro, burada kaldığı süre içinde 1000'in üstünde tablo yaptı. İstanbul'da uzun yıllar kalan ressam, 1908'de açtığı 300 tablolu sergide (özellikle «Ertuğrul Alayı'nın Karaköy Köprüsü'nden Geçışı» adlı çalışmasıyla) Abdülhamit'in dikkatini çekmiş ve saray ressamlığına atanmıştı. Yıldız Sarayı için gerçekleştirdiği tablolar arasında «Şafakta Balıkçılar», «Kayıkta», «Odalık», «Çalan Derviş» sayılabilir. Maltalı Preziosi'ye 1867 yılında Paris'teki sergisinde İstanbul resimlerini izlenime sunmuş, «suluboya başyapıtlar» olarak nitelendirilen bu resimlerin bir bölümü sonraları kitap halinde yayımlanmıştır. İstanbul'da çok uzun yıllar kalan Preziosi, özellikle «Haliç» tablolarıyla övgü almıştır...

Kâğıthane

Yeşilin ve mavinin beton beyazıyla kurum grisine dönüştüğü İstanbul'dan çok uzaklarda kalan «bir başka İstanbul»dan bu kez sözümüz; «mesire» sözcüğünün günlük dilden düşmediği, «suyu ve havası latif» bir şehirden. Geriye dönüp bakarsak, sayısız mesire yeri canlanır gözümüzün önünde: Fener Burnu (Fenerbahçesi), Göksu, Küçükusu, Çamlıca tepeleri, Yuşa Tepesi, Kayışdağı, Alemdağı, Beykoz ve Büyükdere çayırları, Kanlıca ve Kalanmış körfezleri, Kuşdili Çayırı, Polonezköyü, Alibeyköyü, Yaka-cık...

... Ve Kâğıthane; tüm mesirelerin en ünlüsü, üstüne şiirler yazılıp şarkılar bestelenmiş «padişah bahçesi...»

Bir zamanlar kâğıt yapımcılarının, un değirmenlerinin ve baruthanenin bulunduğu Kâğıthane, sonraları cirit oyunlarıyla okçuluk talimlerinin yapıldığı bir alana ve mesireye çevrilmişti. 1530 yılının Haziran ayında, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Mustafa, Mehmet ve Selim'in Atmeydanı'nda (Hipodrom) başlayan sünnet düğünleri üç hafta sürmüş, Kâğıthane'deki yarışmalarla sona ermişti.

18. yüzyıldan önce laleleriyle ünlüydü Kâğıthane mesiresi; «Lalezar mesiresi» olarak da anılırdı. Evliya Çelebi, «Lale vakti burayı gören perişan olur,» diyerek, buralarda bulunan «Kâğıthane Lalesi»nden («Lâle-i gûnagûn») söz eder.

Çınar ve kavak ağaçlarıyla bezeliydi Kâğıthane deresinin iki yanı. Sultanların atları, derenin kıyısında bulunan İmrahor Kasrı'

nın önündeki çayırlarda otlardı. Yine Evliya Çelebi'ye göre, Kâğıthane'de «pirler ve civanlar» eğlenirler, «gül pembe misal vücut nazeninler» de onlara eşlik ederdi. Ama Kâğıthane'nin önemli bir eğlence yeri olmasıysa, Lale Devri'ne denk düşer; yani 3. Ahmet ve Sadrazam İbrahim Paşa çağılarına. Sadabad Kasrı'nın bahçesinde gezinen kaplumbağaların üzerine mumlar dikilir ve laleler arasında «çırağan»lar düzenlenirdi. İstanbul'u bir lale merakı sarmıştı o devirlerde; kimi kaynaklara göre, nadir bir lalenin soğanı 500 altına kadar alıcı buluyordu.

Lale parkları, havuzları, fıskiyeleri, köşkleri, kasırları, süslü kayıkları ve şık giyimli insanlarıyla tüm İstanbul'un ilgisini çeken bir eğlence yeri idi Kâğıthane. Ama sefahatin alıp yürümesi, İbrahim Paşa'nın güzel hanımların kayıklarına altınlar atması halk arasında dedikodulara neden oluyordu. Ve Patrona Halil isyanı başladığında, Lale Devri'yle birlikte Kâğıthane sefaları da son bulmuş, kasırlarla bahçeler yerle bir edilmişti. 3. Selim ve 2. Mahmut dönemlerinde Kâğıthane yeniden imar edilmiş, İstanbul'lular bu mesire yerini bayramlarda yine doldurmaya başlamışlardı. Leblebici, muhallebici, şerbetçi, macuncu, fındıkçı, dondurmacı, sakız helvacı için bir «açık pazar»dı sanki Kâğıthane mesiresi. Sazende, köçek, hokkabaz, «hanendegân-ı hoşâvâz», rakkase de Kâğıthane'nin renkli müdavimleri arasındaydı.

Abdülmecit'in sünnet düğünü burada yapılmış, günlerce süren eğlenceler ve şölenler düzenlenmişti. Sanatkâr ve esnafın toplantıları da burada yapılırdı; Kanuni Sultan Süleyman devrinde kuyumcular Kâğıthane'de toplanarak padişaha değerli armağanlar sunmuşlardı. Şöyle yazıyor Evliya Çelebi: «Kâğıthane vadisine beş altı bin çadır kurulur, oraları adam deryası kesilirdi.»

Sermet Muhtar Alus, «Kâğıthane'de Mekteplilere Kuzu Ziyafetleri» başlıklı yazısında, 2. Abdülhamit devrinde Harbiye, Kuleli İdadisi, Mühendishane-i Beri-i Hümâyûn, Hendese-i Mülkiye, Baytar ve Eczacı Rüşdiyesi, Bahriye Mektebi, Tıbbiye-i Şahane, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi), Saint Joseph öğrencilerine her yaz başlangıcında Kâğıthane'de kuzu

ziyafeti verildiğini açıklar. Emekli Kurmay Yarbay Saffet Kurt'un anılarına da yer verir Alus:

«1894 senesinde Eyüp'te İplikhane kışlasındaki Baytar ve Eczacı Rüştüye-i Askeriye'sindeydim, 12-13 yaşlarında bir çocuktum. Bahar gelip ortalık yeşillenmeye başlayınca harap mektebimizin üstünü tuğla harmanlarından çıkan dumanlar bürür, en küçüğü 7, en büyüğü 19-20 yaşındaki talebenin gönlüne de Kâğıthane'de kuzu yemeye ne zaman gidileceğinin kaygusu düşerdi.»

Uzun püsküllü, kalıpsız, kırmızı fesleri ve sırtında çiftte top namlusu resmi taşıyan ceketleriyle öğrenciler Eyüp İskelesi'nden 7 numaralı vapura biner, Karaağaç İskelesi'nde iner, Halıcioğlu üzerinden Kâğıthane'nin yolunu tutarlardı. Dört köşe ya da yuvarlak sofralara nar gibi kızarmış kuzular ve buz gibi limonata getirilir, yemekten önce öğrenciler çeşitli oyunlar ve jimnastik hareketleri sergilerler, bir ağızdan şarkılar ve türküler söylenirdi. Sermet Muhtar Alus, kuzu ziyafetinin «kemal-i neşe»yle sürdüğünü söylüyor...

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın «Bir Muadele-i Sevda» romanında, eskiyi aratan, «nostaljik» ve tartışmalı bir Kâğıthane anlatılır:

«Bir cuma günü arabamı hazırlattım. Kâğıthane'ye indim. Tasvir-i letafeti şairlerimizin pek çoğunu yormuş, ihtimal ki yazanlardan ziyade okuyanları bıktırmış olan Sâdabat o gün bana şöhret-i şairanesi hilâfında bir manzara arzetti. Fazla kalabalık orasını bambaşka bir hale koymuştu.

Yokuştan inince arabam bir toz bulutu içine girdi. Bir kenarı dere, diğer tarafı çemenler üzerine gölgesi vurmuş küçük bir ormancık olan İçkâğıthane sahasında bir devir zinciri teşkil eden araba katarına dahil olduk. Dön efendim dön... Tamam bir devir yaptıktan sonra başlayan manzara ilk devrin aynı... Atlı karıncaya binen çocuklar gibi usanmaz isen durma dön.»

Gürpınar aynı zamanda devrin değişik arabalarının pencerelerinden içeri bakarak renkli insan manzaraları çizer:

«Orta halli bir kira arabası içinde bir çift pembeli... Düğün zerdesi renginde lepiskaya boyanmış saçları yaşmaktan kıvr

kıvr dışarı fırlamış... Yaşmaklar sanki birer hülya peçesi, billûrlaşmış zannolunacak pudra ne kadar ince... Sima hatları hilkatın ter-simi üzere bırakılmamış, hanımların itinalı eliyle tashih görmüş... Yüzlerine güya mala ile Kâğıthane yoğurdu sıvanmış... Kaşlar biraz daha uzatılmış... O sarı saçlarla bir renk tezdâ teşkil eden gözlere kuyruklu tahriller çekilmiş... Yanaklarda boyama birer gül oturuyor. Bu tuvalete Kâğıthane tozunun başka bir renk vermesinden sakınılarak camlar sımsıkı kapalı...

(...)

Sarı koşumları güneşe karşı parıltılar saçan iki heybetli yağız kadanaya bağlı, Paris araba fabrikalarının birinden yeni çıkmış pırlı pırlı bir kupa, elmastraş kitabeli dubl camlar arkasından resim gibi görünen açık tirşe feraceli iki hanım... Düzgün, pudra istimalinde ifrata varılmamış, kaşlara, kirpiklere biraz kalem dokundurulmuş; yanaklara, dudaklara gülgüne sürülmüş... fakat belli belirsiz... hep bu tuvalet letafeti tabiiye derecesini aşmamış, kararında yapılmış. Gümüş gerdanlar, top çeneler, küçücük ağızlar, çekme burunlar, süzük bakışlı tif elâ gözler, kumral ince kaşları gene o renkte gür saçlar toz gibi ince bir yaşmağın altında letafeti diğer kesbetmiş, gözalcı bir tenasüp almış.

(...)

Bir kira landosu içinde siyah atlaslar giymiş iki Beyoğlu naze-nini... Avuç avuç sürülen düzgünler, allıklar, sürmeler çehrelerindeki yorgunluğu örtmemiş... Şapkalarındaki siyah tüylerin irtifalı hemen yarım arşın var... Kendilerine kibarca bir vaziyet vermeye uğraşıyorlar. Fakat her müşteriye mizaçgirane sahte iltifat göstermeye alışmış bu sokak işportası çiçeklerinin her hallerinden bir adilik akıyor.

(...)

İki fayton dolusu 'touriste', yani frenk seyyahları... Fötr şapkaları, şayak kostümleri, yan taraflarında boyundan geçme 'jümel'leri, mevkii ihtirama oturtulmuş kırmızı bakır renkli, erkek şimali karılarıyla faytonlara dörder dörder binmişler; arabacıların yanında birer Yahudi tercüman...»

Büyük mesire yerleri dışında birçok bayram yeri vardı İstan-

bul'un: Haliç'in «eski» yakasında Fatih, Yenibahçe, Edirnekapı, Sultan Selim, Aksaray, Yedikule, Kadırga, Cinci Meydanı; Üsküdar'da Doğanlılar, Bülbül Deresi, Nuh Kuyusu, Duvardibi, Haydarpaşa, Kuşdili Çayırı; Beyoğlu tarafında Tophane, Sakabaşı, Çukurcuma, Sormagir, Karabaş Mahallesi; Kasımpaşa tarafında Kulaksız; Beşiktaş'ta İhlamur... Asma ve kolan salıncakları, dönme dolapları, atlı karacaları (evet, aslı «atlı karaca»dır, şimdilerde söylendiği gibi «atlı karınca» değil), çek-çek arabaları, seyyar oyuncakçıları, kuş lokumcuları, binbir renkli çadırları ve sazlı sözlü âlemleriyle şehre can katarlardı. Tümü tarihte kaldı ama Kâğıthane hâlâ roman, öykü ve şiirlerde yaşıyor.

Ercüment Ekrem'in yazdığı ve Münif Fehim'in resimlediği «Dünden Hatıralar» başlıklı kitap, eski Kâğıthane'ye ışık tutan bilgiler içermektedir:

«Eski İstanbul baharın zevkini, payitahtın birtakım sayılı seyir yerlerinde felekten birer gün kapmak suretiyle çıkarırdı. Her devir, şehire yeni bir mesire vermiş, her mesirenin de bir ikbal ve bir idbar devri olmuştu.

'Kâhtane' bu kaidenin nadir istisnalarından biri idi. Padişah 3. Ahmet'le onun damadı vezir Nevşehirli İbrahim Paşa burasını Sâdabât telâkki etmişler, Osmanlı edebiyatının en lirik ve en kudretli şairi Nedim bu cennet gibi yere kasideler söylemişti.

Saltanat tarihinde milleti ezmekten, ağılatmaktan ise ona neşve ve neşat esbabı vermekten haz duyan yegâne tacidarın hatırası kalplerde minnetle yaşıyordu. Bu sebepten, Hıdırellez'den Kasım'a kadar halk Kâğıthane'ye taşınmakla 3. Ahmet'in de, damadının da, şairin de adeta ruhlarını şad etmek gayesini güdüyordu.

Bayağı günler Kâğıthane pek o kadar kalabalık değil, hatta تنها idi. Hafta içerisinde kendi kendilerine 'mahfice' eğlenmek isteyenlerden başka kimse bulunmazdı.

Lakin Cuma, Pazar ve bazan da -niçin bilmem- Çarşamba günleri Sâdabât, Evliya Çelebi'nin dediği gibi: 'Ruzu mahşerden nümune' verirdi.

Halkın bir kısmı karadan, Şişli, Hürriyetiebediye tepesi, Poligon yolundan akar, bir kısmı da deniz yolunu tercih ederdi. Bu son yolu diğerine nazaran hakikaten tercihe değerd. Haliç'in durgun suları üzerinde birer deniz sülünü gibi kayarak, süzülerek giden zarif, narin, yirminci asır kadınının endamını sanki mübeşşir olan bir tenasübe malik piyade kayıklarının içinde toza dumana boğulmadan, güneşin seyrine göre renkten renge giren, Türk sanatının ebedi abidelerini seyrede ede Kâğıthane'ye ulaşmak şüphesiz ki, bir zevkti.

Husus ile ki, yolda gözü, kulağı ve gönlü oyalayan başka manzaralara da rastgelineirdi. Duygularını gizlemeyi, coşkunluklarını frenlemeyi bilmeyen avam kısmı cümbüşe başlamak için maksut mahalle varmayı beklemez, örfane ile kiralanmış ateş kayıklarının, iri gövdeli barkaların içinde bir yandan demlenir, davul, zurna, dümbelek çaldırır, oynar, türlü maskaralıklar ederdi. Diğer taraftan mahdut fakat mutena incesaz heyetleriyle seyreden kibar heyetler de bulunurdu.

Herhangi bir sebepten dolayı bunlara katılamayan, bunları takip edemeyen fasık mahrumlar, Fener'de Kılburnu gazinosunda, Eyüp'te bostan iskelesinde, Sötlüce'de, Hasköy'de deniz kenarındaki kahvelere veyahut ki, Haliç'in iki sahilindeki eski yalıların cumbalarında oturur, 'gidiş ve dönüş' kollarlardı.

Ve sabahtan geceye kadar, bezgin Haliç'in çamurlu suları arkası kesilmeden gelip geçen kayıkların, fıtalının, sandalların kürek darbeleriyle dövülür dururdu.

Kâğıthane deresinin ağzı, bugün kuru kahveci dükkânlarının önü ne ise, tıpkı onun gibi idi. Bir aralık bulup da dışarıdan içeriye veyahut da içeriden dışarıya sokulabilene aşkolsun! Buna rağmen ne bir küfür işitilir, ne de bir kavga çıktığı görülürdü. Herkes mütevekkil, herkes neşeli ve sabırlı sıra bekler, kayıkçının atikliğine, açıkgozlülüğüne, cüretkârlığına güvenirdi.

Zaten derenin ağzına kadar gelindi mi, mesireye varılmış demekti. Bir kenarda karaya atlanır, nevale sepetleri dışarıya

çıkartılır, henüz işgal edilmemiş bir ağacın altına ehramlar, seccadeler, battaniyeler, hasırlar serilir, çilingir sofrası hazırlanır, semaverler yakılır, nargileler doldurulur, potinler çıkarılır, grupta küçük çocuklar varsa onlara salıncak kurulur, keyif çatmak için ne lazımsa eksiksiz yapılırdı.

İkinci üstü karadan ve dereden piyasa başlardı. Besili Orlof katanaları koşulmuş Bender kupaları, narin paytonlar, mirasyedilerin ve paşazadelerin bizzat koştukları brekler, numarasız kira arabaları, külüstür paytonlar, içindekilerin içtimai seviyesini ve zenginlik derecesini belli eden haremağalı ekipajlar... feraceli, çarşafı, yeldirmeli, yaşlı, taze hanımlar, halayıklar, saraylılar, çayı-rı çevreleyen yoldan boyuna bir gelip, bir giderlerdi.

Derede de bu aynen böyle idi: Arka güvertelerini örten sırmalı ehramlarının uçları suda süzüle süzüle geçen tek, iki, üç çifteli piyadelerde kâh altın gözlüklü, burma bıyıklı bir bey, kâh bil-lur yaşmaklı, pembe, mavi, tirşe, kavuniçi, yavru ağız, eflâton hotozlu, ağır feraceli bir veya birkaç ahû bakışlı hanım sahili dol-duran kalabalığın nazarlarını beraberlerinde sürükleyerek geçer-lerdi.

İmrahor köşkünden köyün küçük ahşap köprüsüne kadar «Kâğıthane», Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın «Sâdabâd»ı neşe ile saatlerce çalkanırdı.

O vaktin radyosu da, gramofonu da, her seyir günü tâ Lon-ca'dan, Sulukule'den buraya yaya gelip dönen erkek ve kadın kıptilerdi. Baba zuma, klarnet, ud veya keman çalar, oğul incecik ve kapkara parmakları ile dümbeleğe, darbukaya vurur, ana tür-kü söyler, kız da oynardı.

Bunların repertuarını, her yeni mevsimde meçhul birer şairle sanatkârın müştereken yaptıkları halk türküleri teşkil ederdi. Aha-li, bu türkülerin basit güftelerini ve kıvrak bestelerini kolayca bel-leyip tekrar edebildiği için üstat bestekârların ağır şarkılarına ter-cih eder, onları hususi âlemlerini konaklarda,yalılarda tertip eden, yahut ki Boğaz'ın mehtaplarını şenlendiren kibar takımına bırakırdı.

Çılgınca eğlenerek geçirilen bu tatil gününün akşamında, kendine mahsus bir zevki olan dönüş başlardı. Arabacıların yanında, kayıkların baş güvertesinde, dere kenarından topladıkları sazlardan başlarına birer külah örüp geçirmiş çocuklar, bazen fazla coşagelip de peylenmiş zurnacılar, akın halinde şehire avdet edilirdi.

Ve gecenin karanlığı ile ıssızlığı Kâğıthane'nin üzerine çökerken, muhakkak ki, Nedim'in ruhu, bulunduğu âlem-i gayıptan buraya kadar her seferinde gizli gizli gelir, ulu ağaçların altında, incecik derenin kenarında gezinir, yaşadığı devri ve onun âlemlerini melül melül yadederek:

*'Bak Sitanbulûn şu Sa'dabadı nevbünyânına
Ademin canlar katar âbühevası canına
Ey felek, insaf! Ey mihrî cihânâra, aman!
Bir nazîri var ise, söylen: konulsun yânına!'*

diye söylenirdi...»

1940'lara kadar yaşadı Kâğıthane. Sonra İmrahor kasırları yıktırıldı, dere içindeki çağlayanı oluşturan oyma mermerler ve nişan taşları söktürüldü ve bir zamanların muhteşem mesiresi yok oldu...

Gülzar Boğaziçi'nde Yandan Çarklıyla Seyrüsefer

*«Suya versin bağban gülzarı zahmet çekmesin
Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gülzare su.»*

Aşk ve sitem dolu dizeleriyle böyle sesleniyor Fuzuli, zaman tünelinden. Boğaziçi de (hele eski İstanbullular için misli bulunmaz bir «gülzar», yani gül bahçesi olan Boğaziçi) bugün aşkla sitemin, yeşille yalının, betonla şiirin harman olduğu, kimi an coşkulu, kimi an da hüzünlü renklerin izlenebildiği bir tablodur. Ama ne olursa olsun, tarihe dizelerle, şarkılarla, romanlarla nakışlanmış, binbir renkli bir tablo...

Boğaziçi'nin kıyılarına yanaşmadan önce denizden bakalım ve bir zamanlar Şirket-i Hayriye'nin, Seyr-ü Sefain'in gezindiği bu sulara ilişkin hoş bir «anekdot» nakledelim:

Bilir miydiniz ki Üsküdarlı Digo Mustafa nam gazete müvezzii yaman bir koşucuydu; Boğaziçi vapuru Üsküdar'dan kalkarken gazete satarak koşmaya başlar, Kuzguncuk'da vapura yetişir, Beylerbeyi'nde iner ve yine koşarak vapuru Çengelköy iskelesinden yakalardı. Böylece bir iskelede inip diğerinde binerek Çubuklu'ya varır, Çubuklu'dan Beykoz'a uzun ve duraksız bir koşu koparırdı. Beykoz iskelesine ulaştığında henüz yanaşmakta olan yandan çarklı vapura yüzünü döner, başındaki fesi kaşının üstüne bıçkınca yatırarak seslenirdi: «Kaptan Baba! Nerede kaldın? Havadisleri yazıyor!» Şimdi ne Digo Mustafa kaldı, ne de

yandan çarklı vapur. Ama bir demlerde ikisi de vardı ve Boğaziçi adı verilen gül bahçesine renk katarlardı...

Dilerseniz bir Şirket-i Hayriye vapuruna binelim şimdi ve Marmara'ya açılalım. Tarih, mesela, 13 Mayıs 1927 olsun ve biz bir el ilanından yola çıkmış olalım. Şirket-i Hayriye o gün Mudanya'ya özel bir gezi düzenlemiştir ve Fransızca «Chirket-Hairie» olarak yazılan ilanda şu «anons»lara yer verilmektedir: «Mükemmel büfe, orkestra, dans ve ışıklandırma. Mudanya'dan Bursa'ya şimendifer bağlantısı. Öğle ve akşam yemekleriyle fiyat 10 TL yemeksiz bilet 7 TL. lüks bilet için yemekli fiyata 2 TL. eklenecektir. Boğaz'da oturan yolcular, dönüşte kendi iskelelerine bırakılacaktır. Gezi sırasında telsizle (radyo) Avrupa konserleri dinlenebilir.» Onca yıl geriye gidip 71 numaralı Halâs vapurunun güvertesine (şık beyefendiler ve narin hanımefendilerle) adım atmaya değer mi dersiniz?

Boğaziçi doğal olarak vapur demektir. İlk buharlı gemi 1828 yılında yanaşmıştı İstanbul kıyılarına. Swift adlı bu teknenin kaptanı Mösyö Kelly derler bir İngilizdi ve vapur padişah için getirtilmişti. Âlâ-yı vâlâyla rıhtıma borda ettiğinde, o güne değin orasından burasından dumanlar çıkarıp tuhaf homurtular salan dev kayıklar görmemiş İstanbul halkı, Hezarfen Ahmet Çelebi'nin Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçuşuna bakar gibi bakmıştı Swift'e. Doğruya doğru, «Swift» İngiliz dilinde «hızlı» demektir ve bu yelkensisiz ve dahi küreksiz tekne pek de süratli seyretmektedir!

«Buğ Gemisi» adını vermişti İstanbul'lular bu tekneye. «Buğ» buhardan mı galattır, buğudan mı, bilinmez. Bilenen o ki, Sultan 2. Mahmut, vapuruna kurularak Boğaziçi'nde ve adalar arasında geziniyordu. Vapurun daimi iskelesi Tarabya koyundaydı. Öyle memnundu ki 2. Mahmut, Kaptan Kelly'ye üzerinde pırlantalarla işlenmiş bir gemi tasviri bulunan bir altın madalyon armağan etmişti...

19. yüzyılın ortalarında, Boğaziçi'nde seyreden buharlı vapurlardan neredeyse göz gözü görmemekteydi.

İngiliz ve Rus Vapurları Boğaziçi boyunca bir aşağı, bir yuka-

rı sefer yaparak yolcu ve yük taşıyor, bacalarının hemen yanibaşına «monte» edilmiş hoparlörlerinden de «zamane» müziği neşrolunuyordu. O aralar kurulan Fevaid-i Osmaniye İdaresi de kendi gemilerini suya indirerek Boğaz sefalarını büsbütün renklendiriyordu: Tairibahri, Mesiribahri, Eserihayır, Peykişevket, Hümapervaz, Eseriticaret adlı gemiler Boğaziçi'nin tüm semtlerine yolcu taşıyordu. Vesileiticaret ve Girid vapurları Üsküdar'a günde dört kez uğruyordu. Ücretler büyüklere 25, küçüklere 10 paraydı. Arnavutköy ve Ortaköy sakinleri bu duruma itiraz ederek kendi iskelelerinde de günde en az dört kez vapur görmek istediklerini şirket idaresine bildirdiklerinde, istekleri olumlu karşılanmış ve Fevaid-i Osmaniye daha çok çarkçıbaşı yetiştirmek üzere kurslar açmıştı.

Bu arada yabancı şirketlere bağlı İngiliz ve Rus gemileri de Boğaz'da cirit atıyor, bu olay bizim bıçkın kaptanların fena halde sinirine dokunuyordu. Anlatılır ki günlerden bir gün, İngilizin tekiyle Hümapervaz vapuru yarışmaya karar vermiş. İki vapur da Boyacıköy'den aynı anda ayrılarak Beylerbeyi'ne doğru hamle ediyor, ikisi de «çalaçark» giderken, yarışı kaybedeceğini anlayan İngiliz bizimkinin üstüne kırıyor dümeni! «Aman» demeye kalmadan Hümapervaz nefis bir gövde çalımıyla sıyrılıyor çarpışmadan ve Beylerbeyi'ne vasıl oluyor. Kıskanç İngiliz kaptan da kendi şirketi tarafından hemen görevden alınıyor...

Meşhurdu Hümapervaz vapuru; devrin «aristokrasi» ve «burjuvazisi bu vapura «abone» olmuştu. Evet, bayağı abone, aylık aidatlar ödeyerek 30 gün boyunca yer ayırtmacasına. Şöyle ki, yazları Boğaziçi'nde ikamet eden devlet erkânı ve kalburüstü zevat, ayda tamı tamına 250 kuruş ödeyerek Hümapervaz'daki yerini garantilerdi. Her akşam köprüden kalkan vapur, Kandilli, İstinye, Boyacıköy ve Kanlıca'ya muhterem yolcularını bırakır, sabahları da aynı güzergâhı izleyerek köprüye dönerdi.

Şirket-i Hayriye'den önceki ilk vapur seferleri Fevaid-i Osmaniye tarafından gerçekleştirilmişti. Şirket Abdülaziz zamanında İdare-i Aziziye adını almış, sonraları İdare-i Muvakkate, İdare-i

Mahsusa, Seyr-ü Sefain, Akay adları altında çalışmıştır. Akay'dan sonra adı yine Seyr-ü Sefain olarak değiştirilmiş, ardından Deniz-yolları İşletmesi Umum Müdürlüğü'ne, sonunda da Denizcilik Bankası'na tahvil olmuştur.

Seyr-ü Sefain İdaresi, 1930'ların başlarında yayımladığı bir kitapta, işletmenin tarihçesini kısaca aktarır: «Bizde tam manasıyla milli deniz ticareti Cumhuriyet devrinde kabotaj hakkının Türk bayrağını taşıyan gemilere inhisar etmesiyle başlar. Cumhuriyet hükümetimiz tarafından 1923 senesinde bu maksatla teşkil edilmiş ve İktisat Vekâleti'ne bağlanmış olan Türkiye Seyr-ü Sefain İdaresi, kabotaj hakkının fiilen gemilerimize intikal ettiği 1 Temmuz 1926 tarihine kadar hazırlıklarını bitirmiş ve hükümetten büyük yardımlar gören armatörlerimiz de vapur tedarikine germî vererek bu tarihten itibaren kıyılarımız arasındaki yolcu ve mal nakliyatı münhasıran şerefli bayrağımızı hâmil gemilere geçmiştir.

Milli deniz ticareti sahamızda mühim mevki işgal eden Türkiye Seyr-ü Sefain İdaresi, Cumhuriyet devrine 26630 gayri safi, 15978 safi tonluk 34 gemi ile girmiştir. Dokuz küsur sene devam eden bu idare, sahillerimiz arasında seyrüsefer işlerini büyük bir intizam altına almış, muktedir, işinin ehli Türk personel yetiştirmiş ve idareyi emsali ecnebi vapur kumpanyalarına muadil modern ve müttekâmil bir hale getirmiştir.

Bu devrede Ege, İzmir, Ankara, Karadeniz, Konya, Marmara, Mersin, Antalya, Çanakkale, Anafarta, Bandırma, Zonguldak, Sinop, Kocaeli, Miralay Nazım Bey vapurları satın alınarak vapur adedi arttırılmış, Cumhuriyet, Mahmut Şevket Paşa, Gülnihal vapurları esaslı surette tamir edilerek iyi bir hale getirilmiş, mükemmel bir tamirat fabrikası, modern bir levazım ambarı, idarenin bilet vesair evrakını basmaya mahsus bir matbaa vücuda getirilmiş, idare binası önündeki rıhtım tevsian imar olunarak elektrikli vinçlerle teçhiz edilmiş, Tophane Meydanı muntazam bir bahçe haline getirilerek ortasına ecnebi seyyahlara mahsus zarif bir yolcu salonu inşa olunmuş, Tophane ambarları munta-

zam ve cesim antrepo haline ifrağ edilmiş, bütün gemiler telsiz cihazı ile teçhiz olunmuş, sıhhiye işleri tensik edilerek gemilere doktorlar konmuş, sıhhi imdat teşkilatı tesis olunmuş, sanatta mahir Türk kamarotlar yetiştirilerek kamara servisleri ecnebi kumpanyalar vapurlarına muadil muntazam bir hale getirilmiş, kabotaj hatlarından başka Pire ve İskenderiye'ye de bir hat açılarak ihracat mallarımızın bu memleketlere ihracı teshil edilmiş, Karadeniz vapuru muntazam bir sergi haline getirilerek bütün Avrupa limanlarında teşhir olunmuş, Türk limanlarından doğru konşimentö ile bütün ecnebi limanlarına eşya kabulüne başlanmıştır.

1933 senesinde devletçe görülen lüzum üzerine Türkiye Seyr-ü Sefain idaresi lağvolunmuş ve Türk sahilleri arasında muntazam posta seferleri inhisarını işletmek için Denizyolları İşletmesi teşkil olunmuştur.»

Seyr-ü Sefain idaresi dünyaca ünlenmiş, vapurların hatıra defterlerine seyyahlar övgü dolu sözcükler yazmışlardır: «Karadeniz vapuru ile yaptığım seyahatte servisin intizamından ve yemeklerin nefasetinden bahsetmek mecburiyetindeyim. (Tarih: 9 Mayıs 1927, imza: Didon). «Eğer Karadeniz vapuru gene hemşiremiz olan Türkiye Cumhuriyeti'nin numunesi ise, cumhuriyetin terakkisini hiçbir kuvvet tevkif edemez. Seyr-ü Sefain idaresini temin eden vapurların zabitan ve mürettebatına tebrikler ve ansamimülkalp teşekkürler.» (Tarih: 18 Nisan 1927, imza: Nordin). «Vapurda gördüğümüz intizam ve nezafet ve yemeklerdeki nefasetten, kamarotların hüsn-ü hizmetlerinden memnunuz.» (Tarih: 17 Nisan 1927, imza: Seferzade Yusuf ve Nemlizade Mehmet Selim). «İnebolu vapuru ile yaptığım seyahatte, disiplinin ve servisin pek yüksek olan intizamından ve kamara memurunun yolculara karşı gösterdiği teshilattan mütevellit memnuniyet-i azimeyi izharı vazife addederim. Seyahatim esnasında azami istirahatle geçirdiğim saatlerin hatirasını muhafaza edeceğim.» (Tarih: 28 Haziran 1927, imza: Varşova Hususi Kuriyesi Mühendis Hayden Viyon). «Karadeniz vapurunda gördüğüm intizam ve dikkat ve yolculara ibraz edilen suhulet ve hüsn-ü muamele şayan-ı tezkâr

ve takdir olmakla servis heyetine arz-ı teşekkürü vecibe telakki ederim.» (Tarih: 31 Ekim 1927, imza: Tüccardan Giresunlu Keçecizade). «Ankara vapurunda yolcuların esbab-ı istirahatlarını temine masruf hizmetleri gördükçe, Türk'ün neler yapmaya kadir olduğunu düşünerek mağrur oluyorum. Geminin intizam ve temizliğinin en büyük amili olan muhterem kaptanını takdirle yadeder, yolcuların istirahatını temine kendi istirahatlarını vakfeden kamara müstahdimine beyan eylerim.» (Tarih: 25 Mart 1927, imza: Hocazade Tüccar İsmail)...

Kendileri gitti, suretleri kaldı. Ne o gemiler var artık, ne o kaptanlarla kamarotlar, ne de o yolcular. Ama dikkatle dinlerseniz, gecenin koyu ve Boğaz'ın boş olduğu saatlerde, zaman tüneline yankılanan çark seslerini duyabilirsiniz...

Boğaziçi Mesireleri

Boğaziçi'nin köyleri suyun iki yanını dantel gibi nakışlamıştır. Marmara'nın ağzına yakın yerlerden başlayıp güneyden kuzeye ilerlersek, ilk durağımız Tophane olur. Osmanlı zamanında topların kalıplara döküldüğü yerdin Tophane ve (yine bir zamanlar) yemyeşil olan kıyıları yalılar süslerdi. Sadreddinzade, Melek Ahmet Paşa, Ebu Sait yalıları bunlardan yalnızca birkaçıydı. Sonra Salıpazarı ve Fındıklı gelir. Kabataş ve Dolmabahçe kırk adım ötededir. Saymak gerekirse, Ortaköy, Kuruçeşme (sarıldığı gibi Kuruçeşme değil), Arnavutköyü, Bebek, Rumelihisarı, Baltalimanı (adını Fatih Sultan Mehmet'in Kaptan-ı Derya'sı Baltaoğlu Süleyman Bey'den almıştır), Boyacıköyü (3. Selim devrinde Kırkkilise'den yaklaşık 40 evlik göçmen topluluğu, boya sanatını İstanbul'lulara öğretmek üzere, gelip buraya yerleşmiştir), Emirgân (gerçek adı Emirgüne, Mirgün ya da Feridun Paşa Bağçesi'ydi), İstinye, Yeniköy, Tarabya, Kireçburnu, Kefeliköy, Büyükdere, Sarıyer (Sarıyar), Rumelikavağı ve Boğazağı (Rumeli), şehrin Avrupa yakasında dizilidir. Rumeli Boğazağı'ndan karşıya, yani Asya kıtasındaki Anadolu Boğazağı'na geçerek, bu kez yolculuğumuzu kuzeyden güneye sürdürelim: Anadolu kavağı, Yuşa Tepesi, Akbaba ve Dereseke köyleri, Beykoz, Paşabahçesi, Çubuklu, Kanlıca, Anadoluhisarı, Kandilli, Vaniköyü, Çengelköyü, Beylerbeyi, Kuzguncuk, Üsküdar...

Şimdi tüm bu köylerin, koyların, semtlerin tarihçesini yazmaya kalkarsak, birkaç ciltlik kitaplar dolar. Bu nedenle yalnızca

Boğaziçi'nin mesire yerlerine, yani şehrin her yöresinden halkın yüzyıllar boyunca eğlenmeye gittiği köylere ve kıyılara göz atalım:

Bir buçuk yüzyıl önce İstanbul'da bulunan tarihçi Hammer, Beşiktaş konusunda şunları yazar: «Dolmabahçe kasrını geçerek geçmez Beşiktaş'ın yazlık sarayları ve bahçeleri başlar. Bu mevki, Osmanlı hükümdarlarının yaz mevsimlerinde oturmayı sevdiği fevkalade güzel bir yerdir. Buranın tercih olunmasına sebep birbirine yakın romantik birkaç vadinin arasında bulunması ve sahil sarayların gerisindeki sırtlardan denize doğru manzaranın fevkalade olmasıdır.»

Bağlı ve bahçeli bir semt olan Beşiktaş, Boğaziçi güzergâhının ilk mesiresi sayılırdı...

Bizans devrinde şifalı havası ve suyuyla ünlü olan Tarabya, bu ününü Osmanlı'da da sürdürmüştür. Selvilikleri, balık dalyanları, serin rüzgârlı koyu ve yalıları ayrı bir renk katıyordu Tarabya'ya. Akşamları Enderunlu'lardan kurulu mızika takımının icra ettiği «Garb musikîsinin en müşkül parçaları» Rum balıkçıların şen şarkılarına karışıyor, bu namelere uzaktan uzağa bir fasıl heyeti eşlik ediyordu. Kimi yaz akşamları da köy ahalisi (Rumu ve Türküyle) el ele verip donanma ve şenlik düzenliyordu...

17. yüzyılda büyük bir semt halini alan Sarıyer'in ilk sakinleri bağ ve bahçe işleriyle ilgilenen Anadolu Türkleriyle meyhanecilik, gemicilik ve balıkçılık yapan Rumlardı. Yalnız bahçeleriyle değil, sularıyla da ünlüydü Sarıyer. Yaz kış bu suları içmeye ya da küplere doldurmaya gelenlerle dolar taşardı. İstanbul'un en yeşil bahçeleriyle en verimli bağlarının bir demlerde buralarda olduğu söylenir. 19. yüzyıldaki bir imar ve onarım hareketiyle Sarıyer'in suları çeşmelere ve havuzlara alınmış, kaynakları korunmuştur. Günümüzde de İstanbullular Sarıyer'e suyu için giderler. Şöyle diyor Ahmet Rasim: «Sarıyer denildi mi sular hatıra gelir. Fakat kaç su! Fındıksuyu, Fıstıksuyu, Kızılçuksu, Çırçır, Hünkârsuyu... Oraya Sarıyer denileceğine Suluyer denmeliydi. Ben Çırçır'ı severim. Sahipleri de naziktir, terbiyelidir. Temiz,

mükrimdirler. İncesaz da şık; kemanî Kirkor, Kanunî Şemsi, Hanende Karakaş, Udî Selim çalıyor. Bu eski mesirelerde asırlardır İstanbul nesillerinin gülüp eğlendiklerini hatırlatacak hemen hiçbir şey kalmamış gibidir. Büyük ağaçların altında sular aynı şırıltı ile akıp duruyor fakat türlü türlü şifalarına inanan nesiller kaybolup gitmiştir.»

Söz ağaçlardan açıldığında, Emirgân'a özel bir parantez açmak gerekiyor. Ve Emirgân'ın dillere destan Çınaraltı'na dikkatle bakmak şart oluyor. Hemen söze girelim, bir demlerde (en az yüzyıl önce) Boğaziçi'nin bu semtinin simgesi olan çınarlar bugün giderek azalıyor. Osmanlı'nın her devrinde, özellikle Fatih zamanında önem verilen ağaçlandırma ve yeşillendirme hareketlerinin sonucunda, «bağlar ve bağçelerle dolu, mamur ve müzeyyen» bir bölge olmuştur Boğaziçi. Hele Emirgân ve çınarları... Emirgân için şöyle sesleniyor Ruşen Eşref «Boğaziçi Yakından» başlıklı kitabında: «Onun güzelliği üç sade şeyin birbirine uygunluğundan geliyor: Çınar, mermer, deniz. Dört beş çınar deniz kıyısında yokuşumsu bir meydanı kaplamış. Her birinin ağaç iriliğindeki dalları, mermer direkli beyaz bir cami minaresinin üst hizasına kadar sarmış dolaş çıkıyor. Uçuk mavi havanın içindeki iri yeşil demeti, bir buçuk asırlık bir çeşmenin geniş revakını barındırıyor. Bir eski çağ mabedindeki sütunlardan daha kalın bu çınar gövdelerinin altı yedi ay dinmeyen gölgesindeki bu Türk rokoko-su çeşme, bir su mihrabı zarıflığında...» Günümüzde Çınaraltı'nda yüz yıllık dokuz çınar ağacı bulunuyor ve alanı ihlamur ve atkestanesi ağaçlarıyla bölüşüyorlar.

Yalıları, sahilsarayları ve korularıyla da ünlüydü Emirgân. Bir zamanlar denize kadar inen selvileri de varmış. Ama tüm dikkatler onca yıl boyunca tarihi ağaçlar üstünde yoğunlaşmış çünkü Emirgân demek, çınar demektir. Şöyle yazıyor Halûk Şehsuvaroğlu «Asırlar Boyunca İstanbul» başlıklı çalışmasında: «Bugün Emirgân'da eski Boğaziçi'nin bir parçası asırlık çınarlar altında toplanmış gibidir. Şerif Abdullah Paşa'nın yalısı, 1. Abdülhamid Camii, mermer çeşme ve Muvakkithane'nin çerçevelediği çınarlı kahveden Çubuklu tepelerine, Anadolu Hisarı'na ve Göksu Kas-

rı'na dalarsınız. Çınarların altı, günün bazı saatlerinde Çallı'nın Emirgân tablosunda görülen neşeli ışıklarla parıldar. Akşamları yedi taraflı mermer çeşmenin üstündeki altın hatlı kitabelerde Hümaşah Valide Kadın'ın soluk yüzünü hayal edersiniz. Asırlık çınarlar altında daima görülen simalar arasında tarih profesörü İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve zaman zaman da büyük şair Yahya Kemal vardır. Müverrih ile şair bazı saatlerde tarihimizin güzel günlerine ait tatlı sohbetlere dalarlar.»

Ama Boğaziçi eski Boğaziçi değil artık. Bozulma, yozlaşma günümüzden 40 yıl önce boy göstermiş ve hızla artmış. Şöyle sesleniyor Burhan Arpad, 7 Temmuz 1959 tarihli bir yazısında: «Şemsipaşa'da tütün depoları, kömür yığınları, gaz varilleri, çimento ve demir ardiyeleriyle başlayan çirkin gerçekler, en değişik ve renkli tabiat güzelliklerinin yurdu, bütün dünyada tek bir benzeri olmayan bu yeşilli mavili su yolu boyunca bütün kıyıları da gözü ve gönlü karartır. Tophane'de başlayan antrepolar, Beşiktaş'daki kum satış yerleri, Kuruçeşme'nin o korkunç kömür depoları, orta Boğaz'a kadar sürüp giden çirkinliklerin en göze çarpanlarıdır. Apartmanlar rastgele yapılır, Boğaziçi'nin en son güzelliklerini de yok eder. Boğaziçi'nin en güzel köşelerinden biri olan Göksu'yu bugün ancak eski kartpostallarda bulabilirsiniz. Geçmişin renk, müzik ve şiirlerle bezenmiş yeşil Göksu'sunda şimdi korkunç bir pislik, leş kokuları, tozlar ve çamurlar vardır. Fabrikalar, margarin yağı varilleri, taka ve motor onarım yerleri, günümüz Göksu'sunun gerçekleridir. Paşabahçe çayırını, Beykoz'un alabildiğine yeşil, sonsuz gölgeli çayırıklarını da bulamazsınız. Fabrika, atölye, depo, antrepolar kaplamıştır hepsini. Erguvanların en çılgın renkleriyle baharı yaşatan Boğaz sırtlarında şimdi gecekondular, gecekondular ve gecekondular vardır.»

Eskilerden günümüze kalan tek ve son mesiredir Emirgân'daki Çınaraltı; Kâğıthane, Göksu ve onca güzellik, onlarca doğa parçası gibi yok edilmesine neden olmamalıyız. Nedeni açık: Emirgân'ı Emirgân yapan bu anıtsal çınarlardır. Boğaziçi'ni Boğaziçi yapan başlıca semtlerin arasında da Emirgân'ın önemi büyüktür...

Boğaziçi'ni Yazanlar (I)

Şirket-i Hayriye'nin verdiği ilanlar ayrı bir güzellik taşırdı sanki. «Mektep talebelerine yeni bir kolaylık»tan söz ediyordu ilan: «Oturdıkları köylerin mekteplerine giden talebeye, yaz tatili müddetince muteber olmak üzere verilmiş olan pasoların müddeti bu ayın sonunda bitecektir. Aliren ittihaz olunan karara nazaran, talebeye yalnız mekteplerin tatil ve bayram günlerinde (Cumartesi günleri öğleden sonra dahil) muteber olmak üzere yeniden paso verileceğinden, alakadarın fotoğraflı mektep ilmuhaberiyle idareye müracaatları ilan olunur.» Ve diğer bir ilan şiir diliyle sesleniyordu okura:

*«Tatlı bir ömür yaşa, gel de Boğaziçi'ne
Renk dolsun, şiir dolsun, hayat dolsun içine
Orada gündüzler aydın, orada geceler derin
Geçer bir masal gibi, rüya gibi günlerin.»*

Macit Gören, «Türkler'in ve Şirket-i Hayriye'nin Boğaziçi'ne Hizmeti» başlıklı makalesinde şu noktalara değinir: «Eskiden, Rumeli yakasında Yeniköy ve Anadolu cihetinde Kanlıca'nın üst tarafı, İstanbullular için hemen hemen meçhul iken, şirket vapurlarının seneden seneye seyrüseferini daha ileri mahallere kadar uzatabilmesi yüzündendir ki, yukarı Boğaziçi denilen ve Bosfor'un hakikaten havaca ve manzaraca en güzel yerlerinde Tarabya ve Büyükdere gibi güzide ve mamur sayfiyeler vücuda gelmiştir. Bu tam manasıyla Türk ve hayırlı şirketin bir asıra yaklaşan devamlı mukaffakiyetine ve Boğaziçi'nin baştan başa meskûn

hale gelmesine, şirketi eskiden beri ve şimdi hüsnü idare eden güzide zatların devamlı mesaisi hadîm olmuştur ki, hakikaten takdire değer güzel bir misaldir.»

Peki, Boğaziçi'nin dillere destan mehtap âlemlerine, şiirlerine ve şairlerine, güzelliğini edebi yapıtlarda ölümsüzleştirenlere ne demeli?

«Müsaadenizle, size sorabilirim: Eğer, bütün bir ömür müddetince mehtaplı bir yaz gecesi, gümüşlenen sular üstünde, bir sandala atlayıp Kanlıca koyunda dolaşmamışsanız; bedîî güzelliklere hayranlığınız olduğunu nasıl iddia edebilirsiniz? Bir tatil gününde olsun, Emirgân korusunun tepelerinde, ruhunuza kanaat takıp Boğaz'ı kuşbakışı temaşaya fırsat bulamamışsanız, sizin derya içinde yaşayıp deryanın hassiyetin bilmeyen balıktan farkınız olur mu?

Eğer Beykoz'un Kaymakkonduran'ında buz gibi Sırmakeş suyunu kuzu dolmasına katık ederek baharı selamlamaya çıkmadıysa, zevkinizden şüphe etmeye hakkımız olmaz mı?..

Sarıyer'in dışı donduran sularında karpuz çatlatmamış, Küçüksu çayırında mısır koçanı kemirmemiş, Çubuklu'da bülbül dinleyip, Çamlıca tepesinde sabahlamamış bir İstanbul çocuğu kadar zavallı kim vardır?..

Biz bu şöhreti, imar projelerinin karışık yapıprakları arasında, daha uzun yıllar terkedemeyiz. Solmaz güzelliği ab-ı hayat içmiş hissini veren emsalsiz Boğaziçi hepimizin meşgul olacağı bir mevzudur.»

«Boğaziçi» dergisinin Şubat 1938 tarihli 17. sayısında yer alıyordu bu sözler. Yazar Selahattin Güngör'e hak vermemek elde değil, hele yaklaşık yarım yüzyıl sonra. Neydi Boğaziçi mehtapları, nasıl bir yeri vardı İstanbul'un «sosyal» tarihinde? Bu sorunun cevabını o demlerde yaşamış kalem adamları verebilir ancak. Şimdi gerilere dönelim ve sararmış kitap sayfaları arasında eski Boğaziçi mehtaplarına yelken açalım. Şöyle sesleniyor Abdülhak Şinasi Hisar, «Boğaziçi Mehtapları» başlıklı kitabında: «O zamanlarda Boğaziçi'nin her köyünde bulunan pazar kayıkları fakir halkın pek çok işine yaradığından, köyün (bugünün zenginleri diye-

bileceğimiz) eşrafının korumaları altında olması da Boğaziçi geleneklerinden birisiydi. Bu kayıkların arka taraflarındaki düz ve epey uzunca güverteleri saz çalanların ve okuyucuların oturmalarına, saz aletleriyle birlikte içki tepsilerinin de konmasına elverişliydi. Kayıkta saz sahibinin bir adamı bulunur ve her şeyin efendisinin istediği yolda gitmesini sağlardı. Yalnız bu kayıkta okuyucuların ve saz takımının kuvvetlerini arttırmak için Erdek rakısı, Urumca rakısı gibi o zamanın en iyi rakıları, mastikaları ve türlü cinslerden taze balıklar, siyah ve sarı havyarlar; Gelibolu sardalyası, Tirilye zeytini, balık yumurtası, çeşit çeşit salatalar, turşular gibi o zamanın en makbul mezeleri; üzüm, şeftali, elma, kavun, erik gibi meyveler, bir de karlıklar içinde buzlu sular bulundurulurdu.

Zevk için dolaşan bütün öteki kayık ve sandallar yalnız ay ışığıyla aydınlanırken, hizmetteki pazar kayığı mumları yanmış üç dört fener taşıyarak gelir ve o geceki saz sahibinin yalısından, sözgelişi Valide Paşa'nın Bebek'deki ya da Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki, yahut Suphi Paşazade Sami Bey'in Kanlıca'daki yalısından okuyucuları ve saz çalanları alır, açılır giderdi.

O zamanlarda Boğaziçi geceleri kandil, mum, lamba gibi mehtabın akrabası, hafif ve yumuşak eski ışıklarla aydınlanırdı. Mehtabın, şüphesiz, daha dokunulmamış bir büyüklüğü, el sürülmemiş bir temizliği, eşsiz bir tabiiliği vardı. Başka yerlerden Boğaziçi'ne gelenler burada mehtabı o kadar tılsımlı bulurlar ki, adeta sarhoş oldukları ve hatta bu füsün ile güya tekin değilmiş gibi çarpılmaktan korktukları olurdu.

Hava mehtapla rekabet eden bir füsün gibiydi. Hiçbir rüzgâr esmezken sular bazan sanki kendi içlerinden gelen hafif bir ürperişle menevişlenirdi. Bu zamanlarda sanılırdı ki, ürperen sular değil, onların üstünde oynayan ufak, kesik, ıslak ışık parçalarıdır. Sularda binlerce küçücük dalgacıklar ışıktan ve altından minimini yelpazeler gibi durmadan açılır, kapanırdı.

Bu rüya denizi yavaş yavaş gönülleri sararak onlara doluyordu. Gönüllerin hudutları bütün kâinatı, ayı, gökleri kucaklayacak kadar genişler, yükselir, derinleşir, büyürdü.

Ay, göğün ortasında bir yere uçmaya hazır gibi, o kadar güzeldir ki tabiat ona kalır. Dünya hareketsiz, sular sessiz. Gönülleri göklere bağlar gibi bütün bu menekşe ve mor renkte geceden ruhlara adeta kokular halinde sızan bu güzellikler karşısında acaba tabiatın manevi bir duygusu var mıydı?

Mehtap sularda sizinle beraber sürüklenir. Hep bulunduğu yerdedir. Onu Kalender'de yanınızda görürsünüz. Bebek koyuna kadar gelirsiniz. Orada yine sandalınızın hizasındadır. Demek ki Kalender'de değilmiş, demek ki burada da değildir. Acaba sanki nerededir?

Mehtap görülen her şeyi yumuşatıyor, hülyalaştırıyor, güzelleştiriyordu. Üstlerine garip bir füsünla ışıklar dökülmüş bu menekşe renkli dümdüz sular, bu çiçek tarlası gibi koklanan mavi hava ve gönülleri azad eden bu musikî güya derin bir aşk için hazırlanış oluyordu. Bütün bu kayak ve sandal kafilesindeki insanlar uyuşmuş, aşka ve onun verdiği melale düşerek bir vuslat umar gibi o intizar havasını teneffüs ettiklerini, o mucizenin büyük gölgesiyle kendilerine sirayet ettiğini duyuyorlardı.»

Üstadın renkli anlatımına doyum olmuyor ama eşsiz tadın harcında müthiş bir hüznü seziyor günümüz insanı; bir daha hiç geri gelmeyecek, hiç yaşanmayacak bir Boğaziçi'nin, mehtap âlemlerinin, nezih bir İstanbul'un getirdiği ince hüznü. Sahilsarayların ya da lebideryadaki yalıların önünden tek bir kayığın mahremiyetinde geçmek, bülbülleri ve gülleriyle ünlü Çubuklu'nun gümüş bir ışıkla yıkanmış sularında seyretmek, hanende ve sazandelerle mehtap âlemine dalmak başlıbaşına bir şiir sanki. Özellikle 3. Selim, 2. Mahmut ve Abdülmecit devirlerinde pek gözdeydi Boğaziçi mehtapları. Cevdet Paşa, 2. Abdülhamit'e sunduğu «Maruzatların birinde, Abdülmecit devrini şöyle anlatır: «O zaman Boğaziçi cennetten bir numuneydi. Hele mehtap geceleri, denizin yüzü seyirci kayıklarıyla resmi alınacak bir şekil ve mahiyetteydi. En güzel mehtabı olan Bebek koyuyla Büyükdere koyudur. Halk gümüş servi temaşası için Büyükdere'ye gider ve Bebek sahillerine inerdi.»

Yücel Mecmuası'nda S.N. Seven imzalı bir yazı da, eski

mehtapları yeniden canlandırır niteliktedir: «Eskiden ayın gümüş pullarla sulara en güzel şiirleri yazdığı saatlerde yüzlerce sandal, rüya âlemlerine dalan feraceli hanımları, kalender beyleri koynunda toplayıp İstinye'den Kanlıca'ya, Kanlıca'dan Gökusu'ya, Gökusu'dan Bebek'e hafif şırıltılı dalgacıklar içinde götürürken, nar dudaklar arasından dökülen bir ses kalpleri büyüledi. Ve hanımlar, beyler böyle sermest tabessabah hülya âlemlerinde dolaşır, gezerlerdi. Kıyılarda biriken halk onları dinler, kulaklarını bu en tatlı nağmelerle doldurur, gamlarını giderirdi. İşte bu eski günleri, bu eski âlemleri yaşatmak için Şirket-i Hayriye büyük bir fedakârlık gösterdi. Ağustos'un dördüncü Salı günü akşamı çiçeklerle süslü rengârenk ışıklarla parlayan bir sal hazırladı. Öyle bir sal ki, içinde bu göz kamaştırıcı süslerden mada Deniz Kızı Eftalya ile birlikte bir saz heyeti, bir zeybek takımı ve Şehir Tiyatrosu artistlerinden Hazım da vardı. Bu salın arkasına yine eskiden olduğu gibi bir sürü sandal takılmıştı. Şirket-i Hayriye üç vapurunu donatmış, iki vapurunu da belki kalabalık olur diye hazırlamıştı. Fakat halk 37.5 kuruş gibi gayet ucuz olan bu mehtap âlemine o kadar rağbet gösterdi ki tamam on dört vapur kalktı. Bu vapurlar Bebek'den salın etrafını alarak Kanlıca'ya, Kanlıca'dan Yeniköy'e, Yeniköy'den Beykoz'a ve Beykoz'dan Büyükdere'ye geçtiler. Halk sahilde yeşil, kırmızı, sarı fenerler ve meşalelerle vapurları karşıladı ve eğlenceye iştirak etti. Denizkızı'nın sesi gönüllerde akisler yaparak korulardaki bülbüllerin sesine karıştı. Zeybekler birçok oyun gösterdi. Ve Hazım birkaç şarkı söyledi:

Bugün Boğaziçi yerine sayfalarda geziniyor, o sazlı sözlü mehtapları özleyen okur. Dev tankerlerin, bina boyunda yolcu gemilerinin, hava ve su kirliliğinin, daha da kötüsü, ayışığı sayıyla alteden binbir lambanın bulunduğu yerde «mehtap seyri» ne arar? Biz en iyisi geçmişe dönelim ve Nezihe Muhittin'in sözlerine kulak verelim: «İstinye koyunun lacivert harelerinde klapdamlar menevişleyen Haziran geceleri, ay taze bir gelin gibidir. Altın pullar saçan muhteşem eteğini sürüyerek şahane bir eda ile salınan göklerin melikesi, meçhul ve egzantrik bir zevk ile ürperdikçe narin yüzünü telli duvağına saklayan masum bir bakire hica-

biyle aheste aheste geçip gider. Temmuz'da ayın ondördü, aşkı-
na susamış genç, ateşli ve olgun bir dul kadın gibi Göksu deresi-
nin sedefli kıyılarında kıvrak vücudunu serin sulara daldırır. Etrafi-
ni çerçeveleyen şeffaf sükûtun esrar dolu kuytuluklarında billur
vücudunu gizli gizli seyreden gözler tahayyül ederek aşifte bir
kıvranişla çırılçıplak salkımsöğütlerin altına serilir. Kandilli korusu-
nun kenarında birdenbire beliren mehtap, yuvarlak şirin yüzünü
koyu yeşil kadife perdelerden çıkararak kendisini hayran hayran
bekleyenlerle şakalaşan şuh bir operet mugannisine benzer.
Dekor baştan başa altın yıldızlarla bezenmiş mavi kadifedir.
Böceklerle kurbağaların bestelediği bu ağustos gecesi festivalin-
de büyük sanatkâr 'Bayan Ay', en güzel ve en şuh şarkılarını söy-
lüyor.»

Şairlerin, romancıların ressamların kaleminde ve fırçasında
ölümsüzleşen Boğaziçi mehtaplarını gelecek kuşaklar nasıl «ta-
hayyül» edebilecek dersiniz?

Boğaziçi'ni Yazanlar (II)

«Mavi güllere benzeyen ve kalp üstünde o kadar çabuk solan bu Boğaziçi günleri ve tılsımlı Boğaziçi gecelerinde mavi mırıltılı, hülyalı ve mehtaplı hatıralar» peşinde koşan Abdülhak Şinasi Hisar yalnız değil kuşkusuz. Rus ressam Tchiatcheff, Boğaziçi için şunları söylüyor: «Yazın sıcak zamanlarda ruh açıcı, latif bir yere çekilerek vakit geçirmek, insan için bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaçları tatmin için Boğaziçi kadar şayan-ı tavsiye bir yer olamaz. Boğaziçi'nde ikamet eden bir ecnebi, işleyen güzel ve temiz vapurların muntazam servisleri sayesinde daima kolay ve faydalı gezmeler yapabilir.» Theophile Gautier de şöyle diyor: «Dünyanın bütün dertlerini unutmak için Boğaziçi'nde bir saat dolaşmak yeterlidir. Çok yerler gezdim fakat Boğaz kadar ruha safa verici bir yere tesadüf etmedim.» Faruk Nafiz Çamlıbel de şu görüşleri öne sürüyor: «Yeryüzünün en güzel beldesi İstanbul olduğuna göre, İstanbul'un en güzel tarafı da şüphesiz Boğaziçi'dir. Şu halde yeryüzünün en güzel parçası olan Boğaziçi'ne sahip olmak şerefi, bir millet için, en haklı bir gurur teşkil etse yeridir. Ben her zaman bu gururu tatmak hevesiyle köprüden vapura biner, Boğaz'ı bir baştan öbür başa kadar gezer, dolaşırım. Bu bir buçuk, iki saat süren Boğaz yolculuğu bana Akdeniz, Karadeniz yolculuğundan daha zevkli gelir. Çünkü Boğaziçi'nde sahil iki taraflıdır ve her dönemeçte başdöndüren ayrı bir güzellikle insanın karşısına çıkar. Ondaki bu emsalsiz değişikliği her zaman daha yakından, daha candan duyar, severim. Kimi gör-

sem, kime sorsam, hepsi duygularının benimle bir olduğunu söylüyor. Hepsi Boğaziçi'nin aşığı olmakla övünüyor. Varsa Boğaz, yoksa Boğaz diyor.»

Çamlıbel üstadın Boğaziçi aşkı dur durak tanımıyor:

«İstanbul'un her yeri güzeldir, fakat bu yerlerden Türk şiirine en fazla tesir eden, hiç şüphesiz, Boğaziçi'dir. Bu üstünlükten de anlaşılıyor ki, tabiat güzelliğinin en fazla coştduğu yer burasıdır: Bütün seyyah gemileri, Boğaziçi'ni görmeden, İstanbul'u terketmeye razı olamaz. Eserlerine şarkı nakşeden büyük garp ediplerinin haz aldığı yer Boğaz değil midir? Boğaziçi'nin küçük kardeşi Haliç, kıymet tanımaz ellerde, bugünkü sefil hale düştükten sonra, o tek başına kaldı. Ona da bakan yok; bakmak şöyle dursun, her gün biraz daha gözden düşürmek için ne yapmak lazımsa esirgenmiyor. Şirket vapurları, gezinti postalarından başka, bütün seferlerinde boş iskeleleri birbirine bağlayan öksüz birer nakil vasıtasıdır... Böyle olduğu halde, Boğaziçi bütün güzelliğiyle ayakta! Güzelliğin bu kadar kahraman oluşuna başka hiçbir yerde tesadüf edilemez.»

Bu noktada yüzyıllar boyunca Boğaziçi kıyılarında konaklayan yabancı seyyahlardan örnekler vermek yerinde olur: «Bu dünyada Boğaziçi kadar güzel bir geçit, havası suyu latif bir yer yoktur. Boğaz eşsizdir. Ona bir benzer bulmak lazımsa başka bir dünyada aramalıdır...» (Profesör Park). «Allah ve insan, tabiat ve sanat orada birleşmiş ve insan gözünün görebileceği en güzel manzarayı oraya yerleştirmiş...» (Lamartine). «Boğaziçi her ne bakımdan olursa olsun saymakla bitmeyen güzelliklerle doludur...» (Profesör Clarke). «Dünyanın hiçbir yerinde, Boğaziçi'nde olduğu gibi, böyle tabiatın rüyalaştığı ve rüyaların tabiatlaştığı vaki değildir...» (Robert Walsh). «Boğaziçi bir şehir değil, âsârı atikasıyla, havasıyla, ışığıyla sanayii nefsinin tabii bir müzesidir... Burayı görenler ve buraya sanatkâr gözüyle bakanlar o kadar hazineler bulurlar ki, tasviri değil, tarifi bile kabil değildir...» (Ressam Kampf). «Gözlerim için bir neşe, kalbim için bir sevinç, ruhum için bir saadet kaynağı olan Boğaziçi'ni ölünceye kadar unutmayacağım...» (Henri Cartel).

Bizim yazarlarımız da, yani Boğaziçi'nin öz sakinleri, yeryüzünün belki de en alımlı doğal görünümünü yazıyla resmetmek için yarışıyorlar sanki:

«Güneş, hava, su, ağaç, tepe, vadi, geniş çayır, deniz ve karaya yakınlık olarak İstanbul'da Boğaziçi'nde vekalet edecek hiçbir semt yoktur...» (Peyami Safa). «Karadeniz'le Marmara arasında, yeşil korulu tepelerin kıyılarına yayılarak mavilikler içinde uzanan Boğaziçi'nin her köşesi bir tablo, her koyuna yeşil gölgeler salan korular ve çiçekli bahçeler hep birer şiir...» (Ahmet Refik). «Din ve tarih kitapları, Adem babamızla Havva anamıza mekân olan cenneti, Dicle ile Fırat nehirlerinin arayerinde, şimdiki Bağdat'ın bulunduğu noktaya yakın bir yerde gösterirler. O vakit bu kitapları yazanlar Boğaziçi'ni görmüş olsalardı, ilk insanlara bu ilahi dekoru mutlaka daha çok yakıştırdırlardı. Boğaziçi dünyanın en latif, en cazip köşelerinden biridir...» (Ercüment Ekrem). «Tabiat estetiğinin en cömert ve ince bir eseri olan Boğaziçi, yalnız renkleri, çiçekleri ve güneşin her hareketiyle değişen emsalsiz lavhalarıyla değil, siyasi, milli ve coğrafi karakteriyle de dünyanın en hareketli bir heyecan noktasıdır...» (Burhan Cahit).

Agâh İzzet de şöyle yazıyor: «Boğaziçi, deniz, güneş, yıldız, ay, orman, dağ gibi hayatı şiir yapan ve şiiri hayata katan tabiat unsurlarının engelsiz coşup taşıdığı, kaynaşıp oynaştığı bir âlemdir. Damarlarda kan yerine alevler kaynaşırken ve hayallerde serin gölgelerin şırıltılı pınarları, lacivert denizlerin ıslak rüzgârları dolaşırken, Boğaziçi, bu serabın tamamıyla hakikat olmuş bir örneğidir. Güneş, bu boşluklarda altın renginde sarılıklar bırakarak ardından akıp gitmek isterken, bu lacivert kanalın üstünde peyda olan bu kabarış nedendir? Suların fırtınasını işliyor musunuz? Bu öyle içerlerden gelen ve içten içe işleyen bir terennümdür ki, hiçbir bestekâr bir eşini daha yapmamıştır. Tepeleri günün son ışıklarıyla pırıldayan küçük dalgalar, ayrı ayrı kaynaklardan fıskırır gibi, kabarak birbirlerine sarılıyorlar ve bir anda birbirlerinin içinde eriyip kayboluyorlar... Yaz gecelerinin yıldızlı karanlığı ortalığa hakim olduktan sonradır ki, Boğaziçi'nde bir efsaneler âlemi başlar. Beyaz bir tül perde arkasından akseden

şakrak bir kadın kahkahası, karşiki koruluğun gölgeleri arasından süzülüp gelen bir armonik sesi, kıyılara sürünerek geçen bir sandalın hisirtisi, ritimleri döven karanlık suların şıprıtısı, bütün bunlar, esrarla dolu güzelliklerin bestelenmiş bir ifadesidir.»

Kimler «feyz» almamıştır ki Boğaziçi'nden? Aşiyân'ın müptelası olan Tefvik Fikret, Ahmet Mithat, Abdülhak Hamit, Yusuf Ziya Ortaç, Peyami Safa, Necip Fazıl Kısakürek, Asaf Halet Çelebi, Hikmet Münir, Recaizade Ekrem, Şair Nigâr Hanım, Emin Bülend kalemleriyle dile getirmişlerdir hayranlıklarını. Feyhaman Duran, Çallı İbrahim, Cemal Tollu, Elif Naci, Münif Fehim, Avni Lifij, Fikret Mualla, Hoca Ali Rıza, Melling, Zonaro, Allom gibi fırça, karakalem ve gravür ustaları da Boğaziçi'ni tual ve kâğıt üstünde ölümsüzleştirmişler, ressamalar için bitmez tükenmez bir kaynak olduğunu kanıtlamışlardır...

Dillere destan «Seyahatname»sinin İstanbul'a ilişkin bölümünde, Boğaziçi'ne geniş yer verir Evliya Çelebi. Şimdi o bölümü tümüyle aktarmaya kalkışsak, başlıbaşına kitap olur. Tarihe ışık tutması açısından, Boğaziçi köylerini Evliya Çelebi'nin renkli üslubuyla (özetleyerek) sunuyoruz:

«*Kuruçeşme*: Sahili ayan ve eşref yalılarıdır. İçeri tarafında bir vasi dere içinde bir İslam mahallesi, bir cami, bir hamam vardır. Bin kadar Yahudi hanesi, üç mahalle Rum evleri vardır. Yahudilerin üç sinagogu, Rumların iki kiliseleri ve iki yüz dükkânı olup han, imaret, gayri âşar yoktur. Bağ, bağçesi çoktur. Hakimleri Galata Mollası'nın naibi, yeniçeri yasakçısı, Subaşı'sıdır. Mesiresi yoktur.

Arnavutköyü: Lebideryada bin kadar bağlı bağçeli mamur haneleri vardır. Bir küçük hamamı vardır. Ekmeği ve peksimeti beyazdır. Akıntıburnu'ndan içeri bir körfez limanı yer almakla, kışın birçok gemi kışlar. Akıntıburnu bir kayalı mahal olduğundan, pek muhataralı, gemi imrarında çok müşkülât çekilir. Bu mahalde Murad Han'ın rûznamecisi İbrahim Efendi bir çeşme yaptırdı; hakimleri Galata Mollası'nın naibi Subaşı, Bostancıbaşı'sıdır. Buradan bir miktar ileride Hasan Halife Bağı görülür, halen

padişah bağçesidir. Murad Han zamanında kul ayaklanıp yeniçeri ağası Hasan Halife'yi paraladılar, bağçesi mirî oldu.

Bebek Bağçesi: Padişahlara mahsustur. Selim Han-ı evelin bir kasrı var ise de bağçesi o kadar mamur değildir ama ulu ser-vileri vardır. Burası da geçilince Deli Hüseyin Paşa bağına varılır, safi sanavber ağacı ile müzeyyendir. Kayalar nam mahallede kırk elli hane ve Sıdkı Efendi Camii vardır; bu cami fevkaanîdir, altında kayadan bir ab-ı zübâl cereyan eder. Buradan ötesi Rumeli Hisarı'dır.

Rumeli Hisarı: Lebideryada dar yerde olup bağısız ve bağçesiz kayalar üzerinde kat kat bin altmış kadar hanedir. Üç camii, on bir mescidi, yedi mekteb-i sibyanı, bir hamamı, iki yüz dükkânı, Durmuş Dede Tekkesi namında bir tekkesi, yedi kadar Rum hanesi vardır. Ayan ve eşrafı yalı sahibi olup kış günleri İstanbul'da otururlar. Yahudisi yok, meyhane ve bozahane dahi bulunmaz. Halkı balıkçı, kale neferatı, kayıkçı, sâir esnaftır. Dağlar üzerinde nazirsiz kiraz bağları vardır ki Hisar kirazı namı ile Rum, Arap ve Acem'de meşhurdur; diyarı Acem'de adına gülnar-ı Rum derler, iki kiraz bir dövme riyal ağırlığında gelmiştir. Rumeli Hisarı'nın önünden akan şeytan akıntısı gayet şiddetli akar, göz kapayıp açınca bir gemiyi Kandilli Burnu'na kadar sürer götürür. Bu akıntı kenarındaki yalılar: Dizdar, Hacı İsa, Kara Hasan, Narhçı Hasan Efendi, Koska Fırıncısı Mehmed Efendi, Topkapulu Mahmud Ağa, Hezarpare Ahmet Paşa yalıları.

İstinye Kasabası: Bin parça gemi alır büyük limanı vardır. Han ve medrese yoktur. Bağ ve bahçesi çok, ahalisinin fıkaları bağçıvan ve balıkçıdır. Kasaba körfez dahilinde olduğundan havası o kadar iyi değildir. Yalıları: Müftü Yahya Efendi, Yeniçeri Efendisi Koyunzade, Hadım Ali Ağa, Boşnak İsmail Efendi gibi ayan yalıları. Liman Burnu'nda bir misafirhanesi vardır; limanı rüzgârdan emindir.

Yeniköy Kasabası: Burası Sultan Süleyman'ın fermanı ile imar edildiği için Yeniköy derler. 3000 haneli, bağlı ve bağıçeli

müzeyyen bir şehirdir. Galata kadısının naibi hükmünde olup subaşı, yeniçeri serdarı, çavuşu ve yasakçıları vardır. Üç camii olup, lebideryada olan Kaptan Halil Paşa Camii gayet şirindir. Hacı Ömer hanesi önünde yeniçeri ocağı avcıları Istranca dağlarından avladıkları karacaların etini padişah için pastırma yaparlar, evin önündeki çimenzar sofada perverde ederler; çünkü buraların abı lâtiftir. Bir hamamı, bir hanı ve bekâr odaları, 200 kadar dükkânları vardır. Ama bu dükkânların yüz kadarı lebideryada kârhâneleridir, zira Karadeniz'e giden gemilerin kaptanları peksimedi Galata'dan ve bu Yeniköy'den alırlar.

Büyükdere Kasabası: Bu kasaba dahi İkinci Sultan Selim'in teferrücgâhıdır; bir dağlık dere içre bina olunmuştur. Burada bir takım çınar, kavak, servi, salkım söğüt, vesair ağaçlar vardır ki, her biri gökyüzüne erişmiş ulu ağaçlardır. Zeminine güneş tesir etmez cilvegâhtir. Gûnâgûn çimenzar sofalar ve nice akarsularla tezyin olunmuş bir mesire-i dilârâdır. 1000 kadar haneleri vardır. Bir İslam mahallesi ve yedi mahalle de Hristiyan vardır; gemici, bağçevan evleridir. İskele başında Koca Defterdar Mehmet Paşa Camii vardır.

Sarıyer Kasabası: Lebideryada 1000 kadar bağlı bağçeli mamur haneleri olup, iki mahalle Müslim ve yedi mahalle Hristiyan'ı vardır; burada da Yahudi yoktur. Bir camii, bir mescidi, bir hamamı vardır. Halkının çoğu Anadolu'dan olmakla hep bağçevandır. Rum Hristiyanları da balıkçı, meyhaneci, gemicilik ederler. 7000 bağı vardır, cümle dağları bağlarla tezyin olunmuştur. Hisar kirazı namı ile meşhur kiraz aslında bu Sarıyer'indir.

Beykoz Kasabası: Lebideryadan bağlar kenarından gitmek üzere Servi Burnu'nun 3000 adım cenub tarafında, bir liman-ı azimin kenarında vâkidir; 800 haneli, bağ ve bağçeli mamur ve müzeyyen bir kasabadır. Camii, mescidi, hamamı, mekteb-i sibyanı vardır. Çarşı ve pazarı ulu ağaçlarla müzeyyendir. Cümle halkı bağçevan, oduncu ve balıkçıdır. Üsküdar Kadılığı hükmündedir. Bostancıbaşı ve Sultaniye Bağçesi Ustası hakimleridir;

ab-ı havası lâtif, bir şirin şehirdir. İskelesi önünde deryada kılıç balığı dalyanı vardır.

İncirli: Sultaniye Bağ'ının cenubunda, 300 haneli, evleri hep bağçeli; bir camii, bir mescidi vardır. Hamamı Hezarpâre Ahmed Paşa Sarayı'ndadır. Çarşı pazarı yoktur.

Çubuklu Bağçesi: İncirli'ye muttasıl. Beyazıd-ı Veli, şehzadesi Sultan Selim'i Trabzon'dan getirtip, kızıp burada şehzadeye sekiz çubuk vurmuştur ki, sekiz sene hilâfetine işarettir. Tanesi beş dirhem gelir, kızılıcı meşhurdur.

Kanlıca Kasabası: Bu kasaba yakında mamur olmuştur. Lebideryada bağlı ve bağçeli, 1200 haneli bir dilnişin kasabadır. Başlıca yalıları: İbrahim Çelebi Yalısı, Emir Paşa Yalısı, Süleyman Efendi Yalısı'dır. Lâkin tâ nihayetinde Lonkazade Yalısı cümlesinden müzeyyendir. Yedi mahallesi İslam'dır. İskele başında İskender Paşa Camii meşhur Mimar Sinan Ağa binasıdır. İki sibyan mektebi, küçük bir hamamı vardır.

Anadolu Hisarı Kasabası: Lebideryada, Göksu'nun denize karıştığı mahalde bir kaya üzerinde olan Anadolu Hisarı, Yıldırım Bayazıd binasıdır, sonra Fatih Sultan Mehmed tamir etmiştir. Şeddadi, metin kaledir ama küçüktür, çevresi 1000 adımdır. Garba nazır bir kapusu vardır; içinde dizdar hanesi, neferat evleri, 200 kadar tımar ehli neferi vardır, köyleri hep Kocaeli sancağında. Kale önünde Fatih Sultan Mehmed'in bir camii vardır. Hisar'ın taşra varoşu 1080 hanedir ama azim sarayları, yalıları vardır: Defterdar Halıcızade Yalısı, Mustafa Paşa Sarayı, Hoca Çelebi Sarayı, Kaftancı Ali Çelebi Sarayı, Emir Paşa Sarayı. Yalıların en güzeli Bahâî Efendi'nin çinilerle müzeyyen kasr-ı âlîsidir.

Göksu Mesiresi: Abı hayat misal bir nehirdir ki, Alemdağları'ndan cereyan edip gelir; ekseri yerleri Halıcızade bağçeleri ve un değirmenleridir. Bu nehir üzerinde bir tahta köprü vardır. Cümle uşşakan kayıklar ile bu nehirden ileri ferahfeza köylere varıp ağaçlar altında zevk-ü sohbet ederler. Buradan bir nevi top-

rak çıkar ki ondan üstad testiciler testi yaparlar. Bu kasaba da Üsküdar Kadısı hükmündedir, ayrıca subaşıdır; Bostancıbaşı da muhafazasına dikkat eder.

Kandilli Hasbağçesi: Göksu'nun cenubî şarkisinde bir bağ-i iremdir ki Üçüncü Sultan Murad binasıdır; Murad Han havasını sevdiğinden ekseri burada zevk ederdi. Akıntı burnunda bir kaya üzerinde müteaddid kasırlarla müzeyyen bir bağ-ı cinandır. Ensesi kayalı dağlar olmakla bağları vardır. Bir bağçe ustası, 100 neferi vardır. Bunun cenubunda Papas Korusu'ndan mahalli, Dördüncü Sultan Mehmed, Vâni Efendi'ye ihsan etmişti.

Kule Bağçesi: Papas Korusu'na yakındır. Bu bağçeyi Kanunî Sultan Süleyman mamur etmiştir; bir kasrı âfi işa etmiştir ki, cihannümadır; her katında fiskiyeler ve fevâreler vardır. Sultan Süleyman'ın bizzat kendi eli ile diktiği bir de servi ağacı vardır. Bu bağçenin her meyvesi ve bilhassa inciri meşhurdur.

Çengelköyü Kasabası: Lebideryada olup arka tarafı bağlı bağçeli korulardır. Ahalisinin çoğu Rum'dur. İslamları azdır. Lâkin sarayları, hasbağçesi gayet mükelleftir. Cümle tahtânî fevkaanî, kagir binalı 3060 kadar evleri vardır; sahilinde bir de küçük camii vardır. Çarşısından geçilerek İstavroz Bağçesi'ne gidilir.

İstavroz Kasabası: Burası da Üsküdar Mollası'nın hükmünde Subaşı'lıktır. Bağ ve bağçesi çok bir kasabadır. Camii de vardır.

Kuzguncuk Kasabası: Fatih zamanında burada Kuzgun Baba nam bir zat sakin olduğu için Kuzguncuk demişler; Üsküdar Kadılığı'nda bir Subaşı'lıktır...»

Evliya Çelebi yalnız değil kuşkusuz; Boğaziçi'ni adım adım arşınlayıp tek mil köylerini ve koylarını tarihe geçirirken, kendisinden yıllar (belki de yüzyıllar) sonra bu kıyılara ayak basacak olan yerli ya da yabancı «sevdakâr»lara ölümsüz bir kaynak bıraktığını biliyordu...

1912 Köprüsü

Meşhur dizelerdir:

*«Ah Beyoğlu, vah Beyoğlu,
Yandı da bitti, kül oldu.»*

Beyoğlu yangınları birkaç devirde baş gösterdi ve Cadde-i Kebir-i yok etti ama bir başka yangın, Galata Köprüsü yangını, yüreğimizin bir noktacığına ateş gibi oturdu. Evet, «köprü» yandı. Ne tuhaftır, «köprü» deyince akla hemen Galata Köprüsü gelir, Boğaziçi geçişleri değil. Babalarımızdan faytonları ve «manivelalı» otomobilleri dinlerdik, sonra Bahçekapı durağından kalan tramvaya binip Harbiye'ye gider olduk. Bir kuşak böyle büyüdü ve ilk gençliğinde tramvayın ölümüne tanık oldu. Kuşdili'ndeki Taşıt Müzesi'ne diri diri gömülen son tramvayın vatmanıyla birlikte ağlamışlığımız vardır, inanın.

Köprünün üstü kadar altı da önemliydi. Aşka ve hüzne kapılarını açmış meyhaneleri ve (benzeri belki de dünyanın hiçbir yerinde görülmecek) «köprüaltı çocuklarıyla bir alemde 1912 köprüsü. Âşık oldun mu içtiğin biranın tadına Haliç'in günbatımını meze yaparsın, oltayı şöyle bir şevkle salladın mı da bir düzine balık gümüş akçeler gibi sıralanır... Önce Haliç öldü, üzerinde Osmanlı saltanat kayıklarının salındığı mavi su bozbulanık bir kimliğe büründü. Balıklar küstüler ve ortalıktan yok oldular. Bir köprü kalmıştı geriye, sonra o da gitti. Yandı! Kimi «intihar» dedi, kimi «kaza», kimi de «kasıt» aradı. Hiç önemli değil aslında.

Önemli olan, İstanbul adlı görkemli tabloda bir rengin solup silinmesi.

Nasıl ve ne zaman eklenmişti bu ilginç renk İstanbul tablosuna? 1912'de yapılmıştı köprü ama ilk değildi. Ondan önce 1845, 1863 ve 1875 köprüleri vardı. Ve o demlerde Gaiata Köprüsü olarak değil, Cisir-i Cedid, Yeni Köprü, Büyük Köprü, Valide Köprüsü, Yeni Cami Köprüsü olarak anılıyordu. Son köprü 27 Nisan 1912'de açılmış ve tam 250.000 Osmanlı altınına mal olmuştu. Gişelerinin yanında ilk Osmanlı drenotu olan Reşadiye zırhlısının resmi bulunuyordu. Tanin Gazetesi'nde şöyle anlatılır köprünün açılışı:

«Dün İstanbul ile Galata'nın vasitai müruriyesi olan Cisir-i Cedid, mahalli mahsusunu yeni köprüye tamamiyle terk eylemiştir. Yeni köprünün üzerinde bulunan elektrik feneri sütunları, yekdiğerine dallarla rabt edilmek suretiyle tezyin edilmişti. Sabahleyin saat dokuza yirmi kala davetliler Eminönü'nde Valde Kiraathanesi'nde içtima ederek köprünün önüne doğru yürümeye başladılar. Köprünün üzerinde ahz-ı mevki eden, Zati Bey'in kumandasındaki Dâr-ül Aceze Mızika Takımı, Marş-ı Sultanîyi terennüm ederek merasimi küşadiyeye ibtidar olundu. Dahiliye Nazır Vekili Talat Beyefendi, Duagü Efendiye işaret eyleyerek mumailiyh tarafından Türkçe ve müteakiben Amâ Hafız Osman Efendi tarafından Arabça beliğ bir dua kıraat olunmuş ve mızika tarafından resmi selam ifa olunarak duai padişahi tezkâr kılınmıştır. Ediyeynin hitabında Talat Beyefendi, Zati Şahane ve Hükümet namına köprünün resmi küşadına memur bulunduğunu beyan eyleyerek para gişelerinin tarafeynine merbut defne dallarıyla tezyin edilen hattı kat eylemiş ve hey'etle beraber yürüyerek merasimi küşadiyeye ifa edilmiştir. Hey'etin köprüyü müruru esnasında ihzar edilen iki siyah kurban, emanet çavuşları tarafından zebh edildi. Hey'et Valide Kiraathanesi'ne avdet eyleyerek Şehremaneti ve köprü müteahhidi tarafından suret-i mahsusada hazırlanan büfeden nevaleçin oldular...»

Ve Galata köprüleri kurulduktan günden öte hep «müruri-

ye»yle geçit vermişlerdir. Yani parayla olmuştur Galata'dan Eminönü'ne geçmek. 19. yüzyılda yayadan 20 para, arabadan 5 kuruş alınıyordu. 1930 yılında bu sistem kaldırılmıştı. 2 Haziran 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinden izliyoruz:

«Köprü parasının kalkması şehir hayatında medeni bir inkılâp olmuş ve halk tarafından tes'it edilmiştir. Gece saat 24'de köprünün her iki başına yüzlerce insan birikmiş ve tahsildarlar çekilince hepsi birden köprüye hücum etmiş ve şapkalarını çıkarak 'yaşasın!' diye bağırmişlardır. Köprü parasının 24'de kalkacağını bilen bazı şoförler ve arabacılar da yarım saat, 20 dakika beklemekten beis görmemişlerdir. Tahsildarlar çekilince bunlar da otomobil ve arabalarını serbestçe sürmüşlerdir. Sabahleyin köprünün manzarası görülecek bir hal almıştır. Birçok kimseler dakikalarca durup köprünün tahsildarsız manzarasını seyretmişlerdir. Bazı kimseler unutup kuruşu vermek için ellerini ceplerine soktukları gibi, bazı kimseler de para bozdurmak için kulübelere gitmişlerdir. Dünyadan haberi olmayan bazıları da para vermek için şaşkın şaşkın tahsildarları aramışlardır.»

Ve yandı. «Yarım Fransız» pantolonlu, kaytan cepli, «pataku-la» yelekli, «kamerin» kunduralı tulumbacıları, bez gömlekli, basma mintanlı, kısa diz akşırlı, «futa» önlüklü, çapraz cepkenli seyyar satıcıları, sepetleri fenerli simitileri, ipek «futa»lı, piriņ avadantlıktı, iekli kayık tabaklı, sakız havlulu, nakışlı tepsili, su ibrikli ve fenerli dondurmacıları, şalvarlı ve tozluklu, bıçaklı ve sııklı ciğercileri, meşin kırbalı, piriņ taşlı ve yine meşin ceketli sucularını, külhanî arabacıları, arlık Rusyası'ndan getirdikleri rubleleri Halie savuran Beyaz Rus aristokratlarıyla, talih kuşları Uzun Ömer ve Cüce Simon, faytonları ve vatmanları, âşıkları ve meczupları, şairleri ve balıçıları, tahsildarları ve fenercileri, meyhaneleri ve nargile ocakları, tepsihileri ve tavşan niyetileri, taşlarını 80 yıldır arşınlayan «daire» memurları ve yabancı seyyahları, ipek kravatlı Levanten'leri ve nar fesli Osmanlı beyzadeleri, vakanüvisleri ve gönül adamlarıyla birlikte yandı...

Yüreğimizde bugünden 1912'ye uzanan «kor gibi» bir «köp-
rü» (ve Orhan Veli'den bir şiir) bırakarak:

*«Dikilir köprü üzerine,
Keyifle seyredirim hepinizi.
Kiminiz kürek çeker, siya siya,
Kiminiz midye çıkarır dubalardan,
Kiminiz dümen tutar mavnalarda;
Kiminiz çımacıdır halat başında;
Kiminiz kuştur, uçar, şairane;
Kiminiz balıktır, pırl pırl;
Kiminiz vapur, kiminiz şamandıra;
Kiminiz bulut, havalarda;
Kiminiz çatanadır, kırdığı gibi bacayı,
Şıp diye geçer köprünün altından;
Kiminiz düdüktür, öter;
Kiminiz dumandır, tüter;
Ama hepiniz, hepiniz!..
Hepiniz geçim derdinde;
Bir ben miyim, keyif ehli, içinizde?
Bakmayın, gün olur, ben de
Bir şiir söylerim belki sizlere dair,
Elime üç beş kuruş geçer;
Karnım doyar benim de.»*

Tünel: Pera-Galata Arasındaki Asansör

Tünel konusunda değerli bir çalışma var önümde: Eugene-Henri Gavand'ın yazdığı «Chemin de Fer Metropolitan de Constantinople ou Chemin de Fer Souterrain de Galata a Pera dit Tunnel de Constantinople» (İstanbul Şehir Treni ya da Tünel Adı Verilen Galata-Pera Yeraltı Treni). 1867 yılının mayıs ayında İstanbul'a gelen Fransız mühendis Eugene-Henri Gavand, sefa-rethaneleri ve otelleriyle Beyoğlu'na hayran kalır. Yine de bir soru çengeli takılmıştır Gavand'ın aklına: Galata'yla Pera arasındaki tek bağlantı ve ulaşım yolu Yüksekaldırım'dır. Günde ortalama 40.000 kişinin yürüyerek ya da atla inip çıktığı bu yokuşun işlevini üstlenecek bir «asansör» yapılamaz mı? Galata-Pera arası bir tünel açılır ve bu tünelde kısa bir tren çalıştırılırsa, ulaşım büyük oranda kolaylaşabilir. Tünelin projelerini hazırlayan Gavand, önce Fransız hükümetine başvuruyor ve reddediliyor, ardından İngiliz hükümeti genç mühendisi 250.000 İngiliz liralık bir sermayeyle desteklemeyi kabul ediyor. Bu sermaye, her biri 20 İngiliz lirası değerinde 12.500 hissedenden oluşmaktadır.

Gavand'ın tünel projesi, 20 Temmuz 1868 tarihinde Bab-ı Ali'ye sunulur ve reddedilir. Aynı yılın Ağustos ayında Fransa'ya dönen Henri Gavand, Ocak 1869'da İstanbul'a gelir ve 1 Şubat 1869 tarihinde Abdülaziz'le görüşmeyi başarır. Proje ve mukaveleyi Bab-ı Ali'ye yeniden sunan Henri Gavand, Maliye Nazırı Sadık Paşa'nın ve Nafia (Bayındırlık) Nazırı Edhem Paşa'nın desteğiyle isteklerini kabul ettirir ve 10 Haziran 1869 tarihli bir fermanla tünelin imtiyazını elde eder. Abdülaziz'in mührünü taşıyan «Tü-

nel Fermanı» şöyledir: «Galata'dan Beyoğlu'na yeraltından tünel açılarak bir demiryolu inşaaı hususuna müsaade edilmesi, Fransız tabaasından Mösyö Gavand tarafından istida olunmuş ve mesele Nafia Nezareti'ne havale edilerek Galata tarafı İstanbul'un ticari muamelelerine mahsus bir yer olduğundan çevresindeki mevkiler arasında mevcut yol ve sokakların sayemde tanzim edilip genişletilmesi ne nakliyat ile geliş gidişin kolaylaştırılıp çabuklaştırılması için Galata'dan Beyoğlu'na öyle bir yeraltı yolunun inşaaı halkça ve ticaretçe istenen kolaylığı vücuda getireceği cihetle ve imtiyaz müddeti bu fermanımdan itibaren ancak kırk iki yıl olmak üzere bu tünelin açılmasıyla demiryolunun yapılması ve bunun hasılatından devlet hazinesine yüzde bir buçuk resim verilmesi ve müteahhidinin devletimden hiçbir suretle hiçbir türlü zarar ve ziyân iddiasına salâhiyeti olamaması esas şartlarını ve teferruatını anlatacak şekilde tanzim olunan mukavele ve şartname Devlet Şurası umumi heyetinde de okunup incelenerek mucibince istenilen ruhsatın verilmesi münasip ve doğru görüldüğünden mesele tarafıma arz edilerek izin istendikte yazılı olduğu şekilde yapılması irademe uyduğundan şahane emrim çıkmış ve iktiza ettiği gibi adı geçen mukavele ve şartnamenin ikişer nüsha halinde yazılmış ve adı geçen Nezaret ile bahsi geçen Gavand arasında imza edilip mühürlenerek teati edilmiş olduğundan evvelce anılan şartlar ve tayin edilen imtiyaz müddeti ile adı geçen tünelin kazılmasına ve yolun inşaaına ait ruhsatı ihtiva eden Divan-ı Hümayun'umdan bu emrin çıkıp ve hükmü belirtilen mukavele ve şartnamenin eksiksiz yerine getirilmesine bağlı olmak üzere adı geçene verildi. Bin iki yüz seksen altı yılı Safer ayının yirmi dokuzuncu günü yazıldı.» 6 Kasım 1869 (2 Şaban 1286) tarihinde, inşaat mühendisi Eugene Henri Gavand'la Nafia (Bayındırlık) Nezareti arasında üç maddelik bir anlaşma imzalanır. Bu anlaşmaya göre, Osmanlı hükümeti Henri Gavand'a Pera-Galata arasında bir «tahtel arz» demiryolu inşa etme hakkını tanımaktadır.

«The Metropolitan Railway of Constantinople from Galata to

Pera» (Galata'dan Pera'ya İstanbul Şehir Treni) adlı limited şirket 8 Mayıs 1871'de kurulur ve 573 metre uzunluğundaki tünelin inşasına 30 Haziran 1871'de başlanır. Mühendisler arasında Süleyman Bey, Briot, Victor Tridon, Jules Jacobs, Paul Mugnier bulunmaktadır. 1874 yılının Aralık ayında inşaat tamamlanır. Mekanik kazı araçları olmadığından yüzlerce işçi çalıştırılır, kazıdan çıkarılan toprak tünelin Pera ucunda Tepebaşı Bahçesi'nin arazisine ve Büyükparmakkapı'daki Tel Sokağı'na, Galata tarafındaysa Karaköy Meydanı'na yığılır. İnşaat süresince toplam 180.000 altın lira harcanır. Toplam 4002 metre kareyi kapsayan istimlaklere 80.000 lira verilir, 10.000 lirayla da makinalar alınır.

Tünel, Kurban Bayramı'nın ilk günü olan 14 Ocak 1875 tarihinde resmen açılır ve 15 Ocak'ta hizmet vermeye başlar. 150 atmosfer gücündeki iki buhar makinası Creusot Şirketi'nin, vagonlar David Desouche ve Ortakları'nındır. Yıllık ortalama geliri 50.000 altın liradır tünelin. Gavand aynı zamanda Medrese, Perşembepazarı, Kumbaracı, Yeniçarşı sokaklarında da tünel inşa edip işletmeyi planlamaktadır. Tarihin de yazdığı gibi, bu plan gerçekleşmez. Bu arada Karaköy-Şişli tramvay hattını inşa eden Fransız şirketi, 1911 yılında tünel imtiyazını İngilizlerden (Osmanlı hükümetinin mutabakatıyla) devralır; 165.000 Osmanlı altını sermayeli ve her biri 5 lira değerinde olan 33.000 hisseli Osmanlı Tünel Anonim Şirketi kurulur.

O yıllarda Tünel Meydanı ve çevresindeki sokaklar oldukça hareketli yerlerdir. Bunda tünelin önemli payı olduğu söylenebilir. 1913 tarihli «Annuaire Oriental» derlemesine göre, Tünel sakinleri şöyle sıralanabilir: Benditsch (fırıncı), Dontis (modacı), Jacques Adler (kuyumcu), Alberti (berber), Tomaselli (tüccar), Gholiopoulos (çiçekçi), Rosetto (ortopedist), Behar (halıcı), Karl Kopp (müzik aletleri), Emil Rosemann (kitapçı), Leopold Kraus (terzi), Verdoux (gözlükçü), Alphonse Dufour (mühendis), Edemboug (dişçi), F.W. Albert (Şark Demiryolları Umum Müdürü), Balthazar (doktor), Roupen Papazian (avukat), Minedjian (doktor), Peronin (profesör), Antoine Soutis (kuyumcu), Courtessi

Biraderler (mobilyacı), Alexandre Rocca (ciltçi), Kamilsopoulos (terzi), Marc Aperghis (kunduracı), Wolf Stein (terzi), David Stein (tüccar), Nicolaus Benisch (Schenker Şirketi temsilcisi), Menahem Hodara (askeri doktor). 1912 kayıtlarında tünel memuru Theodossis Leylecopoulos'un Küçük Hendek Sokağı 14/3 numarada, istasyon şefi Henri Daston'un da 25 numarada yaşadığı yazılıdır.

Osmanlı Tünel Anonim Şirketi Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda imtiyazını korumuşsa da, 12 Haziran 1939 tarihli ve 3643 sayılı kanunla tüm hakları 175.000 Türk lirası karşılığında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından satın alınmış ve 16 Haziran 1939 tarihli ve 3645 sayılı kanunla kurulan İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Devirden önceki son yılını (1938) 13.777 lira zararla kapatır tünel. İstatistiklere göre 854 ton kömür yakarak 71.066 sefer yapılmış ve 5.468.976 yolcudan 81.815 lira gelir elde edilmiştir. Buna karşılık giderler 95.592 lirayı buluyordu.

Eugene-Henri Gavand'ın kitabı, 1876 yılında Paris'te Typographie Lahure tarafından basılmıştır. Kitap 42 sayfa olup vagonlarından gar binalarına kadar bütün ayrıntıların çizim ve hesaplarını gözler önüne seren 25 «planche» içermektedir. Bu «planche»lara göre, tünelin Pera tarafındaki istasyonunun üst katları aynı zamanda otel olarak planlanmış. Bu otel tasarısının gerçekleştiği konusunda hiçbir ipucu yok. O devirlerde yayımlanan «Annuaire Orientale» ve «Annuaire Commercial» başlıklı derlemelere göre, 19. yüzyılın sonlarında Beyoğlu'nda şu oteller bulunuyordu: Pera Palace, Hotel d'Angleterre, Tokatlıyan Oteli, Grand Hotel d'Orient, Hotel des Ouatre Nations, Hotel de Bysance, Hotel de Pera, Hotel de France, Hotel de la Grande-Bretagne, Hotel de Londre, Grand Hotel de Luxembourg, Hotel de Paris, Hotel de Vienne, Hotel Saint Petersburg, Grand Hotel National, Hotel Imperial, Hotel Bristol, Hotel Germania, Grand Hotel Kroecker, Hotel des Princes.

Dünyanın en eski üçüncü tüneldir İstanbul'daki. İlk tünel

Londra'da (1863), ikincisi New York'da (1868) inşa edilmiştir. Pera-Galata tünelinin açıldığı günlerde halk yeraltından yolculuk yapmaya çekinmiş, bu nedenle de şirket ek bir vagonla hayvan ve araba taşımaya başlamıştır. İlk vagonların üstü açıktı ve oturulacak yerler bulunmadığından ayakta seyahat edilirdi. Bu vagonların kandillerle aydınlatıldığını da eklemek gerek. Tünelin ilk fiyat tarifesi şöyledir:

1. mevkide yolcu	: 2 kuruş
2. mevkide yolcu	: 1 kuruş
Sığır, katır, merkep ve at	: 3 kuruş
Küçükbaş hayvan	: 2 kuruş
Boş araba	: 4 kuruş
Dolu araba	: 10 kuruş
10 okkaya kadar olan yük	: 40 para
10-30 okka olan yük	: 60 para

1919 yılında verilen tünel pasosu Osmanlıca ve Fransızca yazılıydı. Pasonun ön yüzünde şu sözcükler yer alırdı: «İş bu paso bâlâda ismi muharrer zata mahsus olduğundan yed-i aharda görüldüğü takdirde zaptolunacaktır. Paso sahibi, şirket müstahdeminin her defa vuku bulacak talepleri üzerine pasoyu ibraz ve şirket nizamnamesi ahkâmına riayete mecburdurlar.» (Bu paso yukarıda adı yazılı kişiye ait olduğundan, başkasında görüldüğü takdirde el konulacaktır. Paso sahibi, şirket memurlarının istekleri üzerine pasoyu göstermeye ve şirket kurallarına uymaya mecburdur.)

Açılışından 34 yıl sonra, 2. Meşrutiyet'in ilanı sırasında, 24 Nisan 1909 tarihinde Cadde-i Kebir'de yer alan çatışmaların Tünel Meydanı'na taşması nedeniyle seferlere birkaç gün ara verilmişti. 16 Mayıs 1920 tarihindeki tramvay işçileri greviden sonra da 1. mevki 3.75 kuruş, 2. mevki 2.50 kuruş olarak değiştirilmişti. 16 Kasım 1924 günü, Nafia Vekâleti'nin emirlerine rağmen tramvayda kendilerinden tam bilet ücreti alınmasını protesto

eden dört tıp öğrencisi, arkadaşlarıyla birlikte tünelin üstündeki Metro Han'a gelerek Tramvay Şirketi yöneticilerinin bürolarını tahrip etmişlerdi. Zarar 1000 liranın üstündeydi. Olay sırasında tünel seferlerine zorunlu olarak ara verilmişti...

Bu arada demiryolu aksamı ithal eden şirketler ve şahıslar, tüneli pek kârlı bulmuşlardı. Kayış Amerika'dan getiriliyordu ama diğer aksam İstanbul'dan temin ediliyordu. Bu kişiler ve şirketler şöyle sıralanabilir: Beylerian (Hüdavendigâr 21, Galata); Calinder (Union Han 45-46); Edward and Sons (Türkiye Han); Levant Iron and Machinery Company Limited (Yorgancılar 146, Galata); Lobst Freres et Compagnie (Basmacıyan Han 1-4); Edward La Fontaine and Sons (Elalemci Han); Stock and Mountain (Philipi-dis Han); Tucker O Thomas (Kamondo Han, Galata). Bu adlar ve adresler, «Annuaire Commercial Turc» (1924-1925) başlıklı derlemede yer almaktadır...

İlginç bir nokta, Henri Gavand'ın Pera-Galata tüneline İstanbul metrosunun ilk adımı olarak görmesiydi; 1877 yılında hazırladığı bir projeye Kumkapı'dan başlayan ve Ortaköy'de sona eren bir metro yapımını tasarlamıştı. Projeye göre bu metro Kumkapı-Beyazıt-Eminönü-Karaköy-Tophane-Beşiktaş-Ortaköy yolunu izleyecekti; Haliç'i de yeraltından geçecek, gerekli finansman sağlanırsa Kilyos'a kadar uzanabilecekti. Bu proje parasal sorunlar nedeniyle gerçekleştirilemedi. Gerçekleştirilemeyen diğer bir metro projesi, yine bir Fransız mühendis olan Anodin imzasını taşır. Bu metro Sarayburnu-Salacak arasında çalışacak, denizin içine saplanmış 16 büyük ayak üzerinden geçirilecekti. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı hükümetine önerilen bu tasarı ilgi görmedi.

1911 yılında hazırlanan ve 1913'de hükümete önerilen Beyazıt-Şişli metrosu, Galata-Pera tüneline de kapsamına alıyordu. Alman ve Fransız şirketleri tarafından Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'ya sunulan projelere göre, Şişli-Beyazıt metrosu 7 kilometre uzunluğunda olacak, Şişli-Nişantaşı-Pangaltı-Taksim-Galatasaray-Şişhane-Galata semtlerinden geçerek Haliç'i bir köprüyle

açtıktan sonra Beyazıt'ta noktalanacaktı. Bu metro Şişhane ve Eminönü'nde yerüstünden gidecekti. Proje yine parasal nedenlerle rafa kaldırıldı.

1876, 1901, 1919ve 1921 yıllarında yıpranmış kayışın kopması nedeniyle kaza geçirmiştir tünel. Bu kazalarda frenlerin tutmasıyla can kaybı önlenmiştir. 6 Temmuz 1943 tarihli kazadaysa, frenler işlevlerini yerine getiremediğinden ölüm ve yaralanma olayları olmuştur: Galata istasyonuna 100 metre kala, saat 14:05'de kayış kopuyor, vagon büyük bir hızla istasyon binasını delerek yola uçuyor. Bu kazada 20 yolcu yaralanıyor ve istasyon şefi Mehmet Ali Özmen yaşamını yitiriyor. Sürücü Tahir Kütükçü, şef kontrol ve hareket amiri Ferhat Kalaycı, hareket amiri İsmail Hakkı Kutsal, baş amir Şevki Akbulut, istasyon şefi Maşuk Taylan tünelin o günkü görevlileri arasında bulunuyor.

7 Temmuz 1943 tarihli Cumhuriyet Gazetesi kazaya geniş yer vermiştir:

«Dün şehrimizde büyük bir tünel kazası olmuş ve çok şükür ki az zayıyla atlatabilmiştir. Dün saat 14'ü 10 geçe tünel arabaları hareket etmiş ve iki araba tünelin orta yerinde karşılaştıktan pek az sonra Beyoğlu'ndan Galata'ya doğru inen arabanın kayışı arabadan itibaren beş, altı metre ileride kopmuştur. Galata'dan Beyoğlu cihetine giden arabanın gardöfreni hadiseyi derhal hissetmiş ve buhar frenini kullanmak suretiyle arabayı durdurarak daha feci bir kazayı önlemiştir.

Beyoğlu'ndan Galata istikametine gelen arabayı kullanan gardöfren Tahir Kütük'tür ve gardöfrenin yanına Tramvay ve Elektrik İdaresi Hareket Dairesi memurlarından Hasan da binmiştir. Gerek Tahir, gerekse orada bulunan Hasan'ın iddialarına göre, bunlar kayışın koptuğunu hissetmemişler ve bu sebeple treni kısmaya lüzum görmemişlerdir. Bu suretle süratle inen araba Galata'da tünelin makina odasına çarparak bu odayı hurdahaş ettiği gibi, en önde bulunan ikinci mevki araba bu odanın üstünden aşarak sokağa fırlamıştır.

Hadisenin dehşeti, çıkardığı gürültünün büyüklüğü, oradaki memurların kaçıışı etrafa dehşet ve heyecan vermiş, telefonlarla Emniyet müdürlüğü'ne, İmdat-ı Sıhhî heyetlerine ve itfaiyeye haberler yağdırılmış, havanın güzelliği dolayısıyla esasen kalabalık olan Galata semtiyle Karaköy'deki halk bu facia mahalline üşüşmüştür. Bu arada kazaya uğrayan arabalarda bulunanlar kapıyı kırarak kaçışmaya, hafif yaralı olanlar yaralarını sardırarak üzere Karaköy Eczanesi'ne koşuşmaya başlamışlardır. Hadisenin vukuunu haber alan Tramvay, Tünel ve Elektrik Müdürleri'yle Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar, Emniyet Müdürü Haluk Pepeyi, Belediye Reis Muavinleri Rifat ve Lütfü Aksoy ve diğer zevat hadise yerine gelmişlerdir. Bu sırada İmdat-ı Sıhhî arabalarıyla Belediye kamyonları da yetişmiş ve yaralıların hastanelere nakline derhal başlanmıştır.

Hadisenin ehemmiyetini tahayyül edenler, facianın müthiş olduğuna kanaat getirmişlerse de, çok şükür ki facianın nüfus zayiat bilançosu kabarık olmamıştır. Bunun başlıca sebebi o esnada tünel arabalarında az yolcu bulunmasıdır. Hadise esnasında birinci mevki arabada 15, ikinci mevki arabada da 30 kadar yolcu bulunmaktaydı. Kazazedeler hastanelere nakledilirken, diğer taraftan da Müddeiumumi'liğe keyfiyet haber verilmiş ve vaka mahalline gelen Müddeiumumi Cevad tahkikata el koymuştur. Müddeiumumi evvela arabanın frenini muayene ettirmiş, frenin serbest olduğunu ve hiç kullanılmadığını tesbit etmiştir.

Kazada ufak tefek yaralılarından başka, hastaneye kaldırılması- na lüzum görülenlerin sayısı 20'dir. Bunlardan 6 kadın, 6 erkek Sen Jorj Hastanesi'ne kaldırılmışlardır. Bunlardan üçünün yarası ağırdır. Bu yaralıların isimleri şunlardır: Esteria Belso, Ayşe, Jülya Mavrodi ve kızı Despina Mavrodi, Yevsimasis, Roza Alkan, Mişel Taksini, Vangel, Yani, Tifi, Niko ve Tünel İdaresi'nin Karaköy'deki şef muavini Maşuk Taylan (sol kulak ve sol ayağından yaralıdır). Karaköy'de idarenin şef muavinlerinden Mehmed Ali, maalesef hadisenin ilk kurbanı olmuş, kendisi odasında ifayı vazife eder-

ken, arabanın birdenbire kulübenin üzerine çıkmasıyla ağır yaralanmış ve nakledildiği Beyoğlu Hastanesi'nde vefat etmiştir. Aynı hastanede çok ağır yaralı olarak 15 yaşında Simo oğlu Yani isminde bir çocukla 40 yaşında İshak Mayer, 39 yaşında müteahhid Akif İshak, 19 yaşında Sultana, Petro ve tünelde gazete satan 30 yaşlarında Fethi vardır. Bunlardan başka 45 yaşlarında Ayşe isminde gebe bir kadın yaralılar arasında olup bilahare Haseki Hastanesi'ne nakledilmiştir. Şu suretle 21 yaralıdan biri ölmüş, üçü ağır yaralı olup diğerlerinin yaraları hafifçedir. İki yaralı da hastanede ilk tedaviden sonra çıkarılmışlardır.

Dün akşamdan itibaren hadise mahallinin temizlenmesine, enkazın kaldırılmasına başlanılmıştır. Kazanın teknik bakımından yapılan tahkikatına göre kayış kopmuştur. Freni idare eden memur el, hava ve elektrik frenlerinden herhangi birini kullansaydı, yukarıya giden arabada olduğu gibi bunu durdurmak ve bu suretle kazayı önlemek kabil olacaktı. Memur kayışın koptuğunu hissetmediğini ve arabanın normal seyriyle gittiğini zannettiğini söylemektedir. Diğer taraftan kayışın mutad muayenesi yapıp yapılmadığı araştırılmaktadır. 600 metre uzunluğunda, 1.5 santim kalınlığında, 20 santim genişliğinde olan bu kayış, son defa Amerika'dan getirilen kayışlardandır. Bir seneye yakın bir zamandır kullanılmakta olup teknik itibarıyla daha üç ay müddeti vardır. Bu kayışları her yirmi dört saatte bir idarenin fen memuru Salih Zeki muayene etmekte ve her kayıştan kopan tel sayısını tesbit etmektedir. İddia edildiğine göre, bu kayış evvelki gece muayene edilmiş ve üzerinde bir arıza görülmemiş, yalnız mukabil cihetindeki kayış miyadını doldurduğundan, İsveç'ten getirilmiş olan kayışla tebdil edilmiştir.

Tünelin tarihinde bu kayış kopma hadisesi ikinci defa vaki olmaktadır. Umumi Harb'de de bir defa kopmuş, fakat memurun freni kullanması yüzünden müessif bir hadiseye meydan verilmiştir.

Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar, hadiseden duyduğu tees-

sürü belirterek, mahallinde yapılacak keşiflerin teknik hata olup olmadığını meydana çıkaracağını söylemiştir. Tramvay İdaresi Umum Müdürü Hulki Erdem demiştir ki: 'Kayışın kopması ve memurun freni kullanmaması müessif hadiseye sebebiyet vermiştir. Memurun freni kullanmamasında ihmal ummuyorum. Çünkü böyle bir hadiseden kendisinin de bir felakete uğrayacağını düşünür. Nihayet dört, beş güne kadar tüneli tekrar işleteceğiz.

Nafia Komiseri Mustafa Arif, kayışın kopmasında imal hatası bulunduğunu, Teknik İşletme Müdürü Sadeddin fren kullanılsaydı arabanın durdurulabileceği kanaatinde bulunmuş, arabayı kullanan Tahir Kütük'ün yanında bulunan Hareket Dairesi memurlarından Hasan da şöyle demiştir: 'Ben freni idare eden memurun yanındaydım. Kayışın koptuğunu katiyyen hissetmedik. Araba normal seyrini takip ediyor zannettik. Eğer kayışın koptuğu anlaşılıysaydı, freni kullanmaya vakit vardı. Birdenbire şiddetli bir sadmeyle çarptık. Biz arabanın en sonunda olduğumuz için pek fazla müteessir olmadık. Hemen kendimizi dışarı attık.' Tahir Kütük vakadan sonra ortadan kaybolmuş ise de bilahare Müddeiummilikçe nezaret altına alınmıştır.

Tünel kazasında yaralanıp da Beyoğlu ve Sen Jorj hastanelerine nakledilenlerden, tünelin Galata şefdögar muavini Maşuk Taylan bir arkadaşımıza şunları söylemiştir: 'Arkadaşım Mehmed Ali'ye nöbeti teslim ediyordum. Birdenbire zelzeleyi andırır müthiş bir gürültü oldu. Ve bir an içinde kendimi yerde buldum ve büyük bir gayret sarfederek dışarıya fırlayabildim. Bütün bildiğim bundan ibaret. Yalnız arkadaşım Mehmed Ali bu esnada içerde kalmıştı.' Şişli Etfal Sokağı'nda oturan ve Sen Jorj Hastanesi'nde tedavi altında bulunan Yani Panayuti de demiştir ki: 'Vagon yarı yoldan sonra birdenbire anormal bir şekilde hızlanmıştı ve başdöndürücü bir süratle aşağı doğru iniyordu. Vagondaki yolcular ilk anda bir şey anlayamadılar. Vaziyeti kavradıkları vakit istasyona pek az bir mesafe kalmıştı. Esasen hiçbir şey yapmak imkânı yoktu. Yerimden fırlayarak ancak birkaç metre geriye gidebildim. Bundan sonrasını bilemiyorum.'

Beyoğlu Hastanesi'nde tedavi altında bulunan ve hadise esnasında Beyoğlu'na çıkmak üzere istasyonda beklemekte olan Rize'li Akif de hadiseyi şöyle anlatmıştır: 'Beyoğlu'na çıkmak üzere gişeden bileti alırken, sağ taraftan hareket eden tüneli kaçırmıştım. Geleceğe intizaren sola geçtim. Arkam tünele dönüktü. Çok şiddetli bir gürültü işittim. Ne olduğunu anlamaya vakit bulmadan yarı belime kadar gömülüp kaldım.'

8 Temmuz 1943 tarihli Cumhuriyet'te, binde 33'den fazla meyilli olan arazilerde işleyen tren ve tünellerde Kremmayer tarzı dişli raylar kullanıldığına, kayışlı sistemin ömrünü doldurduğuna dikkat çekilmektedir. 9 Temmuz tarihli Cumhuriyet'te, kayışın Mühendis Mektebi'nden Profesör Tevfik Taylan ve Profesör Rauf tarafından incelemeye alındığına değinilmektedir. Bu arada, Belediye Fen Müşavirleri Nadir ve Hüsnü'yle elektrik mühendisi Hüseyin, Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar'a kopan kayış konusunda rapor vermiştir. Aynı günkü gazetede, «gardöfren» Tahir Kütükçü şunları söylemektedir: «İki vagon birbiriyle karşılaştıktan kısa bir müddet sonra bir sarsıntı oldu. Ben bunu istimden mütevellid bir sarsıntı sandım. Fakat arabanın sürati birdenbire artıp da kayışlardan ateş çıkmaya başlayınca, bir arıza olduğunu anladım. İlk işim frene sarılmak oldu. Ancak o zamana kadar iş işten geçmişti. Çünkü freni kapatmaya vakit bulmadan kendimi kaybettim. Vagonun adeta yıldırım hızıyla camekâna çarptığını ancak hatırlayabiliyorum. Kayışın koptuğunu görmediğim için fren yapamadım. Yapsaydım, beni mesul ederlerdi. Bu işte katiyen dikkatsizliğim olmamıştır. Kayışı muayene ise benim vazifem değildir.» O günlerde Tünel İdaresi, kazada önemli oranda hasar görmeyen birinci mevki vagonu tamir edilmek üzere Beyoğlu'na naklettirmiş, parçalanan ikinci mevki vagonun yerineyse yedek arabalarından birini koymayı tasarlamıştır.

Bu kaza nedeniyle, 6 Temmuz - 15 Ağustos 1943 tarihleri arasında çalışmamıştır bu yeraltı «asansör»ü. Tünel, yeni kayışın yurtdışından getirilememesi nedeniyle, 20 Ağustos - 6 Aralık 1941 tarihleri arasında işlememiş, yine Amerika'dan ithal edilen

kayışın gecikmesi nedeniyle 1945 yılının Haziran ayında 26 gün, 1946 yılının 28 Ocak - 6 Mayıs tarihleri arasında da 99 gün kesintiye uğramıştır seferler. Kurulduğu günden bugüne durmaksızın çalışan tünel, 1961 yılında ray değiştirme nedeniyle 9 gün, 1962'de kayış kopma tehlikesi görüldüğünden 7 gün, 1965 yılında da volan tamiri nedeniyle 23 gün tatil edilmiştir.

25 Kasım 1968 tarihinde «buharlı» tünel kapatılır ve 2 Kasım 1971'de «elektrikli» tünel açılır. Bu süre içinde İETT yönetimi, Şişli, Levent ve Maçka'dan kalkan otobüslerin Karaköy'e ve Tünel'e uğramasını sağlar. Bu arada tünelin Karaköy ve Beyoğlu istasyonlarının kapılarında şu duyuru yer almaktadır: «Teknik arızadan tünel seferleri tatil edilmiştir.» 2 Kasım 1971'de İstanbul'un hareketli yaşantısına yeniden katılan tünelin ilk yolcuları, Belediye Başkanı Fahri Atabey ve İETT Genel Müdürü Saffet Gürtav'dır. Beyoğlu istasyonundaki törene basın geniş yer verir. Tünel ilk haftalar 40, daha sonra 200 yolcu taşımaya başlar. Yeni fiyat 75 kuruş olarak belirlenmiştir. Electro Entrepris adlı Fransız şirketi tarafından yenilenen tünel için toplam 33.000.000 lira harcanmıştır (makina ve vagonlar 27.500.000, taban takviyesi 2.500.000, Galata gar binası yapımı 3.000.000). Atlı tramvay, taht-ı revan ve faytondan sonra İstanbul'un taşıt tarihinde yeni bir sayfa açan tünel, değişen zamanla birlikte «asri»leşme yoluna giderken Galata-Pera arasında yolcu taşımaya sürdürür...

Beyazıt Meydanı

Beyazıt Meydanı'nın Bizans dönemindeki adı «Forum Taurus»du. Bu ad İmparator Theodosius devrinde «Forum Theodosius» olarak değiştirildi. Fatih Sultan Mehmet de duvarları Beyazıt Meydanı'nın ortalarına dek uzanan dev alan bir saray yaptırmıştı. Fatih, Aksaray, Süleymaniye, Bahçekapı, Tahtakale, Kapalıçarşı, Ayasofya ve Kumkapı'dan gelen yollar burada birleşir ve halk buradan geçirdi. Hariciye ve Maliye Nezaretleri'nin burada bulunması, Ramazan'da Şehzadebaşı'na yakın camilerin avlularında sergilerin açılması, Direklerarası'nın bir gezinti mekânı olması, Beyazıt Meydanı'nın önemini arttırmıştır.

Kırım Savaşı sırasında İstanbul'a gelen yabancılar toplumsal yaşantıyı etkilemeye başladı. Savaş sürerken Beyazıt'ta «Frenk usulü» kıraathaneler açılmıştı. Selim Sırrı ve Rıza Tevfik, 1908 Meşrutiyeti ilan edildiğinde bu meydanda konuşmalar yaptılar, aktör Burhaneddin «Vatan Yahut Silistre» oyununu yine Beyazıt Meydanı'nda canlandırdı. 19. yüzyıl ortalarında kimi değişiklikler gerçekleştirildi bu meydanda: Üniversite kapısının iki yanına burç şeklinde birer bina inşa edildi. Bu binalar günümüzde rektörlük binası ve profesörler evi olarak kullanılmaktadır. Abdülaziz devri «müşirlerinden Namık Paşa'nın isteği üzerine yapılan bu binalardan sonra, Harbiye Nezareti yolu meydanın ortasına kadar uzatıldı. Yol ve iki yanına sıralanan dükkânlar böylece meydanı ikiye bölmüş oldu.

Beyazıt Meydanı'nda düzenleme ve yeniden yapılanma çalışmalarına 1923 yılında, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte başlan-

dı. Dönemin valisi Haydar Bey, meydanın ortasına büyük bir havuz inşa ettirdi. 1938'de meydan, ünlü şehircilik uzmanı Prost'un projesine göre yeniden düzenlendi. İstanbul Belediyesi, 1943 yılında yayımladığı rehberde «Dünkü ve Bugünkü Beyazıt Meydanı», başlığı altında şu bilgileri vermektedir: «Beyazıt Meydanı, bütün Osmanlı tarihi boyunca İstanbul'un en işlek merkezi ve ana caddelerin kavşağıydı. Aksaray'dan, Süleymaniye'den, Bahçekapısı'ndan, Tahtakale'den, Kapalıçarşı'dan, Ayasofya'dan, Kumkapı'dan, her taraftan yollar burada birleşir, memur ve esnaf her sınıf halk yine buradan geçerek kendi mahallelerine dağılırdı.

Denilebilir ki iş gücü sahibi olup da Beyazıt Meydanı'ndan geçmeyen adam yoktur. Hele bir zamanlar Harbiye ve Maliye nezaretlerinin bu meydan üzerinde bulunması, Ramazanlarda cami avlusunda sergi açılması, Direklerarası'nın (Şehzadebaşı'nın) bir gezinti yeri olması meydanın önemini bir kat daha arttırmıştı. Öyle olmakla beraber eski devirler belediyesi bu önemini farkına varmamış, zamanına göre Paris'in Etoile Meydanı'yla kıyas edilecek geniş ve imara layık bir sahayı tamamiyle bakımsız bırakmıştı. Nihayet cumhuriyetin kuruluşu sırasında meydanda ilk şehircilik eseri kendini gösterdi. Yollar düzeltilip ortaya fiskiyeli bir havuz, etrafına tarhlar yapıldı. Beyazıt Meydanı, eski Harbiye ve Maliye nezaretleri binalarına fakültelerin yerleşmesi dolayısıyla yeniden büsbütün başka bir önem kazanmış, üniversite mahallesinin merkezi olmuştu. Fakat burada yapılması çok lüzumlu olan bir şey vardı: Meydanın sol tarafındaki çürük çarık birtakım binalarla salaş sıra kahveleri, çerden çöpten barakaları kaldırmak. Zira bunlar yalnız meydanı daraltmak ve çirkin bir manzara teşkil etmekle kalmıyor, İnkılab Müzesi'ne çevrilmiş Beyazıt Medresesi gibi Türk mimarlığının bir şaheserini gözden saklıyordu. İşte belediyemizin son senelerde neticelendirdiği bir imar işi de bu oldu: O köhne binalarla dükkânları silip süpürerek sahayı büyük mikyasta genişletmek suretiyle adeta meydana bir meydan daha ilâve etti ve bugün hayranlıkla seyrene daldığımız Beyazıt Medresesi'ni meydana çıkardı...»

1945 yılında bir trafik kördüğümü halinde olan meydan, 1958 yılında İstanbul'un en önemli kavşaklarından biri oldu. 1960'da mimar Turgut Cansever'in planına göre yeni bir düzenlemeye gidildi. Bu arada ortadaki havuz dolduruldu. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra da Beyazıt Meydanı'nın adı Hürriyet Meydanı olarak değiştirildi.

18. yüzyılda Kurban Bayramı'na doğru İstanbul'a indirilen koç sürüleri bu meydana getirilirdi. Nakil vasıtalarının at ve öküz arabaları olduğu devirlerde meydan binlerce sürü tarafından halı gibi kaplanır, satın alınan koçlar hamal sırtına vurulup götürülürdü. Beyazıt Meydanı şehrin en merkezi yeri olduğundan, kurban pazarı olarak kullanılırdı. Beyazıt Camii avlusunda açılan Ramazan sergilerindeyse yiyecek ve içecek, tütün, ağızlık, tesbih, kumaş ve kitap satıldığı bilinir. Ruşen Eşref Üneydin, «Ayrılıklar» başlıklı kitabında «Beyazıt Sergisi» adlı bir yazıya yer vermiştir. Şöyle der Üneydin: «Tezgâhların üstüne top top elbiselik kumaşlar atmışlar. Duvarlara eyer takımları asmışlar. Ucuz ve sağlam ayakkabılar, çoraplar, daha bir hayli cins eşya raflarını doldurmuş.(...) Altlarından, içleri rengârenk tesbih dizileriyle dolu cam kutular çıkıyordu. Ödağacı, amber, gül, abonoz, nefes, şahmaksud tesbihlerin şelaleleri arasından başına ağabani sarık dolanmış, mahmur yüzünü sakalının değirmi beyazı sarı, müttaki edalı kanaatkâr tacirler belirliyordu.(...) Sonra o çakmakçılarının simitleri, Edirne'nin devai miskleri, Selanik'in ve Edirne'nin badem ezmeleri, Gelibolu sardalyaları, Kırkkilise hardaliyeleri, Kayseri pastırmaları, cam üstüne yapılmış armalarla, levhalarla süslü zarif barakalarda bulunurdu.» Ruşen Eşref Üneydin, Beyazıt Camii'ndeki Ramazan sergilerinde bir zamanlar ender Kütahya çinilerinin de satıldığını ekliyor sözlerine...

19. yüzyılda İstanbul'a gelen İngiliz seyyah Julia Pardoe, kitabında şöyle anlatır Beyazıt Meydanı'nı: «Bu meydan büyük çarşının hemen yanbaşı. olduğundan, çarşıya ve camiye gidip gelenlerle doludur. Her tarafında küfeli hamallar görülür. Her zaman muhallebici ve yoğurtçular bulunur. Muhallebiciler

muazzam mantarlara benzeyen beyaz şemsiyeler altında o leziz şeyi temiz keten bezler üstünde gelip geçene sunarlar. Yoğurtçularsa büyük terazileri andıran tablalarının kefelerine itinayla dizdikleri kırmızı toprak çanaklarda yoğurt satarlar. Sucular omuzlarında toprak testilerle dolaşır, dar bir tepsiyi andıran madeni kemerlerine dizdikleri iri billur bardaklarıyla kendilerine göre tutturdıkları bir makamla bağıra bağıra su satarlar. Bunların rakibi şerbetçiler, seyyar tezgâhlarını duvarların gölgesine kurmuş, şerbetin akışıyla daima hareket eden madeni çingırakların hoş ahengiyle müşterilerini çekerler.»

İstanbul'u değişik tarihlerde ziyaret eden birçok yabancı yazarın seyahatnamesinde geniş olarak yer alır Beyazıt Meydanı. Tarihimizde Beyazıt Meydanı'na ilişkin ilginç noktalar da vardır: Almanya İmparatoru 2. Wilhelm 1889 tarihinde İstanbul'a geldiğinde, Beyazıt Meydanı'ndaki baraka-dükkânlar iki günlüğüne ortadan kaldırılmıştır. 28 Ekim 1889 tarihli Sabah gazetesinde şu haber yer alıyordu: «Almanya İmparatoru Hazretleri'nin Padişah'ımızı ziyaretleri münasebeti ile Beyazıt Meydanı'nda bulunan kitapçı ve berberler vesaire barakalar dün belediye memurları tarafından kamilen kaldırılmıştır.» Aynı gazetenin 24 Aralık 1889 tarihli sayısında da şöyle bir haber vardı: «Almanya İmparatoru'nun İstanbul'u ziyareti münasebeti ile Beyazıt Meydanı'ndan kaldırılan kitapçı, kebabçı, berber barakaları birer tekerlekli kızağa bindirilerek Beyazıt Meydanı'na götürülmüş ve evvelki yerlerine konulmuşlardır.» Evliya Çelebi de Beyazıt Meydanı'nda bir zamanlar dutluklar bulunduğunu yazar ve şöyle bağlar sözlerini: «Bu dut ağaçlarının altında nice bin adem kifaf-ı nefis için nice bin çeşit eşya satarlar. Meydanın etrafı da dükkânlarla müzeyyendir.» Reşad Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde İstanbul'da ilk eczanenin Beyazıt Meydanı'nda açıldığını yazar ve Vak'anüvis Lütfi Efendi Tarihi'nden (1845) şu bilgileri aktırır: «İstanbul hekimlerinin çoğu Beyoğlu ve Galata taraflarında otururlardı. İstanbul ahalisinden gece vakitsiz tabib ve cerrah celbine muhtaç olanlar çok zorluk çekerlerdi. Padişah, hallerine merhametle, mevkii

İstanbul'un her tarafına münasebeti olan Sultan Beyazıt'ta, Sırmakeşhane karşısındaki eczacı dükkânını tabiblere nöbet yeri tahsis etti. Mekteb-i Tıbbiye'den seçilen tecrübeli on nefer doktor ile iki nefer cerrah geceleri sabaha kadar burada nöbetçi olarak bulundular. Bunların maaşları ile fakir ve muhtaçlar için parasız dağıtılacak ilaçların bedeli her ay maliye hazinesinden ödenecekti. Paraca kudreti olmayan hastalardan asla muayene ücreti istenmemesi kesin emredildi.»

İstanbul'un en önemli merkezlerinden biri olan Beyazıt Meydanı'nın şehrin tarihinde renkli bir sayfa oluşturduğu, gerek imar hareketlerinden, gerek sosyal değişimden her devirde payını aldığı gözardı edilmemeli...

İstanbul'un Deniz Fenerleri ve Kızkulesi

DENİZ FENERLERİ:

İstanbul tarihinde deniz fenerleri dörde ayrılırdı: Kayık fenerleri, iskele fenerleri, gemici fenerleri, deniz fenerleri. Yüzyıllar boyunca İstanbul sularında gece seyreden kayıklar fener yakmak zorunda kalmışlardır. Zamanla gelişen bu fenerler bir demlerde tenekeden basit el fenerleriydi ve kayığın baş tarafına bağlanmadan konulurdu. Şiddetli bir rüzgârda fenerin denize uçtuğu çok görülmüştü. Üç çift kürekli Osmanlı kayığının yerini sandallar almıştır bugün; fener takma zorunluğuyrsa hâlâ geçerlidir. 19. yüzyıl sonlarında yaşayan Âşik İbrahim, şu dörtlülüğü yazmıştır:

*«Kağıthane, Göksu, Fener
Sarhoş beyin başı döner
Üfleyince deli poyraz
Kayıktaki fener söner.»*

Eskiden Haliç'in ve Boğaziçi'nin iki kıyısındaki iskelelerde mutlaka fener bulunurdu. İlk zamanlar bu iskele fenerleri birer teneke el feneri olup dip tablasından uzunca bir sırtın tepesine çakılı olarak kullanılırdı. Fener direkleri iskele başına dikilirdi. İlk zamanlarda içinde mum bulunan bu fenerler bir süre sonra petrol lambasıyla değiştirildi. Elektriğin gelişi çok sonradır. Gemici fenerleri deyince akla önce balıkçılar gelir. İlk gemici fenerlerinin ortasında bir «fital makinası» vardı; tabla daire şeklindeydi ve pet-

rol haznesi genişti. Lamba şişesi pirinç bir çember içindeydi. Şişe bir manivelayla kalkar, fitil yakılır ve şişe (yine manivelayla) indirilirdi.

Sularla çevrili İstanbul'da birçok deniz feneri vardır. Bilinen en eskileri Fenerbahçe, Kızkulesi, Ahırkapı ve Rumelikavağı fenerleridir. Osmanlı döneminde yalnız İstanbul değil, Türkiye sularındaki tüm deniz fenerleri «Fener İdaresi» adlı bir Fransız şirketine bağlıydı. Cumhuriyetin tesisinden sonra devletleştirilen deniz fenerleri, 1928 yılında İstanbul Ticaret-i Bahriye Müdürlüğü tarafından yayımlanan «İstanbul Limanı» başlıklı kitapta ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Fenerbahçe, Haydarpaşa, Kızkulesi, Yeşilköy, Ahırkapı, Kandilli, Kanlıca, Umuryeri, Anadolukavağı, Anadolu, Rumeli, Tarabya, Yeniköy, Rumelihisarı, Bebek, Kuruçeşme, Değirmenburnu, Tuzla, Yalova, Balıkçıadası, Heybeliada, Bostancı, Burgazadası, Sivriada, Harem Feribot İskelesi, Beylerbeyi, Defterdarburnu, Kireçburnu, Dikilikaya, Büyükliman, Kilyos Dalıyanburnu, Eşekadası, Şile, Çanakburnu fenerlerinin dökümleri yapılmıştır bu çalışmada.

3. Osman devrinde (1754-1757) yaptırılan Ahırkapı Fenerinin inşasına bir deniz kazasının neden olduğu yazılır: Hacı Kaptan adlı tacire ait Mısır bandıralı kalyon, fırtınalı bir gecede Ahırkapı'da karaya oturmuştu. Bunun üzerine 3. Osman, Sadrazam Sait Paşa'ya ve Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa'ya emir vererek o noktada bir deniz feneri yaptırmıştı. Kandili kuvvetli, zeytinyağı bol olan bu fenere hademeler ve bekçiler tayin edilmiş, her gece yanması sağlanmıştı.

Reşad Ekrem Koçu'nun «İstanbul Ansiklopedisinde yer alan bilgilerin de bir bölümünü (tarihsel değerleri açısından) alıntılamağa yarar var:

«1. Fenerbağçesi Feneri

Fenerbağçesi burnunun nihayetinde, 78 kadem irtifaında, beyaz taştan, yuvarlak müdevver bedenli kule. Her 6 saniyede

beyaz şimşek gösterir bir fener yakar. Fenerin deniz yüzünden yüksekliği 83 kademdir; 10 mil mesafeden görünür.

2. Haydarpaşa Fenerleri

Dalgakıranın her iki başında, 47 kadem irtifaında birer beyaz kule mevcut olup, deniz sathından 46 kadem irtifaında birer fener yakarlar.

Cenubdaki fener yeşil, şimaldeki fener de kırmızı ziy gösterir; ziyaları daimidir.

3. Kızkulesi Feneri

Kulenin şimal tarafında, beyaz bir çerçeve ve sütunun üzerinde 36 kadem irtifaında, 4 milden görünür ve 3 saniyede bir kırmızı bir şule neşreder bir fener vardır.

4. Yeşilköy Feneri

Yeşilköy Burnu'nun şark tarafında ve kasabanın yarım mil şarkında, 63 kadem irtifaında, beyaz taştan fener kulesi. Deniz sathından 75 kadem irtifaında, her 2 saniyede beyaz bir şule neşreder, 15 mil mesafeden görünür.

5. Ahurkapusu Feneri

Beyaz boyalı, 127 kadem irtifaında fener kulesi. Deniz sathından 115 kadem irtifaında, her 6 saniyede husuf gösterir beyaz ziyalı fener yakar; 16 milden görünür.

6. Kandilli Feneri

Kandilli Burnu'nun ucunda, deniz sathından 90 kadem irtifaında, beyaz bir demir sütun üzerinde, 3 saniyede bir kırmızı şule gösterir.

7. Kanlıca Feneri

Kanlıca Burnu'nun üzerinde, deniz sathından 82 kadem irtifa-

ında, demir bir çerçevenin üzerinde, her 3 saniyede bir kırmızı şule gösterir.

8. Umuryeri Fenerli Şamandırısı

Her 3 saniyede bir kırmızı şule gösterir; 4 milden görünür. Beyaz boyalı, mahrutu bir şamandırır.

9. Anadolukavağı Feneri

Burun üzerinde, deniz sathından 52 kadem irtifaında bir sütun üzerinde, 3 saniyede bir kırmızı şule gösterir; 4 milden görünür.

10. Anadolu Feneri

Burun üzerinde, 65 kadem irtifaında taştan fener kulesi. Üzerinde deniz sathından 249 kadem irtifaında, 2 dakikada bir kırmızı şimşek gösteren ve ayrıca sabit beyaz ışıklı bir fener yakar. Kule çok yüksekte olduğundan, Karadeniz'den gelen gemiler gündüz bile görürler.

11. Anadolu Fener Dubası

Anadolu Feneri'nden 14 mil mesafede bir fener dubası demirlemiştir. Dubanın her iki direğinde 28 kadem irtifaında iki fener yakılır; 16 mil mesafeden görülür.

12. Rumeli Feneri

99 kadem irtifaında ve değişik çapta ve birbiri üzerinde iki taş kuleden mürekkep müdevver fener kulesi. Kayalık bir burun üzerinde, deniz sathından 190 kadem irtifaındadır, sabit beyaz ışık gösterir; 18 milden görünür.

13. Tarabya Feneri

İngiltere Sefarethanesi'nin 2 gomana şimali garbisinde, Kireçburnu üzerinde beyaz bir binanın üzerindeki demir sütunun

tepesinde, deniz sathından 26 kadem irtifaında; 3 saniyede bir yeşil şule gösterir.

14. Yeniköy Fener Şamandırısı

Yeniköy bankı üzerinde beyaz demir çerçeveli 3 saniyede bir şule gösterir bir şamandıra demirlemiştir.

15. Rumelihisarı Feneri

Kale duvarının üzerinde, dört köşeli demir sütun tepesinde, deniz sathından 36 kadem irtifaında, 3 saniyede bir yeşil şule gösterir fener.

16. Bebek Feneri

Ehram şeklinde taştan sütun üzerinde, deniz sathından 15 kadem yüksek, 3 saniyede bir yeşil şule gösterir.

17. Kuruçeşme Feneri

Bir bankın nihayetinde, deniz sathından 23 kadem irtifaında, 3 saniyede bir yeşil şule neşreder; 3 milden görünür.»

KIZKULESİ:

Efsaneler kentidir İstanbul; bu görüşe bir de «fenerler, kuleler, sütunlar, anıtlar kentidir» şeklinde bir dipnot düşmek hiç yanlış olmaz. Kızkulesi'nin hemen kırk kulaç açığındaki sahilde bir demlerde Atina'lı kumandan Kharis'in sevgili eşi Damalis'in gömütü varmış ve bu yüzden de Damalis Burnu diye anılmış buraları. Yazılıdır ki Damalis Burnu'nun açıklarındaki kayaya ilk kuleyi Bizans İmparatoru Manuel Komnenos yaptırmıştır ve Boğaz'ın ağzını kapatan zincirin bir ucunu bu kuleye bağlatmıştır. Yine rivayet olunur ki kule denizin ve yerin altından geçen gizli bir dehlizle karaya bağlıymış ve kuleye suyla yiyecek bu dehlizden gidermiş! Bir de duvar var kuleyle kara arasında, bir tür dalgakıran ama varlığı rivayete dayanmıyor; tarihçi İncicyan, 19. yüz-

yıl başlarında bile bu duvarın kalıntılarının durgun suların hemen altında görülebildiğini beyan etmektedir.

Efsane bol: Kimi kaynaklar, kulenin Manuel Komnenos tarafından değil de İsa'nın doğumundan 500 yıl önce Atina'lı Alkibiades tarafından inşa ettirildiğini, buradaki memurların geçen gemilerden (yüklerinin onda biri oranında) vergi aldıklarını belirtiyor. Kulenin Kızkulesi adını almasıysa, üzerine örülen efsanelerin en güzeliyle anlatılır: Battal Gazi, kuleye bakan kıyıda karargâh kurarak tam yedi yıl boyunca yöreyi yeşertmiş, bağlar ve bahçeler büyümüştür. Sonra da Şam'a doğru sefer etmiştir. İşte o aradadır ki Kanatorsa adlı kral (Battal Gazi'nin korkusundan) sudan yükselen kayalıklar üstüne bir kule yaptırarak Üsküdar Tekfurunun kızını oraya kapattırmıştır. Şam'ı fetheden Battal Gazi yedi yüz askeriyle birlikte Üsküdar'ı ve kuleyi yeniden ele geçiriyor, tekfurun kızını kuleden çıkarıyor. Evliya Çelebi şöyle sesleniyor okurlarına: «O kuleye de Pırgos Tiskuris derler ki, Kızkulesi demektir.»

Kızkulesi adı diğer bir söylenceye, daha doğrusu tek söylenmenin iki ayrı yorumuna da dayanır: Kimilerine göre, İmparator Komnenos kızının sevgilisi Leandros'u buraya kapattırmıştır; başkaları da der ki, Leandros adlı bir genç yaşarmış bu kulede ve sevgilisi Hera'yla buluşmak için her gece denize atlar, uzak kıyılara yüzer, gün doğarken de kuleye geri dönermiş. Bazı kaynaklar bu iki görüşü uzlaştırır: Komnenos'un tutsağı Leandros, geceleri muhafızlara görünmeden suya dalar, yüzerek sevgilisine gider ve gün ağarmadan gizlice kuleye döner. Bu nedenle de kimine göre burası Kızkulesi, kimine göre de Leandros Kulesi'dir. Son bir söylence de (belki de en yaygın olanı) İmparator Konstantinos devrindedir: Saray falcısına göre Konstantinos'un kızı zehirli bir yılan tarafından öldürülecektir. İmparator denizin ortasında ki kayanın üzerine bir kule yaptırır ve kızını oraya yerleştirir. Ama yazgının değişmesi (tüm klasik tragedyalarda olduğu gibi) mümkün değildir: Kuleye gönderilen bir üzüm sepetinin içine nasılsa

girmiş zehirli bir yılan kızı sokar ve kehanet gerçekleşir. O zamandan bu demlere Kızkulesi olarak bilinir bu fener...

... Ama fener olarak kullanılması Osmanlı çağlarına denk düşer. İstanbul'un fethinden sonra yıkıtılan bu kulenin yerine ahşap bir kule yaptırılır. Fatih Sultan Mehmet (Boğaz'ı korumak amacıyla) bu yeni kuleye toplar ve askerler yerleştirir. Şöyle yazmaktadır Evliya Çelebi: «Karadan bir ok menzili kadar mesafede, dört köşe, yüksek ve musanna bir kale olup hacmi iki yüz adımdır. Kulenin iki tarafa nazır bir demir kapısı ve ayrıca mükemmel cephaneliği vardır.» 17. yüzyılda da vaziyet bu. 18. yüzyılın başlarından itibaren Kızkulesi'nde (gemilere yol göstermek üzere) kandil yakılmaya başlanmıştır. 1719'da yanan ahşap kulenin yerine kagir bir yapı inşa edilmiştir. Siyasal olaylara da sahne olmuştur Kızkulesi: 1. Mahmut döneminde Kızlarağası Beşir Ağa'nın boynu burada vurdurulmuştur. 3. Osman zamanında Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa buraya kapatılmış, sonra da sürgüne gönderilmiştir. Bugün kulenin kapısının üstünde madalyon şeklinde bir mermer levha görülür. 2. Mahmut'un Hattat Rasim tarafından 1839 yılında yapılan tuğrasıdır bu. Cumhuriyet kurulduktan sonra kule İstanbul Liman İdaresi Fenerler ve Tahlisiye Şefliği'ne bağlanmış, daha sonra radarla donatılarak Deniz Kuvvetleri'nin kullanımına verilmişti. Günümüzdeyse İstanbul'un tüm sularının en görkemli feneri olarak varlığını sürdürmektedir...

İstanbul Kitapları

«İSTANBUL'DA ÜÇ YIL»:

Son derece nadir bir kitap var önümde, daha doğrusu üç ciltlik ve toplam 1077 sayfalık bir çalışma: «Three Years in Constantinople or the Domestic Manners of the Turks in 1844» («İstanbul'da Üç Yıl ya da Türklerin 1844'deki Yerel Davranışları»). İngiliz seyyah Charles White'in yazdığı bu ilginç yapıtın basım yeri ve yılı Londra 1846.

Bilindiği kadarıyla yeni baskısı yapılmamış (ve günümüze değin dilimize çevrilmemiş) olan eser, tüm dünyadaki İstanbul koleksiyoncularının ve arşivcilerinin gözdelerinden sayılır. Üç cildin de gri-mavi renkli kapağında eski Türkçe altın yaldızdan bir Maşallah, hemen altında da Latin harfleriyle «Mash-Allah» yazısı bulunmakta. İç kapakta da (yine eski Türkçe ve Latin harfleriyle olmak üzere) «Bismillah» yazısı var. Kitabın ithafı şöyle: «İstanbul'da dokuz yıl Sefire olarak bulunan Şerefyâb Ponsonby Kontesi'ne, hürmetle ve şükranla.»

Kitabın ilk baskısı Ekim 1844 tarihinde yapılmış, sonra 1846'da yeniden yayımlanmış. Büyük bir ihtimalle İngiltere Sefarethanesi'nde çalışan Charles White, bu üç ciltlik çalışmayı kişisel gözlemlerine ve İstanbul hayatı konusundaki araştırmalarına dayamış.

Birinci Cilt: Çarşılar, pazarlar, hanlar, haneler, kunduracılar, terziler, Mevlevi dervişleri, Galata Kapısı'ndaki kâhin Kırmılı

Muhammed Ağa, Galata Kulesi, tulumbacılar, dilenciler, saatler, kayıklar ve kayıkçılar, Haliç, Beşiktaş ve Çırağan Sarayları, kuş ticareti, İstanbul'un rıhtımları, balıklar ve balıkçılar, dalyanlar, Boğaziçi akıntıları, balıkpazarı, Rumlar ve Ermeniler, Karagöz, Mısır Çarşısı, Vakıflar, esnaf loncaları, kahvehaneler, manavlar, süngerciler, Çiçekpazarı, Türk hanımları, Boğaziçi bahçeleri, İstanbul'un yeditepesi...

İkinci Cilt: Helva ve helvacılar, şekerciler, lokumcular, leblebiciler, pastacılar, karda soğutulan içkiler, Pera, oteller, diller, sucular, bentler, kuyular, çeşmeler, Taksim, su terazileri, Yahudiler, cam ve porselen tüccarları, tesbihçiler, hanlar, mücevherler, inciler, tarakçılar ve kaşıkçılar, çobantaşı elması, sarraflar, eski paralar, parfümcüler, Pera'da hanımlar, İtalyan operası, işlemeciler, mendilciler, Tarabya halıcıları, tütüncüler, nalıncılar, çubukçular, lüleciler, nargileciler, sahaflar, mücellitler, yazarlar, şairler, kütüphaneler, mürekkep ve kâğıt satıcıları, Cevahir Bedesteni, kılıç ve kılıç yapma sanatı, ipek, silah, Binbirdirek Sarnıcı, kürkçüler, kadınlar ve çocuklar, Kızlar Ağası...

Üçüncü Cilt: Saray entrikaları ve sultanın kadınları, harem, bitpazarı, su bardakları, çadırcılar, askerler, kışlalar, hastaneler, tefeciler, entrikacılar, İstanbul'un rüzgârları, mumcular, fenerciler, arabalar ve arabacılar, aşçılar ve yemekler, şaraplar ve şarkıcılar, tavukçular, fırıncılar, mangalcılar, posta güvercileri, Bakırcılar Çarşısı, Uzun Çarşı, giyim ve kuşam, evlerin içi, yabancı gazete muhabirleri, saray kanunları, berberler, keneciler, sünnetçiler, şölenler, hokkabazlar ve akrobatlar, oymacılar, hamallar, taşçıları, köprüler, Eyüp ve Haliç, yunuslar ve martılar, atlar, nazar ve nazar boncuğu, hamamlar...

İstanbul kitaplarının seyrekliği, bir zamanlarda yayımlanan seyahatnamelerin içerdiği ilk elden tanıklıkları «paha biçilmez» kılıyor. O zaman da şu soruyu sormadan edemiyor İstanbul sevdalıları:

Bu kitaplar neden dilimize aktarılmaz? Bu işe soyunmaya razı olan «sevdakâr» çevirmene Charles White «kalben» önerilir... Meraklısına dipnot:

Kitap aynı zamanda görsel malzeme açısından belgesel nitelik taşıyor. Gravürler ve illüstrasyonlar, bir zamanların İstanbul'unu resimlerle tarihleyecek kadar geniş bir «spektrum»u kapsamaktadır:

1. Cilt: 338 sayfa.

İç kapakta Mısır Çarşısı gravürü.

İllüstrasyonlar: Ahmet Paşa Türbesi, kayıkçı ve kayık, balık hane, eşekçi, fıskiye, sucu Derviş, I. Süleyman'ın sandukası, ibrik ve leğen.

2. Cilt: 372 sayfa.

İç kapakta Cevahir Bedesteni gravürü.

İllüstrasyonlar: Su terazisi, sahan ve testi, araba, nargile, rahle, Binbirdirek Sarnıcı, hançer, nişantaşı.

3. Cilt: 367 sayfa.

İç kapakta Çinili Hamam gravürü.

İllüstrasyonlar: Talika, türbanlar, beşik, mangal, çeşme, Kıztaşı, ustura, atlar, Çiftelhamam planı, Ali Paşa Türbesi, Haliç Köprüsü planının bir bölümü...

«BEYOĞLU 1930» (ÇAĞDAŞ YAYINCILIK) VE
«İSTANBUL'UN YOKUŞ VE MERDİVENLERİ»
(İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ):

Büyük usta Selahattin Giz'in fotoğraflarla bezeli «Beyoğlu 1930,» 1500 adet basıldı. İstanbul'un 60 yıl öncesine canlı tanıklık eden bu eşsiz çalışma, şu anda kitaplığımda baş köşede duruyor. Neler yok ki bu kitapta? Çiçek Pasajı, Londra Bar, Bazar du Levant, Kalivrussi vş Skarlatos mağazaları, Majik ve Gloria sinemaları, Türkuaz, Fransız Tiyatrosu, Taksim Stadyumu ve Premier Bar, Maksim Gazinosu, Turan Bar, Lionesse Pastanesi, Garden-

bar, Balıkpazarı, Lambo ve Lefter'in meyhanesi. Ayrıca Nicoli, Birinci Yani, İkinci Yani ve Balabani birahaneleri de unutulmama-
lı. Albümdeki olağanüstü görüntülere Ali Özdamar'ın metinleri de eklenince, şimdiden «sahhafıye» değeri olan bir yapıt çıkıyor orta-
ya. Selahattin Giz'in zaman tüneline ayarlı objektifine «ses» katan Ali Özdamar kardeşimize bırakalım mı sözü? Nostalji fayto-
nunda cadde-i kebir sefasına «hayır» diyebilecek bir İstanbul muhibbi mümkün müdür?

«1931 yılı Şubat ayı. Yine Gloria Sineması'nın önündeyiz. Yağmurlu, kurşun gibi bir hava. Parke taşlı yol, yağmura doymuş da şişmiş sanki. Sol baştaki Ekler Sineması'nda, 50 oyuncudan oluşan «Elliniki Operetta» 10 Ocak 1931'den itibaren temsil-
ler vermeye başlamış. Gazetelerde şöyle haberler çıkmakta: Türk-Yunan dostluğunun tescilinden bugüne kadar kısa bir zaman geçtiği halde şehrimize biri komedi, biri de melodram olmak üzere 2 Yunan opereti gelmiştir.' Ekler Sineması'nda oynayan Yunan opereti daha ziyade revü tarzında eserler oynamaktadır. Kampanyanın komikleri kıymetlidir. Kadın sanatçılar arasında Matmazel Demiş Kostans çok alkışlanmaktadır...» Sinema, Gloria Sineması'yla birlikte Luxembourg Apartmanları'nın altında, eski Verdi ve Odeon tiyatrolarının yerinde bulunmaktadır. Yapının sahibi, Osmanlı Bankası Genel Müdürü Mösyö Devaux'dur. O öldüğünde de kızı ve mirasçısı Comtesse de Saint Seine'e geçmiştir. 1909'da Cine Eclair (Şimşek) adıyla açılan, daha sonra adı Ekler diye Frenk-Türkçeleştirilen; 1933'de Şark ve 1950'de Lüks adlarını alan sinema 80 yıl ayakta kalmayı becerecektir. Sinema, otuz yıl kadar Niko Çanngopulos ve ortağı Vasilaki Papadopulos tarafından işletilir.

Beyoğlu tarihini yazanlardan Duhani'ye ve Scognamillo'ya göre, «zengin olamayacak kadar gönlü bol ve eli açık biri olan» Vasilaki Papadopulos çok gözde bir kişidir, çünkü «sinemanın kapısında durur, bilet millet sormaksızın, eş dost ve güzel hanımları büyük bir nezaketle buyur» eder... Ayrıca «locaları kentin ileri gelenlerine ücretsiz açan», onlara eşlik eden hanımlara iki perde

arasında Tokatlıyan ya da Hacıbekir markalı bonbon kutuları gönderen de odur... Gloria Sineması'nın afişine bir göz atıyoruz. Hava da tam sinema havası, ama filmin başlamasına daha çok vakit var... Turlamayı sürdürüelim mi? Bir iki ay önce burada, Gloria'nın bitişiğinde, Lüksemburg Bilardo Salonu vardı, şimdi onun yerini bir çiçekçi almış. (Sonraki yıllarda buraya Saray Muhallebiciyi yerleştirecek.) Sakızağacı Sokağı ile İstiklâl Caddesi'nin birleştiği yerde, Sahibinin Sesi levhasının altında durup yeni çıkan 78'liklere bir göz atalım. Aram Gesaryan'a aittir burası. (Gesaryan'ın oğlu Martin, yıllar sonra Atina'ya yerleşecek, oranın bir numaralı plakçılarından biri olacaktır.) Köşesinde polis noktası duran Ağa Camii'nin önünden çark ederek Türkvaz'a yöneliyoruz.

Şimdi de Beyoğlu'nu Selahattin ve Ali beyefendilere bırakıp dünyanın en güzel, en çirkin, en görkemli, en pespaye şehri olan İstanbul'un sokaklarına yelken açalım. Bin ciltlik malzeme yatar bu yollarda ama konumuz (şimdilik) yokuşlar ve merdivenlerdir, daha doğrusu İstanbul'un Yokuş ve Merdivenleri başlıklı çalışma. Cahit Kayra üstadımızın kalem eseridir ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanı Hilmi Yavuz'un girişimleriyle yayımlanmıştır.

Söz kitabiyata dökülmeden yine bu satırlardan Prof. Dr. Nurettin Sözen'e kalben selam göndermek gerekir: Hangi dönemde hangi Belediye Başkanı sanata, kültüre, kitaba bunca önem vermiştir?

Sevgili Cahit Kayra, sohbetlerimizin birinde İstanbul'da tam 1500 yokuş bulunduğunu, bunlardan 880 tanesinin merdivenli olduğunu söyledi. Kitaba yalnızca 76 yokuş alabilmiş. Ama (lütfen inanınız) böylesi daha iyi. Nedeni açık: Yokuş başına (yazı ve fotoğraf dahil) yalnızca bir sayfa düşse bile tümel olarak 1500 sayfalık bir «volume» yapardı ki öylesi ne taşınır, ne okunur. Önerimiz, yokuş ve merdivenlerin kitaplaştırılmasına devam edilmesi; böylece 10 ciltlik eşsiz bir külliyat oluşturulabilir. Düşünün bir, 5 basamaktan 300 basamağa kadar uzanan tam 1500 yokuş, öyküleri ve resimleriyle; tahayyülü bile cihan değer! İstanbul'u şahda-

marında duyumsayan herkesin kitaplığında yer almalı İstanbul'un Yokuş ve Merdivenleri. Prof. Dr. Nurettin Sözen, kitabın önsözünde şu noktalara değiniyor:

«Kentler de somut biçimlere dönüşmüş çok boyutlu kitaplar gibidir ve kitaplıklar büyük kentlerde doğar ve gelişir. Paris, Roma, Viyana, Londra, Moskova ve benzeri kentlerdeki büyük kitaplıklar bugünkü dünyamızın uygarlık belgeleri, evrensel kültürün saklayıcısıdır.(...) Amacımız İstanbul'un dününden yola çıkarak bugüne ışık tutmak, bugünden hareketle yarınları aydınlatmaktır...»

Cahit Kayra da müzik topluluklarına benzetiyor kentleri: «Kimisi büyük bir senfoni orkestrası. Kimisi oda müziği topluluğu. Büyük kentin içinde, bunun da ötesinde yer yer ve değişik icracılar da var. Zaten büyük kent tümü ile sonsuzcasına bir senfoni çalar gibidir.(...) Üflemeli, vurgulu uçsuz bucaksız bir orkestra ve sürekli bir senfoni...» Hangi yokuştan başlamak istersiniz İstanbul'u gezmeye? Adı üstünde, yeditepeli şehir; yokuşların (biz kalem erbabı için) en vazgeçilmezi Babıali mi olsun ilk durak? Yoksa bir Mahmut Paşa, Osmanlı'dan günümüze ivmesi düşmeyen bu cevval yokuş mu çeker ilginizi? Yok, kalendermeşrepse-niz eğer, Dervişzade'yi öneririz. Merdivenli Kahve mi, Merdivenli Mektep mi? Gravürlere konu olmuş, bir zamanların yemyeşil Top-hane'sine ne buyrulur? Gönül gözünüz Batı'ya dönükse Piyer Loti, Doğu'ya bakıyorsa Şeyh İsa Kaşgari seslenecektir size. Adı nereden gelir Tomtom Sokağı'nın, bilir misiniz?

Kuzeye, Şişli'ye gidelim ve Cahit Kayra'ya kulak verelim: «Şişli'de yüze yakın yokuş gördük. Şişli yokuşlarında merdivenli olanları az. Sadece yedi tane. Buradaki merdivenlerde rekor Elmadağ'da, Dolapdere'den Cumhuriyet Caddesi'ne kadar uzanan Cebeltopu Sokağı adlı yokuşta. Bu yokuşun başında 117 basamaklı bir merdiven var. Şişli'nin yokuşlarının arasında Macar Osman Paşa'nın kızı Şair Nigâr Hanım'ın, Abdi İpeççi'nin adlarına rastladık. Bizim büyüğümüz Ali Akad'ın oturduğu Şakayık Sokağı da burada. Akkarga, Kınalıkeklik, Marsık gibi ilginç

sokak-yokuşlar da Şişli'de. Bunlardan daha gizemlisi, Elmadag'daki Babil Yokuşu. Bu 74 basamaklı yokuşun adını kim ve niçin Babil koymuş?»

Sorular, sorular ve İstanbul adlı dev kitabın gizemli girdi çıktılarında sürdürülen serüven. Eminönü'nden Fatih'e, Beyoğlu'ndan Beşiktaş'a, Sarıyer'den Beykoz'a uzanıyor. Cahit Kayra, tükenmek bilmez «delikanlı» enerjisiyle okuru soluksuz bırakıyor... Ben derim ki, bu kitap inceden inceye okunmalı, sonra bu yokuşlar (elde kitap) tek tek gezilmeli. Bir akşamda bitirdim Kayra'nın çalışmasını ve ertesi gün Bereketzade Sokağı'nın taş basamaklarını (önceden tadını bilmediğim) değişik bir keyifle arşındırdım. İstanbul'un bu güzelim yokuşunun nerede olduğunu merak edenler buyursun 58. sayfaya! Gündüz Kayra, Mehmet Mutaf, Sıtkı Kösemen de nasıl gönül adamlarıdır ki böylesine güzel bakabilmişler İstanbul'a? Sözüm fotoğrafları çekenlerdendir.

Beyoğlu 1930 ve İstanbul'un Yokuş ve Merdivenleri bana umut verdi: İnanırım ki yalnız değiliz. Bu şehre bir ömür adayan Çelik Gülersoy yalnız değil. Fotoğraf makinasını görse yangın tulumbası sanan «el fakir'ül hakir müellif»de yalnız değil. Yazanların, görüntüleyenlerin, yayımlayanların yüreğine sağlık!

«İSTANBUL: MEKÂNLAR VE ZAMANLAR»:

Siyaset adamı ve yazar Cahit Kayra'nın «İstanbul: Mekânlar ve Zamanlar» başlıklı kitabı Ak Yayınları tarafından okura sunuldu. Her şeyden önce şu noktayı belirtmek gerek: Akbank'ın bir kültür hizmeti olarak doğan Ak Yayınları, giderek güçlenen bir İstanbul külliyesi oluşturma yolunda hızla ilerliyor. Geçtiğimiz yıl yayımlanan «Bin Çeşit İstanbul ve Boğaziçi Yalıları» (Yazan: Gürol Sözen) bu külliye'nin nitelikli çalışmalarından biriydi.

Kitabın «Sarayburnu: Tarihin Nabzının Attığı Yer» başlıklı bölümünde Bizans'ın Serüveni, Nika ve Belisarius, Justinien ve Büyük Saray, Latinler ve İstanbul'un Tahribi, Eski Kente Yeni Adlar, Osmanlı'ların İstanbul'u gibi tarih dilimleri yer alıyor. İkinci

bölümdeyse («İstanbul'un Ortası») Bizans ve Osmanlı zamanlarında Beyazıt yöresi, ayrıca 18 ve 19. yüzyıllardan İstanbul panoramaları ve Mercan-Aksaray'ın ünlü yangını gösteriliyor. «Büyük İstanbul» adını taşıyor üçüncü bölüm. Meraklısı bu bölümde Eyüp efsanelerini, Yedikule'nin dehşetini, 200 yıl uyuyan elması, avrat pazarını okuyabilir. Kâğıthane efsaneleriyse dördüncü bölümün inhisarında.

Bu sayfalarda üstad Ahmed Rasim'in Kâğıthane'yi anlatan (ve oradaki kıranta beyzadelerle ince ince alay eden) sesi de duyuluyor:

«Şık, kıyak olursa bayılırım. Aman! O ne bıyık! O ne fes! O ne taranmış saç! O ne traşlı yüz! Hele şu gelen faytona bakın. O ne tatlı bakış? Aman! O gidiş? Dokuz numara kalıp ha! (Fes kalıbı). Gerçekten şık! Dikkat ediyor musunuz? Ne o? Gözünüz mü kamaştı? Bir şey değil. Aynası, bıyık süpürgesi, cep tarağı, fıs diye öten lavanta tulumbası, arka cepte gizli potin bezi, kapak altında süpürgesi hele kravatı...»

Hemen ekleyelim, hanımefendiler de nasibini alıyor Ahmet Rasim'den:

«Boyu bosu yerinde! Hatta araba minderi üstüne evden bir minder daha koymuş da yine başı tavana ermiyor. Belli! Yaşmak-tan görülen ön taraf zülüfleri takma. Kendisinin saçı varmış ama o heriften aldığı boya dökmüş. Bir parça tepesi açılmış. Küçük iken hanımnesi iki dizinin arasına sıkıştırıp, tarar tarar omuzlarına serpermiş. Görenler Maşallah dermiş. Oh! Ey bahar perestan-ı zaman (bahar sevenler)! Bu kıvr kıvr titrek, iki yanında ilişik, pırlanta iğneli, havai renk hotoza ne dersiniz? Ne kadar şık bir baş! Ortası fulya, kenarı sünbül dolu buzlu bir fanusun tersine çevrilmesine benzemiyor mu?»

Cahit Kayra'nın üslubu Ahmet Rasim üstadın ki kadar renkli ve sürükleyici. «Beyoğlu'nun Büyüsü» başlıklı bölüme şu sözcüklerle giriyor: «Çocukluk ve gençlik yıllarında bazı akşamlar saat 9.15 vapuru ile Kadıköy'den Karaköy'e geçer, oradan Yüksek Kaldırım'dan Beyoğlu'na çıkar, Galatasaray'a ya da Taksim'e

kadar volta atardık. Sonra 11.50'de kalkan son vapurla Kadıköy'e dönerdik. Harcayacak paramız olmadığı için eğlencemiz yöreyi gözlemekten öteye geçmezdi. Ama Beyoğlu, Pera yine de gizemli, heyecanlarla dolu ve insanı 'exotique' esinlerle alıp götüren bir yerdi.» Galata'yı ve Pera'yı okulları, kulesi, metrosu ve tramvaylarıyla anlatan Kayra, geçmişten günümüze canlı bir Beyoğlu manzarası çiziyor. Hatta büyük boy bir tablo yapıyor demek daha doğru olur. Cahit Kayra'nın paleti ve boyaları sözcükler, eski kartpostallar, gravürler ve haritalar...

«İstanbul: Mekânlar ve Zamanlar» kitabının altıncı bölümü sarayları, yalıları ve vapurlarıyla Boğaziçi, yedinci bölümü Kadıköy yakası (ki bu bölümde Ömer Seyfettin ve Yeldeğirmeni, Fenerbahçe, demiryolu ve zengin sarayları bulunmaktadır), sekizinci bölümü Osmanlı'dan günümüze hızla değişen Üsküdar olarak özetlenebilir. Kısacası, «Baştanbaşa İstanbul» da olabilirdi bu çalışmanın adı. Kitabın çok önemli bir özelliği de arka sayfasının içindeki poşette 10 ayrı İstanbul haritasının tıpkı basımının sunması. Sonuçta, «İstanbul: Mekânlar ve Zamanlar»ı kaleme aldığı için Cahit Kayra'yı, son derece nitelikli baskısı nedeniyle de Ak Yayınlarını kutlamak gerek...

«İMZA: ÇELİK GÜLERSOY»:

Birçok dile çevrilmiş, üstüste konulduğunda bir insan boyunu geçen bir «İstanbul kitapları anıtı»: «Çamlıca'dan Bakışlar», «Eski İstanbul Arabaları», «Göksu'ya Ağıt», «Hidivler ve Çubuklu», «Hotel d'Angleterre», «İhlamur Mesiresi», «İstanbul'un Anıtsal Ağaçları», «Kayıklar», «Küçüksu», «Lale ve İstanbul», «Soğukçeşme Sokağı», «Yıldız Parkı ve Malta Köşkü», «Beyoğlu'nda Gezerken», «Mavi Cami», «Nasıl Bir İstanbul», «İstanbul Görünümleri I: Köprü ve Galata», «İstanbul Görünümleri II: Tophane ve Kabataş», «Boğaziçi: Sorunlar Çözümler», «Çerağan Sarayları», «Dolmabahçe», «Edirnekapısı'nda Bir Örnek», «İstanbul Rehberi», «İstanbul Estetiği», «İstanbul Şarkısı», «Kariye», «Kapalıçarşı'nın Romanı», «Taksim», «Tramvay İstanbul'da», «40 Yıl Olmuş»...

Gerçekten de 40 yıl olmuş...

Hayır, 40 yılı da geçmiş. Bir demlerin sessiz ve nezih İstanbul'una yüreğini bağlayan, gönlünü ve ömrünü adayan «sevda-kâr», bu «şehir-i kebir»e yaklaşık yarım yüzyıldır «hizmet» veriyor.

Kadrini bilene, değerini anlayana.

Biz İstanbul yazarları, «ikinci kuşak», şunu bilir ve şunu söyleriz: İmzalarımız tekmiil toplansa, tümü güçbirliği etse, Çelik Gülersoy mührü ayarına ulaşamaz! Yine de (bu İstanbul beyefendisinden aldığımız feyzle) yazmayı sürdürürüz; İstanbul sözkonusu olduğunda, o «mürşid»dir, biz «mürid»...

Çalışma masamda birkaç ömüre sığacak yapıtlar duruyor; onca uğraşın ortasında nasıl ve ne zaman yazabilmiş bu kitapları Çelik Gülersoy diye düşünüyorum. Ve günümüz İstanbul'undan bir nebze olsun uzaklaşabilmek, Çelik Bey'in elmas iğneyle betonda kuyu kazar gibi açtığı zaman tüneline soluklanabilmek için «Beyoğlu'nda Gezerken» başlıklı kitabından «pasaj»lar okuyorum:

«Tek başıma çayımı içerken, benim gördüklerim karşımdan geçenler değildir, sessizce ama artık konuşamadan, gelip yanına oturanlardır. Kimler mi? Siyah ceket, setre pantolonlu, soylu patronum Reşit Saffet Bey, gümüş kalemlerini eskimiş yeleğine dizmiş Naum Paşazade Said Bey Duhani, gamlı ve titiz Şehremi-ni Emin Erkul.(...) Ömrümün ilk 35 yılını onca dolduran, hatıraları nicedir burnumun direğini sızlatan, bütün o eski büyükler. Bütün sevgime karşılık, hep yaşayacaklar, hiç ölmeyecekler sanarak, kadirlerini o zaman tam bilememiş olduğumu sonraları yana yana anladığım, o eski zaman kahramanları kadar derin ruhlu, tarihi tablolaradaki figürler gibi soylu ve renkli, nesli tükenmiş ve bir gelinmez diyara gitmiş ustalarım.»

Kitabın «Pera Palace» bölümündeki bu satırlar, yaşanmış tarihe nostaljik göndermeler yapabilme ustalığının kuşkusuz en güzel örneği. Yaşamak, geçmiş günleri belleğinde ve yüreğinde saklamak, sonra (bir kuyumcu hassaslığıyla) anıları ve duyguları gelecek kuşaklara armağan etmek... İşte Çelik Gülersoy'un özü.

İstanbul Portreleri

TEOMAN ERGENEDEN BEYOĞLU:

(Gazeteci-yazar Teoman Ergene'nin yazılarına Kadıköy Akmar Pasajı'ndaki bir sahfafta rastgeldim. Sahaf dostlarım Tayfun ve Ahmet «evrak» içinde hiç yayımlanmamış bir Beyoğlu yazısı olduğunu söylediler. Tozlu ve sararmış sayfalar arasında bulduk bu notları. 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarında Yeni İstanbul, İstanbul Haber, Akşam Postası, Türk Sesi gibi gazetelerde özellikle İstanbul konulu yazılar yazan Ergene'nin Beyoğlu'sunu tarihe mal etmek üzere kitabıma alıyorum. Ergene'nin affına sığınarak da yazıyı biraz kısaltıyorum. Ve okura şu soruyu sormaktan da kendimi alamıyorum: Teoman Ergene'nin Beyoğlu'nda gezindiği günlerden tam 40 yıl sonra, cadde-i kebir'de neler değişti, neler değişmedi?)

«Bu şehirde, lüksün sefaletle kol kola. sarmaş dolaş gezdiği bir semt vardır: Beyoğlu! Kimsesiz, aklıktan avurtları çökmüş, kirden vücudu tabii rengini çoktan kaybetmiş, cemiyetin içinden attığı 9-10 yaşındaki serseri çocuklar, herhangi bir evin önündeki çöp tenekesini karıştırarak yiyecek bir şey ararlarken, biraz ötelelerinde sıra sıra dizilmiş son model hususi otomobiller durur. Yanlarından, bilmem kaç bir liralık kürk mantosunu sırtına giymiş, hakiki pırlantalarla süslü şövalye yüzüğü parmağına takmış, aheste aheste yürüyerek kadınlar ve aynı derecede zengin erkekler geçer. Bunlar o çocukların haline o kadar alışmışlardır ki, başlarını çevirip bakmazlar bile. İleride 5-10 kuruş mukabilinde vücudla-

rını satarak geçinen kadınlar, o gün karnını doyuracak erkeği aramakta meşguldürler. Onlarda pek iyi bilirler ki, karınlarını doyuracak erkekler bir anlık zevkleri için bunu yapacaklardır. Yoksa bir yardım için değil. Ne çıkar? O günlük karınları doyacak ya... Şu anda yanlarından vizon mantoya bürünmüş geçen kadını tanımadılar mı sanki? Üç ay önce o da onlar gibiydi, sonradan bir fabrikatörle tanıştı. Aralarında sadece bir fark var. Birinin karnı aç, ötekisinin karnı tok. Halbuki mühim mesele meslekte... O değişmedikçe, vizon mantonun ne kıymeti var?

Bara giden bir zengin, içeride birkaç saatin içinde yüzlerce lira harcar da, dışarıya çıkınca safrasını bastırmak için alacağı 15 kuruşluk sandöviçi 10 kuruşa alabilmek için pazarlık eder, köşebaşında titreyerek uyumaya çalışan çocukları görmemezliğe gelerek üzerlerine tükürür.

İstanbul tarafında iki liraya alınan tarak burada dört liradır. Sebebini sorarsanız malın iyiliğinden bahseder. Kandıramadığını anlayınca, vergiden, dükkân kirasından dem vurmaya başlar.

Şehrin bütün eğlence yerleri de, meşru, gayrimeşru, hep burada toplanmıştır. Yolda yürürken bakarsınız, bir meyhaneden anason, şarap kokusu gelirken, yanındakinden birbiri arkasına açılan şampanya şişelerinin patlayışları duyulur. Birinde telleri kırık bir bağlama, ötekisinde Avrupa'dan getirilmiş bilmem ne orkestrası çalar. Daha ilerideki bir eğlence yerinde bir masa 950 liraya kiralanırken, kapısında bir lokma ekmek parası için içeriden çıkan müşterilerin yakasına çiçek takmaya çalışan yalın ayak, yırtık elbiseli çiçekçi kızlar soğuktan moraran avuçlarını hohlayarak beklerler. Yan sokaklarda kumar oynanıyor diye evler basılırken, caddelerinde üç kâğıt oynanır, kulüplerindeki odalarda sabaha kadar binlerce lira döner de kimse başını çevirip bakmaz.

Sokaklarında her milletten insan omuz omuza yürür. Her an, İngilizce, İtalyanca, Fransızca, Rumca, Arapça, Ermenice, Musevice, İspanyolca, Almanca konuşan insanlarla karşılaşmanız

mümkündür. Bazen kendinizi Türkiye’de, İstanbul şehrinin Beyoğlu kazasında değil de bir ecnebi memlekette zannedersiniz. Bir bakarsınız karşıdan, sarı saçlı, mavi gözlü, uzun boylu, kısa ceketli, dar pantolonlu Amerikalı’nın yanısıra kırmızı fesli bir Arap yahut feracesine bürünmüş Pakistanlı bir bayan kocasıyla gelmektedir. Sanki tiyatrodasınız da her dakika dekorlar değişmektedir. Yahut da dünya milletlerinin giyinişi hakkında bir film seyrediyorsunuz.

Vali beyimizin geceleri sarkıntılık yapan ve nara atan sarhoşların bellerinden su alacağını söylediği zamanlar olsun, hiçbir zaman burada geceleri nara atan sarhoşlardan su alındığını ne okudum, ne işittim, ne gördüm. Belki de Beyoğlu bu karardan muafdir. Kimbilir? Yoksa buradaki sarhoşların ekserisini ecnebler teşkil ediyor da ondan mı?

Burası öyle bir yerdir ki, hiçbir zaman aslı öğrenilemeyen bulmacalara benzer. İşte sizlere Beyoğlu’nun kısaca bir panoraması...»

MÜŞTAK BEY’DEN BEBEK:

Saçları bembeyaz ve seyrelmiş. Bıyıkları badem ve bakımlı, «İngiliz kesimi» tabir edilen türden. Açık gri takım elbiseyi, tertemiz beyaz gömlek, kolalı (evet, «tahta gibi» kolalı) yaka ve «fındık düğüm» koyu gri kravat tamamlıyor. Ayakkabılar siyah ve pırl pırl. Koyu gri kravat tamamlıyor. Ayakkabılar siyah ve pırl pırl. Gözlük «kâtip usulü», Fransızların «pince nez» dediği cinsten, oval ve burun kemeri üstüne oturtulmuş. İki elini gümüş topuzlu bastonuna dayamış, gözleri uzaklarda, denizi seyrediyor...

Bebek Parkı’ndayız. Bankaların «cart kırmızı»ya boyatıp oraya buraya serpiştirdiği «bank»lardan birine oturmuş, biraz hayret ve çokça özlemle bu «İstanbul Efendisini izliyorum.

«Bağışlayınız efendi oğlum, muharrir misiniz?»

Az ötemdeki «bank»ta oturan beyefendiden bu soru. Selis İstanbul Türkçe'sine hasret kaldığımdan izin isteyip yanına otuyorum. Hayır efendim, muharrir değilim, yalnızca aklıma takılan birkaç noktayı çiziktiriyorum, diye bir açıklamada bulunuyorum. Gülümseyerek gözlüğünü siliyor «İstanbul Efendisi»; «kâğıt mendil»le değil, iç cebinden çıkardığı, özenle katlanmış ve sakız gibi beyaz bir «ipekli»yle!

«Adım Müştak. Evkaf Direktörlüğü'nden tekaüdüm. Sultanî mezunuyum efendim.»

Hayır, Müştak Bey'in soyadını, adresini, telefonunu sordum. Soramadım çünkü yola «yalan»la çıkmıştım; «muharrir» değildim. Zararsız bir yalandı ama (çoğu yalan gibi) geri dönüşü yoktu. O her zaman «Evkaf Direktörlüğü'nden Tekaüt Müştak Bey» olarak kalacaktı...

Ve gün karşı tepelere saklanana kadar konuştuk. Daha doğrusu Müştak Bey anlattı ve ben yalnızca dinledim:

«1908 yılında doğdum, Bebek'de. Yani Hareket Ordusu İstanbul'a girmezden bir yıl kadar önce. Ordu İstanbul'a geldiğinde telegrafhanede memur olan babam beni kucağına alıp Pera Palas'a götürdü. Orada Mustafa Kemal Paşa'yı gördüğümüzü söylediler. Genç bir kurmaydı Gazi o zaman, 28 yaşındaydı. Çok sonra sofrasında buldum Gazi Hazretleri'nin, yine Pera Palas'ta. Musikî sohbetimiz olmuştu, tarihini hatırlamıyorum ama, birlikte fotoğrafımızı almışlardı...»

(«Fotoğraf» değil, «fotografi» diyor Müştak Bey.)

«Bebekli misiniz efendi oğlum? Ben Bebekliyim. Ama bugün herkes Bebekli, öyle değil mi efendi oğlum? Latif bir limandı bir zamanlar Bebek, Arnavutköy'le Rumelihisarı arasında. Sessiz, sakın ve yeşildi. Suyunun maviliği şiirlere konu olmuştu. Bugünse Beyoğlu'na tahvil ettiler Bebek'i, maviler griye dönüştü, yeşil hepten silindi. Çok takdir ettiğim Çelik Gülersoy Beyefendi'yi aramak istiyorum, Bebek ve çevresine de o sihirli değneğiyle dokunsa ne güzel olurdu...»

Evliya Çelebi, Bebek koyunu «Padişahlara mahsus bir bahçe» olarak anlatır. Selim Han'ın kasrını ve bağçesini, servilerini, Deli Hüseyin Paşa'nın fıstık çamlarıyla bezeli bağlarını anlatır. O demler de toptasan 40 «hane» vardır tekmil Bebek'te.

«Benim çocukluğumda, efendi oğlum, Şirket-i Hayriye Bebek Limanı'na sefer yapmaya başladı. Sonra elektrikli tramvay hattı döşendi ve Bebek liman olmaktan çıktı, mahalle oldu. Mehtabımız meşhurdu, balığımız da. Mehtap yerli yerinde duruyor ama, bilmem ki efendi oğlum, bana mı daha bir solgun geliyor? Balıksa yok artık, hiç yok. Kıyıya bağlı kayıklara kılıçlarıyla saplanıp kalan dev kılıçbalıkları, kayıktan da büyük orkinoslar bugün sizlere masal gibi geliyor, öyle değil mi? Ama ben bunları gördüm, yaşadım.

Bebek Bahçesi ve Gazinosu'nu hatırlıyorum. Nezih bir yerdi, saz ve caz vardı. Benim doğduğum yıl Millet Bahçesi adı altında açılmıştı. 1950'lerdeki imar hareketi sırasında yıkıldı. Bebek zarif kahkahalarla çınlardı sabaha kadar, çevre parfüm kokardı...»

Müştak Bey şu anda yanımda değil sanki; bugünün Bebek'inde ya da artık tanıyamadığı İstanbul'da hiç değil. Zaman tünelinden görüntüler getiriyor, artık hiç olamayacak bir İstanbul'u üç boyutlu bir fotoğraf gibi yeniden canlandırıyor...

«Bebek Camii'ni, efendi oğlum, 3. Ahmet yaptırmıştı. Altında bir mektep, yanında bir kasır ve hamam vardı. Ne zaman, nasıl yok oldu bu mektep, kasır ve hamam? Hiç hatırlamıyorum efendi oğlum. Camii sonra Evkaf Nazırı Mustafa Hayri Efendi zamanında yıktırıldı. Benim çocukluğumda da şu yanbaşıımızdaki cami yapıldı. Sonra Bebek yalı demekti. Ne oldu yarım yüzyıl öncesi-nin güzelim yalıları?»

Müştak Bey'e yanıt veremiyorum ama, Üstad Sermet Muh-tar Alus'un yine yarım yüzyıl önce yazdıkları geliyor aklıma:

«Bebek Koyu'nun sabah sisleri içinde ölgün sulara akisleri uzanan, ortalık kararırken selamlığın aydınlıklar dolu pencerelerinden kadeh şıkırtıları, çatal-tabak tıkırtıları, anason kokuları,

keman, tambur, kanun taksimleri, mededler, el'amanlar taşan halayık odalarından körüklü Çerkez çalgılarının gıygyıları, kahve ocaklarından bağlama zimbirtıları, inek ahırlarından bile kaval sesleri duyulan o keyif ehli yalı nerede? Nerede şimdiki soğuk suratlı, frijider kıklı, zevksiz beton apartmanlar!»

Akşam oluyor. Müştak Bey doğruluyor ve yürümeye koyuluyoruz...

«Şimdiki Cevdet Paşa Caddesi'nin bitiminde, yani bugün Küçük Bebek denilen meydanda, bugünden tam 70 yıl önce bir laternacı vardı. Biz sandık çalgısı derdik. Çınçınlı sesi büyülerdi bizi. Sonra bir gün babam, Yoğurtçu Zülfü Sokağı'ndaki evimize borulu ve silindirli bir fonograf getirdi. Müzik eksik olmazdı evimizden hiç, özellikle sanat müziği. Taş plaklarım hâlâ durur. Her gün alırım tozlarını. Bebek de toz altında bugün ve kimse o tozu üflemeğe yeltenmiyor efendi oğlum. Şirket-i Hayriye'nin Bebek adlı vapuru 30 yıl önce son seferini yaptı, Bebek Limanı'ysa ne zaman Bebek olmaktan çıktı, tam olarak bilemiyorum...»

Müştak Bey'le el sıkışarak ayrılıyor. Son yıllarda Bebek'de oturmadığını, evini Sultanî'nin arkasındaki eski Ceneviz binalarından birine taşıdığını söylüyor ve eski «yalıboyu»nda yürüyerek (biraz Ahmet Hamdi Tanpınar, biraz Ahmet Rasim) gözden kayboluyor. Bastonunun gümüş topuzunu usul usul alevlendiren akşam güneşinin ışıltısıysa uzun süre gitmiyor gözlerimin önünden...

ALFONSO SAMMUT'TAN SANT ANTONİÖ:

Sen Antuan.

Saint Antoine.

Hayır, hiçbiri değil:

«Sant Antonio'dur bu kilisenin adı. Ama kurulduğu demlerde sık dil, diplomatik dil, Pera dili Fransızcaydı ve Saint Antoine olarak nam saldı. Kurulduğu yıl mı? 1913 yılında ilk Noel ayını ger-

çekleştirildi bu duvarlar arasında...» Böyle diyor Başrahip Alfonso Sammut.

Peder Alfonso ufak tefek, sözcüklerin üstüne basa basa konuşan, güler yüzlü bir «film rahibi» sanki: «Assissi Örgütü» filmindeki Fransiskan din adamlarını anımsatıyor; bir yeraltı örgütü kurup Nazi'lerin balyozundan ve Mussolini'nin gazabından kaçan İtalyan yurtseverleri canları pahasına saklayan, besleyen, koruyan Assissi'li Fransiskan'ları. «Öyle, Fransiskan'ız biz. Diğer Katolik'lerden farkımız sıkı bir disiplin içinde sürdürmemiz varlığını. Önce bedenlerimize uygularız bu disiplini. Kendimize karşı disiplin, dünyaya karşı hoşgörü. Assissi mi? Evet, biz de oralyız, ama İstanbul'da İkinci Dünya Savaşı sırasında kimseyi saklamaya ya da kaçırılmaya gerek yoktu, Türkiye tarafsız bir ülkedi.» Bir an duraklıyor Alfonso Sammut ve gözlerinde gizli ışıltılarla ekiliyor: «Yine de o devirlerde Avrupa'dan kaçıp Türkiye'ye sığınan, bizim kapımızı çalan kimseyi geri çevirmedik.»

Kilisenin sol duvarında bir mermer plaket ve özdeyiş: «Kin öldürür, sevgi yaratır.» 14 Ağustos 1941'de Auschwitz toplama kampında öldürülen rahip Massimiliano Kolbe'nin sözleri. Plaketin üstünde Kolbe'nin bronz büstü: Keskin hatlı, yuvarlak tel gözlüklü, geniş alınlı. Yontucu Şermin Güner eski bir fotoğraftan yararlanmış bronzu şekillendirirken. Sant Antonio kilisesindeki Papa 23. John'un büstü de Güner'indir; asıl adı Angelo Giuseppe Roncalli olan 23. John'un 1935-1944 arası İstanbul'da Papalık Delegesi olarak bulunduğunu kaç kişi hatırlar?

Peter Alfonso'yla gezintimizi sürdürüyoruz. İliklere işleyen soğuk ve nem. Bir de Alfonso Sammut'un anlattıkları: «Haç Bresciani'nin; tahta oymacılığında dünyanın en ünlü imzalarından sayılır. Peki Mascioni adı neler söyler size? Bugün Vatikan'da bulunan ve günümüze değin yapılmış en büyük org olarak bilinen Mascioni Orgu onundur, şu gördüğünüz org da orijinal bir Mascioni'dir, 1944'te yapılmış. Mimarlarımız da tarzlarının ustalarından, Mongeri ve Denari...»

... Ve tarih:

«Önce şimdiki Sular İdaresi'nin yerindeydi Sant Antonio. Yüzyılın başında tramvay yolu açmak için yıkıldı. Fransiskan'lar yeni bir yer arıyorlardı ve burayı buldular. İstanbul tarihiyle ilgilisiniz; şimdiki kilisenin yerinde bir zamanlar ünlü Concordia Operası'nın bulunduğunu biliyor muydunuz? Opera, operet ve müzikal revüleriyle Beyoğlu'nu birbirine katan Concordia. Concordia yandıktan sonra İtalya Kralı Vittorio Emmanuelle'in desteğiyle yeni Sant Antonio'nun proje çalışmaları başladı. Projeler onaylandığında alan kazıldı ve sular basıverdi ortalığı! Günler boyu bir taş taban geliştirildi temelin altında. Yani çok derine giderseniz bugün kilisenin altından göl çıkar! 1960'da başlayan inşaat 1909'da parasal nedenlerle durdu. 1911'de yeniden başladı ve 1913'de tamamlandı. İlk Noel ayinimizi gerçekleştirdik o yıl. Onca yıldır da Noel'i bu duvarlar arasında kutluyoruz. Türkiye'nin en büyük Katolik kilisesidir Sant Antonio.»

Ve en «popüler» kilisesi, hele «entelektüeller arasında. 24 Aralık gelmeye görsün, her renkten «zevat» geceyarısı birbirini ezer Sant Antonio'daki ayini izleyebilmek için.

İşte tam bunları söylerken Peder Alfonso'nun gözlerinde ince şimşeklenmeler oluyor ve kesiveriyor sözümü: «Hayır efendim, ayin falan izledikleri yok kesinlikle, birbirlerini görmeye geliyorlar. Kokteyle gelir gibi geliyorlar, sarhoş geliyorlar, ayin süresince konuşup gülüşüyorlar, bağışlayın, ama kabalık gırla gidiyor. Tiyatroya gelir gibi geliyorlar ama herhangi bir tiyatrodaki böyle hareket etseler o saniyede dışarı atılırlar. Kimdir bu insanlar, neyin nesidir bilmiyorum ama tek şey istiyorum onlardan: Saygı. Evet, popüler bir kilise Sant Antonio, çünkü 1960'ların ortalarına kadar çok iyi bir koroya sahipti, smokinli beyler ve grand tuvaletli hanımlar Noel gecesini bu koroyu dinlemeye gelirlerdi. Sonra koro değişti, ama alışkanlık kaldı, flaşla fotoğraf çekmeye kadar ileri götürdüler işi!»

Ne denir ki?

Pera'nın orta yeri Sant Antoino...

Harbiye-Şişli

İstanbul'un neredeyse hiç kaleme alınmamış bir yöresidir Harbiye - Şişli çepere; bu çepere Nişantaşı, Teşvikiye, Maçka, Osmanbey, Pangaltı dahildir. İtalyan seyyah Edmondo de Amicis, «İstanbul» başlıklı kitabında Pangaltı'ya ilişkin kısa bir gözlemde bulunur: «İki yanına yeni binalar sıralanmış geniş yolların geçtiği, köşkler, bahçeler, hastaneler ve büyük kışlalarla kuşatılmış başka bir Hristiyan mahallesine, Pangaltı'ya çıktık. Burası İstanbul'un denizden en uzak mahallesidir. Gezip gördükten sonra, Haliç'e doğru inmek için geri döndük.» Amicis'in yaşadığı 19. yüzyıldan önceki demlerde iki yanı ağaçlıklı toprak yollar olan Halaskârgazi ve Valikonağı caddeleri, tüm imar hareketlerinden paylarına düşeni aldılar. Sonuçta semtin ahşap konakları ve tek katlı kagir evleri yok oldu, yerlerine «modern» binalar dikildi. Yöreyi bugün kuşatma altına almış irili ufaklı sayısız işyerinin arasında Atatürk'ün evi, Teşvikiye ve Şişli camileri, Notre Dame de Sion Kız Okulu, İngiliz Erkek Mektebi (bugünkü Nişantaşı Anadolu Lisesi), Maçka Palas, Vali Konağı ve Harbiye, semtin tarihine tanıklık edercesine sürdürüyorlar varlıklarını. Eski apartmanların neredeyse tümü yıkılıp yok oldu; yalnızca Hacı Emin Efendi Sokağı'ndaki Güzel Apartmanı 60 yaşında olup, yakın çevresinin silme dutluk ve göz alabildiğince kır olduğu zamanları görmüştür. Rifat ve Şadiye Güzel artık yaşamıyor ama berberler loncasının Nişantaşı mahfilinin son temsilcileri Hüseyin ve Abdurrahim beyler o demlerin canlı tanıklarıdır; günümüzde Madalyon Sokağı'ndaki küçük dükkânda icrâ-ı sanat eylerler. Hemen ekleyelim,

Şişli Belediyesi'nin 1987'de yayımladığı «Şişli Rehberi» dışında yöreyi anlatan tek kitabın bulunmaması da ayrıca hüznü sürüklüyor insanı...

«Devr-i âlem»e Harbiye'den başlayalım.

Adını semte veren Mekteb-i Ulûm-ı Harbiyye kuruluna kadar, İstanbul'un Beyoğlu yakası Taksim'de biterdi. Gerisinin açık arazi ve ormanlık olduğu söylenir. 2. Mahmut 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyeye adlı bir ordu oluşturdu. Harbiye gereksinimi de bu girişimden doğdu. Harbiye Mektebinin masrafının karşılanması için valiliklere 1831 yılında bir ferman gönderilmiştir. Aynı yıl Hassa Ordusu Müşiri Ahmet Fevzi Paşa, Selimiye'deki genç ve yetenekli askerleri seçerek Harbiye'nin temelini oluşturdu. Maçka Kışlası onarılarak (1834) bu askerler buraya taşındı. Mekteb-i Hassa adını alan okul, 1835'de 2. Mahmut tarafından açıldı, 1837 yılında da Harbiye'liler resmen «talebe» sıfatını aldılar. 1845 yılında okul, Mekteb-i Ulûm-ı Harbiyye ve Mekteb-i Fünûn-ı İdadiyye olmak üzere ikiye ayrıldı. İdadiye bölümü askeri lise niteliğindeydi ve Maçka Kışlası'nda kaldı; Harbiye'ye Abdülmecit'in Pangaltı'da yaptırdığı (ve bugün semte adını veren) binaya taşındı.

Mekteb-i Ulûm-ı Harbiyye, 10 Ekim 1846 tarihinde Abdülmecit tarafından açıldı. Dört yıl olan eğitim süresi, 1863'de üç yıla indirildi. Mektep piyade ve süvari eğitiminde Fransız sistemini, topçu eğitimindeyse Prusya sistemini uyguluyordu. 2. Abdülhamit devrinde, Berlin Harp Okulu öğretmenlerinden Binbaşı Colmar von der Goltz, İstanbul'a geldi ve Erkân-ı Harbiyye İkinci Reisi olarak mektepte bir dizi köklü reform gerçekleştirdi. Binbaşı von der Goltz'a kısa süre sonra Askerî Mektepler Müfettişliği ve Paşa rütbesi verildi; 1911 yılında da Mareşalliğe yükseldi.

Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırı olduğu yıl (1909), mektep komutanlığına Binbaşı Vehib Bey'i getirdi. Sert ve disiplinli bir subay olan Vehib Bey zamanında eğitim gelişti. 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Harbiye eğitimine ara verdi (4 Ağustos 1914). O tarihten 5 Nisan 1915'e kadar binada «ihtiyat zabitle-

ri» (yedek subaylar) eğitim gördü. Daha sonra subay adayları Kartal-Maltepe, Bostancı, Halıcıoğlu, Çengelköy (Kuleli), Kâğıthane, Eyüp, Maçka ve Zeytinburnu semtlerindeki okullarda eğitim gördüler. Bir süre sonra da Anadolu'ya geçip 15 Temmuz 1920 tarihinde Ankara'daki Abidin Paşa Köşkü'nde kurulan Sınıf-ı Muhelife Zabıt Namzetleri Talimhahı'nda eğitim görmeye başladılar. Bu okul 1 Nisan 1923'de Harp Okulu adını aldı. 25 Eylül 1923 tarihinde Pangaltı'daki Harbiye Mektebi yeniden açıldı; 7 Eylül 1936'da da tümüyle Ankara'ya taşındı...

Pangaltı'da, Harbiye binasının karşısında ve Elmadağı'na uzanan yolun üzerinde, Notre Dame de Sion okulu bulunmaktadır. 1850 yılında Fransız Pansiyonlu Kız Koleji ve Yetimhanesi olarak açılan okul, 1857 yılında Katolik rahibeler tarafından yönetilmeye başlandı. Okulun kuruluşuyla birlikte semte rağbet arttı ve çevrede evler yükseldi. Okulun iç avlusunda (Papa'nın Türkiye temsilcisinin de ayın yönettiği) bir kilisenin bulunması, Pangaltı ve Harbiye semtlerini özellikle Hristiyan'ların gözünde «popüler» kıldı. Eski Harbiye Mektebi'ni sağımıza, Notre Dame de Sion'u solumuza aldığımızda, Taksim'den Şişli'ye uzanan Cumhuriyet Caddesi'nin çatallaştığını görürüz. Sağı izleyen yol Valikonağı Caddesi olup tekrar sağdan Teşvikiye ve Maçka'ya, soldan da (Rumeli Caddesi üzerinden) Osmanbey'e gider. Soldaki yol sa bir ara caddeyle Feriköy ve Kurtuluş'a bağlanır, düz devam edildiğinde Osmanbey üzerinden Şişli'ye ulaşır. Harbiye Mektebi-Notre Dame de Sion arasında durup yöreye geniş açıdan baktığımızda, yolu çatallaştıran yapı dizisinin ilk binasını görürüz. Bugün Dershane Sokağı'na cephesi olan binanın duvarında (eski fotoğraflara göre) cumhuriyetin erken devirlerinde «Suraski Kumaşları Sultan Hamam», Osmanlı döneminde de «Tiring Galata» yazıları yer alıyordu. Hemen ekleyelim, mekân aynı mekân ama bina aynı bina değil; birkaç kez yıkılıp yerine yenisi yapıldı. Nişantaşı'na doğru yürümeye başlarsak, Zafer Sokağı'yla ana cadde arasında geniş bir alanı kaplayan ve 1927'den beri Vali Konağı olarak kullanılan binayı görürüz.

Nişantaşı noktasından Rumeli Caddesi tarikiyle ulaşılır Osmanbey'e. Burası adını Matbaacı Osman Bey'den alır. 2. Abdülhamit devrinde Çemberlitaş'ta Matbaa-i Osmaniyye'yi kuran Osman Bey, o yıllarda bugün kendi adını taşıyan semtte dev bir konak yaptırdı. Osman Bey Konağı, semtin ilk evi sayılabılır; o zamanlar Osmanbey'de tarlalar, ahırlar bulunuyordu. Daha sonra Müşir (Mareşal) Gazi Edhem Paşa burada bir konak yaptırmıştır. Osman Bey ve Edhem Paşa'nın ardından, birçok soylu ve varlıklı kişi burada köşkler ve konaklar yaptırdı. Çoğu 1940'larda ve 1950'lerde yıkıldı, yerlerine apartmanlar dikildi. Günümüzde de apartmanlar işyerlerine tahvil olmuştur. Rumeli Caddesi'nden gerisin geri inip Nişantaşı'na ulaştığımızda, Valikonağı Caddesi'nin İhlamur'a uzanan kesiminin köşesinde (yani dörtyol ağzında) bugün Seven-Eleven adlı «hızlı besin» merkezini görürüz. Daha önce yerinde Ankara Pazarı, çok önce de (1960'lara kadar) görkemli bir konak vardı. Yabancı seyyahların gezi notlarında Nişantaşı'na ilişkin ilginç gözlemlere yer verilir. 1881-1907 yılları arasındaki İstanbul'u «Boğaziçi'nde 26 Yıl» başlıklı seyahatnamesinde anlatan Dorina Lockhart Neave, «Nişantaşı Cadısı» adlı bölümde yaşlı bir falcıyı ele alır:

«Akşam olmuştu. Geç vakit Beyoğlu'nun dış mahallelerindeki pis bir kulübeye gittik. Korkunç görünüşlü büyücü, bize hiç aldırmadan, hatta başını bile kaldırmadan, eski bir sedirde oturarak kirli kumaş parçalarını birbirine dikmeye devam etti. Odanın bir köşesinden başka bir yaşlı kadın çıktı ve ne istediğimizi sordu. Fal için geldiğimizi öğrenince de ihtiyar büyücüyü omuzlarından tutup sertçe sarstı ve bağırarak iyi para vereceğimizi söyledi.

Büyücü bir süre öfkeyle bizi süzdü. Sonra mangalın getirilmesini istedi. Ortaya getirilen mangal da evdeki her nesne gibi pislik içindeydi. Vaftiz adlarımızı sorduktan sonra, koynundan çıkardığı teneke bir kutudan bir tutam kül renkli toz serpti mangala. Ateşten ince bir duman yükselmeye başlayınca da adlarımızı sayıklamaya koyuldu. Birden o gün yaptığımız her şeyi ayrıntıla-

riyle anlatmaya başladı. Hayretler içinde kalmıştık. Sonra geleceğimizi anlattı. Duman ansızın yok oldu. Yaşlı cadının sesi birden değişti ve ücretini verip hemen gitmemizi istedi. Zamanla, bütün söyledikleri doğru çıktı.»

Nişantaşı üzerine belki de en ilginç gözlem bu ama biz yine tarihe dönelim:

Osman Nuri Ergin, yöreye ilişkin ilginç saptamalarda bulunur: «Osmanlı hükümdarları Tanzimat devrine kadar Topkapı Sarayı'ndan başka esaslı bir bina yaptırmamış oldukları halde, bu tarihten sonra Abdülmecit, Dolmabahçe'yi, Abdülaziz de Çırağan'ı yaptırdı. Bundan başka Beylerbeyi, Küçüksu, Alemdağı, İhlamur, Kâğıthane gibi yerlerde birçok saraylar yaptırdı. Dolmabahçe Sarayı'nı yaptıran hükümdar, Nişantaşı taraflarında yollar açtırarak, orada ev yapmaya halkı teşvik etmiştir. Abdülaziz yangından çok korktuğu için, Nişantaşı ve Köyiçi taraflarından Dolmabahçe'yi tehdit edecek bir yangından korunmak için Beşiktaş'taki Akaret binalarını yaptırmış ve bu suretle o semtlerin imarına çalışmıştır.»

Ve bugün Akaretler binalarının yanından Topağacı yönüne giden yolun sonunda İhlamur Kasrı vardır. Semtin tek «saray»ı olan İhlamur (Nüzhetiye) Kasrı, Abdülmecit tarafından 1849-1855 yılları arasında yaptırıldı. Yeri, 3. Ahmet devrinde bir hasbahçeye dönüştürülen İhlamur mesiresidir. Daha önceleri buralara Hacı Hüseyin Bağı denildiğine değinir kimi kaynaklar. Mimarı Nikoğos Balyan olan İhlamur Kasrı'nın çeşmesi, 1950'lerde Maçka'ya taşımıştır. Basmacı Abdi Efendi'nin bir şarkısında İhlamur Kasrı'nın adı geçer:

*«Gülşen-i ezhâr açtı her yana
Nüzhetiye'dir bu kasrı-ı dilkûşa
Kandedir, gelsün hezar hoş neva
Nüzhetiye'dir bu kasrı dilkûşa»*

İhlamur Kasrı'nın yanından yükselen Topağacı Yokuşu'nu çıkıp, Teşvikiye İhlamur Yolu tarihiyle Güzelbahçe üzerinden Vali-

konağı Caddesi'ne ulaşırız ve Mnevver Ayaşlı'nın «Dersaadet» adlı kitabından yankılanan sesini duyarız:

«Hatırlayabildiğim kadar, Harbiye'den gelirken, mektebin hududunun hitamında ilk konaklardan biri, Sreyya Paşa'nın konağı idi. Bu konak, sonraları Hariciye Konağı olarak kullanılmış ve Mütareke seneleri sık sık efendi değiştirmiştir.

Muşir Ahmed İzzed Paşa ve ailesi oturduğu zaman, kapıları ve pencereleri sımsıkı kapalı olurdu. El değiştirip, Damad Ferid Paşa konağa taşındığı zaman, konaktaki bu sıklık nisbeten kaldı. Damad Ferid Paşa'nın üveyoğlu Sultanzade Sami Bey, ekseriyetle konağın büyük sokak kapısında, elleri arkasında ayakta durur, geleni geçeni seyir ederdi. Bu sayede, bizler de arkasındaki açık kapıdan, çiçek içinde, cennet gibi bahçeyi ve konağa çıkan çifte mermer merdiveni görürdük.

Bu konağın biraz ilerisinde, köşe başını teşkil eden büyük bahçe içinde de Cennetmekân Sultan Abdülhamit Han kerimelelerinden şadiye Sultan Efendi'nin sarayı vardı. Bu saray, Tunuslu Hayrettin Paşa'dan satın alınmıştır. Yine sağ kolda, şadiye Sultan Sarayı'nın epey ilerisinde, büyük bahçe içinde, yüksek duvarlar arkasında, talihsiz Münire Sultan'ın sarayı vardı. Münire Sultan, Tunuslu Damat Hayrettin Paşa'nın haremidir.

Münire Sultan Sarayı'ndan sonra saray veya konak var mı idi pek hatırlamıyorum. Münire Sultan Sarayı'nın yeri, bugün aşağı yukarı Maçka Palas'ın yeridir zannederim. Karşı tarafa geçince, bugün bir mektep olan Mimar Mongeri'in eseri nâtamam İtalyan Sefareti vardı. Bu sefaretten başka, sağında ve solunda birçok vükelâ ve vüzera konakları olduğu gibi, sultan sarayları da vardı.

Evet, Nişantaşı'nda vükelâ ve vüzera konaklarından başka son Padişah Sultan Vahidüddin Han'ın iki kerimelerinin de sarayları vardı zannederim, Ülviye ve Sabiha Sultanların. Sabiha Sultan'ı hiç görmezdik fakat Ülviye Sultan'ı Nişantaşı'nda caddede yaya olarak sık sık görürdük.»

şimdi de Teşvikiye üzerinden Maçka'ya uzanalım:

Teşvikiye'ye 18. yüzyıl sonlarında yerleşilmeye başlandı. Teş-

vikkiye Camii 1794 yılında 3. Selim zamanında inşa edildi; Abdülmeccit 1853'de, 2. Abdülhamit 1892'de camiye ekler yaptılar. Girişi dört sütunlu, tavanı nakışlı, minaresi olukludur. Avlu kapısıyla cami kapısı arasında iki menzil taşı vardır. İki 1791 yılında 3. Selim için, ikincisi 1811'de 2. Mahmut için dikilmiştir. Nişantaşı semtine adını veren ve Valikonağı'yla Rumeli caddelerinin kesiştiği noktada bulunan menzil taşının üzerindeki kitabede de şu sözler yer alır: «Eser-i Avatıf-ı Mecidiyye/Mahalle-i Cedide-i Teşvikiyye» (Sultan Mecid'in hiçbir karşılık beklemeden ortaya koyduğu eser. Yeni Teşvikiye Mahallesi.) Teşvikiye Camii'nden caddenin karşı yakasına geçip Maçka'ya doğru yürüdüğümüzde, görkemli Maçka Palas apartmanlarına rastlarız. İtalyan mimar Giulio Mongeri tarafından 1928 yılında yapılan Maçka Palas'ta bir zamanlar Abdülhak Hamit Tarhan'ın yaşadığını eklemek gerek. Maçka semti de Maçka Palas'ın olduğu yerde başlar.

Maçka adının kökeni (tarihçi Nedret İşli'ye göre) tartışmalıdır. Kimi kaynaklara göre Rumca «Matsouka» sözcüğünden türemiş olabilir; «Matsouka» aslında Latince «Maxuca»dan gelip «kalın sopa» demektir. Diğer görüş, semtteki nişan taşlarıyla ilgili olup Maçka'nın «Maçugâh» (nişangâh) sözcüğünden geldiğidir. Prof.Dr. Semavi Eyice, «İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme» başlıklı çalışmasında (Türkiyat Mecmuası, sayı 14, 1965), «Maçugâh» olasılığı üzerinde durur. Abdülaziz tarafından Simon ve Sarkis Balyan'a yaptırılan Maçka Karakolhanesi ve Silahhanesi, günümüzde İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kimya ve Maden fakülteleri olarak işlev görmektedir. Maçka'nın Akaretler Yokuşu'yla kesiştiği noktada bir mezarlık görülür. Son devir Osmanlı hanedanına ait olan bu mezarlıkta, aynı zamanda 2. Mustafa'nın kızı Safiye Sultan ve ailesi gömülüdür. Mezarlığın arkasındaki araziye yakın zamana kadar Taşlık olarak anılıyordu. Kanuni Sultan Süleyman devrinde buraya bir cami yaptırılmış, daha sonra yıkılıp yok olmuştur. Abdülaziz döneminde de aynı yerde bir caminin inşasına başlanmış ama padişahın düşürülmesiyle yapı durdurulmuştur. Çevrede kalan taş ve mermer parçaları nedeniyle buraya Taşlık adı verilmiştir. Semt 1939-1947

arasındaki imar hareketleri sırasında ele alınmış ve Taşlık temizlenmiştir. İstanbul Belediyesi tarafından 1947 yılında yayımlanan «Yenileşen İstanbul» başlıklı kitapta şu bilgiler yer almaktadır:

«Maçka'nın ilerisindeki Taşlık denilen yerde vaktiyle inşaaasına başlanmış ve yarım kalmış camiin taşlarını kaldırmak, temel duvarları arasındaki büyük çukuru doldurmak suretiyle burada küçük bir bahçe vücuda getirdiğimizi söylemek isteriz. Taşlık manzara itibarıyla çok güzel bir yerdir. Fakat Abdülaziz devrin-den, yani 80 yıla yakın bir zamandan beri burası metruk ve taşlarla dolu bir halde idi. Pek küçük masrafla burayı temiz ve güzel bir gezinti yeri yaptık. Taşları da Şişli Camii'ne verdik.»

1948 yılında mimar Prof.Dr. Sedat Hakkı Eldem'in tasarımıyla Taşlık Kahvehanesi'nin yapımına başlandı. 1950'de tamamlanan kahvehane, 1980'lerin sonlarında tümüyle yıktırıldı ve yerine Swisshotel/The Bosphorus inşa edildi.

Şimdi de Nişantaşı dörtyol ağzında kısa bir mola verelim ve Valikonağı Caddesi'nin İhlamur yönündeki ucuna doğru yürüeyelim. Caddenin sonunda, semtin bugün ayakta kalan en eski binalarından olan İngiliz Erkek Mektebi görülür:

1905 yılında İstanbul'da yaşayan İngiliz kolonisi bir mektep yaptırmak için girişimler başlattı. Mektep Komitesi adı verilen kurulda A.T. Waugh (Başkan), D. Ireland (Sekreter), Alfred C. Silfey (Sayman), Mark R. Swabey, C.E. Hamson, Arthur Baker, Walter Seager, A.J. Hayden yer alıyordu. English High School For Boys (İngiliz Erkek Mektebi) aynı yıl Kuledibi'nde kuruldu. Mektebin açıldığı yıl, öğretmenlerin maaşları dahil tüm giderler 507 Türk lirası ve 51 kuruş tutuyordu. Parayı Sir Nicholas O'Connor (İngiliz Büyükelçisi), Sir Donald Curry, C.H. Marling, E. Hayden, Bay Agopyan ve Osmanlı Bankası başışlamıştı. Mektebin ilk müdürü olan W.J. Wolfsberger, Londra'dan bu görev için çağrılmıştı. İlk yıl 19'u İngiliz olmak üzere toplam 31 öğrenci kayıt olmuştu. Dersler şöyle sıralanabilir: İngilizce Gramer ve Kompozisyon, İngiliz Edebiyatı, Tarih, Türkçe, Fransızca, Coğrafya, Muhasebe, Stenografi, Daktilo, Fen, Jimnastik ve Latince. Başlı başına bir matematik dersinin yokluğu dikkat çekici. Ayrıca,

ayda 1 lira karşılığında büyüklere İngilizce kursları veriliyordu. 1907 yılında Mektep Komitesi'ne Sir J. William Whittal ve F.E. Whittal katıldı. 1908 yılında okulun öğrenci sayısı 46'ya çıkmıştı.

Kısa süre sonra, 2. Abdülhamit İngiliz Büyükelçisi'ne bir öneride bulundu: Beyoğlu'nun Firuzağa semtindeki bir araziye yeni bir mektep yapılabilirdi. Kuledibi'ndeki bina yetersiz kalıyordu. İngiliz kolonisi, padişahın hediyesini kabul etmekle birlikte, o arazi üzerine bir mektep inşa edilemeyeceği, çevrenin buna uygun olmadığı görüşüne vardı. Bunun üzerine 5. Mehmet Reşat (12 Nisan 1911 tarihli bir fermanla) Firuzağa'daki arazinin satılmasına ve geliriyle Nişantaşı'ndaki yerin alınmasına izin verdi. Satıştan elde edilen para, İngiliz hükümetinin her yıl verdiği 300 İngiliz lirası ve kimi özel kişilerin bağışlarıyla birleşince, ortaya yaklaşık 16.000 İngiliz lirası çıkıyordu. İngiliz hükümetinden 5000 İngiliz lirası daha talep edildi. Para gelince inşaata başlandı ve mektebin (bugün Nişantaşı Anadolu Lisesi olarak kullanılan) binasının yapımı Eylül 1912'de tamamlandı. 2 yıl sonra çıkan 1. Dünya Savaşı nedeniyle, mektebin 4 yıl (1914-1918) kapalı kaldığını bu noktada eklemek gerek. Bu arada öğretmenler için Sıraselviler'deki Hocaşade Sokağı'nda bir «lojman» kiralanmış, mektep arazisi üzerine de bekâr öğretmenler ve öğrenciler için ahşap bir yatakhane yapılmıştı. 1920 yılında çıkan yangında bu yatakhane kül olmuştu. Yeniden inşasının 100.000 Türk lirasına malolacağını gören yetkililer, projeyi gerçekleştiremediler.

1923 yılı yalnızca Türkiye Cumhuriyeti için değil, İngiliz Erkek Mektebi için de bir dönüm noktası sayılır: 1953 yılındaki ölümüne kadar 30 yıl müdürlük yapacak olan Bay Peach, Londra'dan gelmiş, Bekir (Bircan) Bey de okulun ilk Türk Müdür Başyardımcısı olmuştu. Savaştan sonra azalan öğrenci sayısında artmalar başlamıştı. 1924'de 65, 1925'e 113, 1926'da 155 öğrenci eğitim görüyordu. Artan talep üzerine, mektebin üst katı 1930 yılında yatakhane olarak yeniden düzenlendi.

İngiliz öğrencilerin azalmasıyla, ilkokul bölümü 1940'larda kapatıldı. Ortaokul ve lise bölümlerine büyük talep vardı. Giderek büyüyen mektep, 1955 yılında ek bina yaptırma izni alabilmek

için hükümete başvurdu. Talep kabul edildiye de bu proje mad-di zorluklar yüzünden gerçekleşemedi. Okulun maddi durumu o yıllardan sonra düzelmedi. İngiltere'den gelen yardım ve İstan-bul'daki İngiliz kolonisinin bağışları her yıl azalıyordu. 1966 yılın-da lise bölümü kapatıldı, 1969'da (bu kez kız öğrencileri de kabul ederek) yeniden açıldı. 1979 yılındaysa English High Scho-ol for Boys (İngiltere'nin yardımı tümüyle kesmesi nedeniyle) Mil-li Eğitim Bakanlığı'na devredildi.

O yıldan günümüze Nişantaşı Anadolu Lisesi olarak yaşa-maktadır.

İngiliz Erkek Mektebi'ne uzun yıllar hizmet verenlerin başın-da Hacı Edhem Akbıyık gelir kuşkusuz. İbrahim Hilmi Paşa'nın vekilharcı olan Edhem Bey, 1919 yılında okula kâhya olarak gel-miş, 1974 yılına kadar görevini sürdürmüştür.

1920 yangınına 1960 mezunlarından Metin Berk'e şöyle anla-tır Edhem Akbıyık: «1922 senesinin yazı, saat alaturka saatle 11. Şimdiki Amerikan Hastanesi'nin bulunduğu yerde o zamanlar bir Ermeni mektebi var. Bu mektepten çıkan yangın birçok evi yak-tıktan sonra iki saat içinde leyfî kısmına da sirayet edip kül edi-yor. Harabe haline gelen binanın içine giren hırsızlar, ellerine geçirdikleri on iki bakır tencereyi kaptıkları gibi kaçıyorlar. Bunu gören ben artık orada durur muyum? Teşvikiye'ye kadar hırsızla-rı yalın ayak, üstümde pijama, kovaladım. İsimleri bile hatırımda: Başları Acem Abbas, İbrahim ve Osman. Tabii ki karakola teslim ettim.»

Ne Hacı Edhem kaldı, ne de Acem Abbas. Edhem Bey'in canı pahasına kurtardığı on iki bakır tencere bugün bir evde «an-tika niyetine» mi saklanmaktadır? Bilen yok. Bilinen şu ki, semtler değişiyor ama tarih «baki» kalıyor. Öyleyse buyurun son durağı-mıza, bir zamanlar geniş bir dutluk olan Şişli'ye.

1913 tarihli «Doğu Yıllığı» («Annuaire Orientale»), Şişli sakin-lerini sıralarken, eski Samos Prensi Vithynos Bey'in de bu semt-te yaşadığını belirtir. İstanbul'un ilk «alafanga» semti olan Şişli, Orhan Midhat'ın «Şişli Hayatı» adlı romanına konu olmuştur. 1923 yılında Orhaniye Matbaası tarafından yayımlanan bu kitap-

ta, konaklarda ve köşklerde yetişmiş Osmanlı kuşaklarının yerlerini giderek «Frenk usulü» apartmanlara ve «alafranga züppelere» bırakmaları hoş bir dille anlatılmaktadır. Gece hayatı, eğlence yerleri, «âdâb-ı muaşeret», açık ve gizli gönül maceraları, Şişli yollarında kaçamak randevular, devrin sonradan görme sosyitesiyle inceden alay bu romanın içinde harman olmuştur. Günümüz Türkçe'sine çevrilmemesi (semtlerin gayriresmi tarihini işleyen çalışmaların azlığı gözönüne alındığında) gerçek bir kayıp. İlk kez 1933 yılında, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda perde açan «Lüküs Hayat» operetiye, hâlâ ramp ışıklarına çıkıyor ve gişe rekorları kırmayı sürdürüyor. «Şişli'de bir apartman/Eğer yoksa halin yaman» dizeleri 60 yıldır dillere pelesenk değil midir? «Lüks» değil, «lüküs», «apartman» değil, «apartıman»; «maksadımız bir latifeden ibarettir» diyor Ekrem ve Cemal Reşit Rey kardeşler ama anlayana! Şişli'nin kırılık ve dutluk olduğu dönemleri özleyenlere de Ekmekçi Bağdasar'ın «mahur şarkı»sı önerilir:

*«İyş-ü işret, zevk-i mehtâb idelim
Seyri Şişli Çiftliği'nde nidelim
Yâr ile tâ baloya dek gidelim
Başka âlemdir Beyoğlu cünbüşü»*

Şişli'nin adının nereden geldiği bilinmiyor. Rivayetler varsa da (semtte bir zamanlar şiş imalatçısı zenginlerin oturduğu, Beyoğlu platosunun kuzey uzantısında yer alan semtin toprağının şişkin olması, vb.) hiçbiri inandırıcı değil. Bugün Şişli'nin göze en çok çarpan yapısı, beton suratlı işhanları arasına sıkışık kalmış olan Atatürk Müzesi'dir. 1918 yılı Aralık ayından Anadolu'ya geçtiği 16 Mayıs 1919 tarihine kadar bu evde annesi Zübeyde Hanım ve kızkardeşi Makbule'yle kalan Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nı başlatma kararını (bir dizi gizli toplantı sonucu) bu evde almıştır. 15 Haziran 1942 tarihinde Belediye Başkanı Lütfi Kırdar tarafından Atatürk İnkılâp Müzesi olarak açılan binanın girişinde bir zamanlar Osmanlıca bir kitabe vardı. «Gazi Mustafa Kemal Paşa, vatanın kurtuluşunu 1335 yılında bu evde hazır-

ladı» cümlesini taşıyan kitabe, 1928 harf devriminden sonra içeri alınmıştır. Atatürk'ün evinden çıkarak kuzeye doğru yürürsek, çok geçmeden Şişli Meydanı'na varırız. Meydanın ortasında bir zamanlar çevresi ağaçlarla çevrili olan Şişli Camii bulunur. Vakıflar Başmimarı Vasfi Egeli'nin eseri olan cami, 1945-1949 yılları arasında inşa edilmiş, 1950 yılında ibadete açılmıştır. Çok öncele-ri yerinde Askeri Motorlar Tamir Mektebi'nin bulunduğu söylen-mektedir. İç ve dış yazıları hattat Hamit, Hakim ve Macit beylerin imzalarını taşır. Hemen karşıya geçelim ve eski Tramvay ve Tro-leybüs Deposu'nun yanındaki La Paix Hastanesi'ne göz atalım: Bir zamanlar kışla olan bu hastane, Kırım Savaşı'nda yaralanan Türk askerlerine yardım eden Florence Nightingale'e ve diğer hemşirelere Abdülmecit tarafından tahsis edilmiştir (1855). Müta-reke yıllarında işgal edilen La Paix, daha sonra Dr. Mazhar Osman tarafından bir psikiyatri kliniğine dönüştürülmüştür. Bina ve arazi bugün Saint Vincent de Paul Hemşireleri Vakfı'na aittir.

Ahmet İhsan Tokgöz şöyle değinir Şişli'ye: «Pazar günü ara-balara binip yahut daha sade olarak ele baston, şemsiye alıp Beyoğlu cihetinden istifadeye rü-y-i taban olanlar kendi kendileri-ni tebrik etmişlerdir. Bunun sahne-i tezahürü de tabii Beyoğlu Cadde-i Kebiri'dir. Tünel Meydanı'ndan Şişli'ye kadar olan ceve-lângâh iğne atılsa yere düşmeyecek şeklini almış idi.» Devir Ser-vet-i Fünûn devri ama sözü edilen «cevelângâh» (gezinti yeri) bugün de aynı kalabalık manzarayı arz ediyor. Bir farkla: Binbir motorlu aracın homurtusu ve gökyüzünü teslim alacak yükseklik-te binaların görüntüsü bu tabloya katılmış durumda...

İstanbul'un az yazılmış bir yöresine kıyıda köşeden değin-dik; bundan sonrası Şişli - Harbiye arasını tezlere ve kitaplara konu edecek tarihçilere kalıyor...

Kimler Satardı Şarabı, Birayı, Mastikayı?

20. yüzyılın başlarında İstanbul'da yayımlanan «Müskirat (İçki) Rehberi» şu soruları soruyor. «Girizgâh»ında: «Müskirat nasıl imal edilir, kimler satar? Müskirat fabrikatörleri, bayileri, birahaneler ve zevk-ü sefa erbabı, muhtacı buldukları bu eserden nasıl istifade edebilirler? Bu rehber fabrikatörlere, müskirat satan lokantaları, kahvehaneleri, birahaneleri, pastahaneleri, barları, bahçeleri, bakkaliyeleri, depoları tanıtır ve müşteri peyda eder. Muzirettini bildikleri halde müskirat kullananlara da hâlisini ve ucuzunu nereden tedarik edeceklerini ve ufak bir istihzarattan sonra müskiratın nasıl yapılacağını gösterir.»

Ve şöyle başlıyor kitabın «mukaddime»si: «Bilâ tereddüt iddia edebiliriz ki beşer tarihinde kıymeti kadar ehemmiyeti büyük, faydası nisbetinde tahripkâr, menfaati derecesinde muzir-reti çok bir keşif varsa, o da ispirotodur. İspirto, kimyahanelerde yüksek kimya araştırmaları için fen adamlarına nasıl rehberlik ediyorsa, meyhanelerde de sefahat adamlarına öyle rehberlik etmektedir. Ancak bu tarz rehberliği ile arkasına düşenleri sefahatin netice-i tabiiyesi olan sefaletle sürüklediği şüphesizdir.»

«Müskirat Rehberi» başlıklı çalışma «ispirtonun arkasına düşmeden» demlenmenin esas alındığı «azı yarar» ilkesinden yola çıkıyor. Ve birçok içkievinin ve içki satıcısının adını, adresini ve «numero»sunu bildiriyor:

Strati oğlu Yorgi: Sıraselviler, numero 30

Koçu Lokanta ve Birahanesi: Galata, Kara Mustafa Paşa Sokak, numero 17/9.

- Makedonya Lokanta ve Birahanesi: Beyoğlu, İngiliz Sefarethanesi karşısı, numero 19.
- Nikoli oğlu Panayot Lokanta ve Gazinosu: Tatavla Caddesi.
- Vatan Lokanta ve Birahanesi (Yani Bornazu - Volfi Burla): Pangaltı, Büyükdere Caddesi, numero 149.
- Viyana Kahve ve Birahanesi (Noyman): Beyoğlu, Rus Sefarethanesi yanı, numero 451.
- Anadolu İdare Lokanta ve Birahanesi: Sirkeci, Babıali Caddesi, numero 134.
- Anastas Yorgi: Pangaltı, Feriköy Caddesi, numero 42/81.
- İstanbul Lokanta ve Birahanesi (Hristo): Tepebaşı, Millet Bahçesi karşısı, numero 47.
- Andrea oğlu Yanni: Galata, Hacı Memi Mahallesi, İki Yol Sokağı, numero 16.
- Spiro Yuvan: Beyoğlu, Tarla başı, Çukur Sokak, numero 59/67.
- Stepan oğlu Karabet Nersesyan: Şişli, Büyükdere Caddesi, numero 343/345.
- Hristo oğlu Tanaş: Pangaltı, Cedidiye Sokağı, numero 23.
- Todori Papayanopolu: Beyoğlu, Galatasaray, numero 252.
- Nikefor Mihail: Pangaltı Hamamı, numero 59.
- Tanaş Bakkaliyesi: Galata, Hacı Memi Mahallesi, Kumbaracı Yokuşu, numero 38.
- Vasil Bakkaliyesi: Pangaltı, Büyükdere Caddesi, numero 160.
- Müskirat Fabrikası (İzidor ve Salamon): Sirkeci, Nevbethane Caddesi, numero 15.
- Müskirat Fabrikası: İstanbul Balık Pazarı, numero 16/18.
- Müskirat Fabrikası (Osman Ziya ve Mehmet Tevfik): Galata, Fermeneciler.
- Rumeli Müskirat Fabrikası (Kosti Papayuvani): Balık Pazarı, Kafesli Sokak, numero 19/18.
- Strati Valessamidi: Galata, Topçular Caddesi, numero 219.
- Müskirat Fabrikası (Koço Valessamidi): Galata, Topçular Caddesi, numero 238.
- Müskirat Fabrikası (Serafim Anastas): Tahtakale, Kantarcılar Caddesi, numero 3.

Müskirat Fabrikası (Yorgo Yanni Çomaki): Galata, Perşembe Pazarı, numero 57.

Müskirat Deposu (Avram Levi oğlu Yosef): Galata, Topçular Caddesi, numero 83.

Müskirat Deposu (Hristo): Beyoğlu, Kuledibi, numero 2.

Mavridis Biraderler: Tütün Gümrüğü, Yağcılar Sokağı, numero 29.

Mudas Biraderler: Galata, Yörükçüler, numero 31.

Rus Müskirat Mağazası: Galatasaray, Çarşı, numero 6.

Marko oğlu Nikoli Bakkaliyesi: Arnavutköy, Tramvay Caddesi, numero 76.

Vasil Vangelidis Bakkaliyesi: Bebek, Büyük Cadde, numero 152.

Yorgi oğlu Andon Bakkaliyesi: Bebek, Kilise Sokak, numero 20.

Dimitri Konstantin Bakkaliyesi: Bebek, Tramvay Caddesi, numero 192.

Todori oğlu Apostol Bakkaliyesi: Arnavutköy, Küçük Ayazma, numero 8.

Apostol oğlu Torna Bakkaliyesi: Arnavutköy, Büyük Ayazma Caddesi, numero 99.

Lokanta ve Birahane (Nikoli oğlu Yorgi): Arnavutköy, 1. Cadde, numero 31.

Tanaş Bakkaliyesi: Tophane, Eski Salı Pazarı, numero 499.

Yosef Bedos Bakkaliyesi: Mercan, Bakırcılar, numero 52.

Müskirat Deposu (Avram Behar): Galata, Büyük Hendek, Kuledibi, numero 12/8.

Müskirat Deposu (Stelyo oğlu Hristo): Balat, Hacı İsa Mahallesi, numero 113/97.

Lokanta ve Birahane (Kiryako Yuvanidis): Kuzguncuk, İbadiye Caddesi, numero 73.

Lokanta ve Birahane (Nikoli Karayanni): Kuzguncuk, İbadiye Caddesi, numero 31.

Lezzet Lokanta ve Birahanesi (Jorj Karpiç): Tepebaşı, numero 5.

- Lokanta ve Birahane (Avran Treves): Balat, Karabaş Mahallesi, numero 243.
- Lokanta ve Birahane (Rafael Vensim): Balat, Karabaş Mahallesi, Köprübaşı Caddesi, numero 192.
- Müskirat Deposu (Foti Tanaş): Cibali, Fener Caddesi, numero 188.
- Müskirat Deposu (Salamon Behar): Galata, Kurşunlu Han, numero 21.
- Dimitri Yanni Foki Bakkaliyesi: Beyoğlu, Cadde-i Kebir, Timoni Sokak, numero 13/23.
- Bedros oğlu Kevork Bakkaliyesi: Pangaltı, Cedid Sokak, numero 178.
- Kibar Müskirat Fabrikası: Balıkpazarı, Lonca Sokak, numero 16-18.
- Koçu Beroma Bakkaliyesi: Beyoğlu, Hammalbaşı Caddesi, numero 3.
- Müskirat Fabrikası (Jan Rovero): Balat, Köprübaşı Caddesi, numero 178.

«Annuaire Oriental" (Doğu Yıllığı) başlığını taşıyan derlemeler, İstanbul'da yaşayanların adlarını, adreslerini ve mesleklerini eksiksiz olarak ileten «Altın Rehber»lerdi. 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ilk demlerine kadar yaklaşık her yıl yayımlanan bu yıllıklar, özellikle devrin meslek grupları üzerinde çalışma yapan araştırmacılar için «1 numaralı» kaynaktır. 1912 tarihli «Annuaire Orientale», Lüleci Hendek Sokağı no. 1-3 adresindeki Mourkides Fransız Matbaası'nda basılmış, Kamondo Sokağı no. 8, Galata'daki merkezden dağıtılmıştı. O tarihte İstanbul'da şarap ve mastika satanların adları ve adresleri (yıllığa göre) şöyle:

- Georges Tchiktimis: Afet Sokağı 10
Constantinos Zouras: Alleon Sokağı 4
Ferdinand Salem: Altın Bakkal Sokağı 6
Teryazos: Asmalı Mescit Sokağı 3
Constantinos Papanicolaou: Asmalı Mescit Sokağı 30

Yeratheros Pappadopoulos: Aynalı Çeşme Sokağı 19
Ernest Clementshitsch: Aynalı Çeşme Sokağı 33/4
Jean Tchatchakos: Büyük Hendek Sokağı 14
Lascoris: Büyük Hendek Sokağı 25
Dimitrou: Büyük Hendek Sokağı 46
Stilianos Soussamias: Cedidiye Sokağı 1
Constantinou: Cedidiye Sokağı 18
Christo Halvadjis: Doğramacı Sokağı 33
Zachariadis: Doğramacı Sokağı 40
Barekas: Faik Paşa Sokağı 5
Trapazaki: Feridiye Sokağı 17
Anthopoulos: Glavany Sokağı 5
Constandakis: Halepli Sokağı 5
Sagredo: Hamalbaşı Sokağı 42
Donas ve Vayakis: Hamalbaşı Sokağı 52
Donas ve Vayakis: Kalyoncukolluk Sokağı 9
Fotiadis ve Koyes: Kalyoncukolluk Sokağı 11
Nicolas Drossinos: Kalyoncukolluk Sokağı 33
Contantinos Soroto: Kalyoncukolluk Sokağı 33
Georges Verghetopoulos: Kalyoncukolluk Sokağı 36
Loukidou ve Rousso: Kalyoncukolluk Sokağı 46
Zaroyanni: Kalyoncukolluk Sokağı 47
Sagredo ve Nigri: Kalyoncukolluk Sokağı 48
Lazarides: Kalyoncukolluk Sokağı 57
Haidopoulos: Kalyoncukolluk Sokağı 86
Teryazos: Kumbaracı Yokuşu 10
Stropdas: Kumbaracı Yokuşu 36
Gregoire Nicolaevich: Kumbaracı Yokuşu 72
Costi Foukidis: Kumbaracı Yokuşu 89
Ferdinand Salem: Kumbaracı Yokuşu 103
Christodoulo: Küçük Hendek Sokağı 1
Tsitouris: Küçük Hendek Sokağı 5
Christodoulo: Küçük Hendek Sokağı 12
Tsitouris: Küçük Hendek Sokağı 23
Georges Broussalis: Küçük Parmakkapı Sokağı 19

Sarris: Misk Sokağı 6
Constantinos Parelidis: Pangaltı Sokağı 95
Anesti Tchapasakis: Pangaltı Sokağı 227
Georges Efstratiou: Pervaz Ağa Sokağı 57

19. yüzyılda yaşıyan Mehmet Tevfik de, «İstanbul'da Bir Sene: Meyhane Yahut İstanbul Akşamcıları» (yeni basım: İletişim Yayınları, 1991) başlıklı çalışmasında, İstanbul'un meyhanelerini şöyle sıralar:

Balıkpazarı: Kafesli, Hançerli, Yahudi.
Zindankapısı: Salebci.
Asmaaltı: Çavuşbaşı.
Ketenciler: Sabuncu.
Mahmudpaşa: Çorapçı Hanı, Kürkçü Hanı, Valide Hanı, Mercan'da Ali Paşa Hanı.
Tavukpazarı: Meşhur ve halen mamur Saraç Hanı Bakla Hanı, Yağlıkçı Hanı, Vezir Hanı.
İskenderboğazı: Taş Hanı.
Gedikpaşa: Küçük Müsellim, Büyük Müsellim.
Kumkapı: Düzoğlı, Yeni Meyhane, Karabıçak, Küçük Samsun.
Yenikapı: Kafesli.
Lagna: Tandırılı, Mermerli, İkipapılı.
Kolluk karşıısı: Sarayodaları, Uzunodalar.
Samatya: Büyük Kuleli, Küçük Kuleli, Altın Oluk, Gümüş Halkalı, Kel Sarkis, Zafiri, Ormanos, Kelepçe, Hacı Manol, Süngerli, Servili.
Yedikule: Mağaza.
Altımermer: Sünbüllü.
Karagümrük: Takkeci.
Topkapı: Karagöz, Yeni Meyhane, Hacı Mardiros, Kaledibi, Sarafim.
Tekfursarayı: Karagöz, Ekserici Mişon, Kürkçü, Orak, Çubukçu Nesim.

Balat: Karanlık, Koço Kalfa, Köroğlu, Bahçeli, Yarım Balat,
Karanfil, Yasef, Ekserci Nesim, Balta Yasef.

Lonca: Ayvalı, Yavaşko.

Balat harici: Dülgerođlu, Tümbet, Hacı Mišo, Hacı Avram,
Gümüş Endaze, Bayrakdar, Çingene Müslim.

Fener: Sukiyas, Gümüş Halkalı, Kamburoğlu, Tanaşaki.

Kiremit mahallesi: Sakızlı, Kafesli.

Cibali: Haleblioğlu, Laşko, Kasavet, Anastas, Yahudi Ayoda.

Unkapanı: Yenidünya, Baklacioğlu.

Keresteciler: Kandilli.

20. yüzyılın son demlerinde teknil İstanbul'u içten kuşatan
tüm meyhaneleri, barları ve irili ufaklı bilumum içkievlerini sayma-
yaysa değil sayfalar, ciltler kifayet etmez!

İstanbul Barlarına Sername ve Muasır Rehber

Geçmişten günümüze bir İstanbul grafiği çizersek, «keyif değiştirmek» ya da «mahmurluk bozmak» gibi deyimlerin bir demlerin meyhaneleriyle kıraathanelerinden bugünün barlarına taşındığına tanık oluruz. Bizim barlarımız (biraz «cafe», biraz meyhane) kendilerine özgü bir «İstanbul atmosferi» taşır. Kitabımızın bu bölümünde şehrin değişik noktalarından ayrı özellikler taşıyan bir avuç bara değindik; «sername» (mektup başlığı) ve (örnekleme sistemiyle oluşturulmuş) «muasır rehber» niyetine. Buyurun öyleyse tezgâh başına...

CENEVİZ VE VİTO

Çocukluğumun silinmez anılarından biridir: Samsun gemisinin güvertesinden Cenova şehrinin bize yaklaşmasını izliyorum; daha doğrusu, biz Cenova'ya yaklaşıyoruz da bana öbür türlü geliyor. Kıyıya ayak bastığımızda, yüzü ve elleri tuzdan ve güneşten tunca kesmiş bir İtalyan bitirimi bana bir dilim hindistancevizi uzatıyor; hediyesi bilmem kaç liredir. Annem elimden tutarak gülümüyor ve kim olduğunu anımsayamadığım bir dostumuz fotoğrafımızı çekiyor. O yemişin tadı damağımdadır; annem zaman tünelinde gözden kaybolalı onca yıl oldu, elim hâlâ elindedir...

Şimdi ben bunu neden anlattım?

Nostalji olsun da göz pınarlarımız yeşersin diye mi? Yok

efendim, yanıldınız. Maksat Ceneviz Bar'un kapısından içeri adım atmak ya, kendimizce peşrev çekiyoruz, taksim arkadan gelecek! Demem şu ki, bu Cenova eskiden Ceneviz olarak bilinirmiş, acar denizcilerin ve maharetli meyhanelerin memleketi, efsanevi Korsika ve Sardinya donanmalarını dümdüz ederek Venedik'ten başka «öpülecek el» tanımayanların mekânı. Şimdi doğruya doğru, Ceneviz'liler denizde yalnızca Venedik'e pes etmişler, o da sayıyla «knock-out», rakip 1'e 5'le cevap veriyor! Aslında pek önemli değil, dayadılar Ceneviz'liler kalyonlarını Galata limanına, çevreyi serapa meyhaneye tahvil ettiler. Baktılar ki Pera'da mukim Bizans beyleri homurdanıyor, koca bir top yerleştirdiler Galata Kulesi'ne ve namluyu o saat Bizans'a çevirdiler! Ömür adamlar, mirim, İmparator Konstantinos'un ordularına karşı köhne bir top... Ama işe yaradı. Bizans hiç dokunmadı Ceneviz'e, artık «bunlar delidir, nemelazım», diyerek mi yoksa «aman kızdırmayalım, Osmanlı bir gün kapımıza dayanırsa bize destek olurlar, gönüllerini hoş tutalım,» kaygısıyla mı, tarih kaydetmiyor. Bilinen şu ki, Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un eşiğine geldiğinde Galata'lı Cenevizlilerle saldırmazlık paktı imzalıyor, adamlar (kafasında 40 tilki gezdiren koca Fatih'i mat edebileceklerini sanıp) Konstantinos'a destek çıkıyorlar. Bizans dümdüz olunca da Fatih'in eteğine yüz sürüp «aman, biz ettik, sen etme» makamından döktürmeye başlıyorlar! Galata'nın anahtarlarını teslim alan padişah bunları bağışlıyor, Ceneviz âleminde cümbüş o dakika yeniden başlıyor! Rivayet odur ki, Zağanos Paşa'yla Ceneviz beylerinin anlaşmayı imzaladığı 3 Haziran 1453 gecesini, meyhaneler sabaha kadar çalışmış!

İstanbul tarihinin ne tatlı, ne renkli sayfalarıdır bunlar, bir bilseniz... Ve ben Ortaköy'deki Ceneviz Bar'da oturup demlenirken nasıl üşüşmezler aklıma, on adım ötemde deniz, dört vapur iskelesi mesafede 2. Mehmet'in yaptırdığı Boğazkesen Kalesi (sonraları Rumeli Hisarı tabir edildi, efendim) varken. Sadede gelelim: Bir zamanların ünlü mankeni Mine Baysan'ın işlettiği Ceneviz Bar, 1991 yılının Mayıs ayında açılmış. Fatih Sultan Mehmet'in

İstanbul'u aldığı tarihle Mine'nin Ortaköy'ü «fethettiği» tarih arasında (Mayıs'ı Mayıs'ına) tam 538 yıl var ama olsun, «tarih bir iptiladır derunumda!» Şimdi bizim Mine, aynı zamanda halkla ilişkiler, yani PR (lütfeñ «piyar» okuyunuz) konusunda uzman olması hasebiyle, mekânın hoşuyula müşteriñin hasını harmanlamayı çok iyi bilmiş: Sade olduğunca albenili bir dekor, ahşap hakimiyeti içinde yudumlanan kokteyller ve üniversite öğrencisinden üst düzey iş dünyasının genç elemanlarına uzanan bir konuk yelpazesi... Çevrede de (biraz Osmanlı hüznü, biraz da Bizans şaşaa-sıyla) tipik bir Ortaköy akşamı...

Adettendir, sayalım: Barmaid Ayfer Korkmaz, barmenler Metin Tarakçı, Hakan Ayvazoğlu, Mustafa Kazanç; servis elemanları Aydın Arslan ve Mehmet Uğur. Tümü de genç ve deneyimli. İsteyen içkisiyle birlikte pastalardan tadabilir, sandviç ya da salata yiyebilir, «sek takılanlar» da «pop-jazz»la yetinebilir. Bar muhabbetine nokta koyalım, artık acıktık, sofraya kurmanın vaktidir diyenlere de Ceneviz Bar'ın kapı komşusu, Vito nam «ristorante» tavsiye edilir. Şayan-ı dikkat isterim mirim, bu kez (neredeyse her yerde olduğu gibi) «restaurant» değil, «ristorante», ne de olsa serde İtalyanlık var!

Yıl 1993'tür, sevgili Mine bu kez bir Bizans sarnıcını (kemeriy-le birlikte) «restore» ediyor, tabanına da yekpare cam döşeyerek suyu «muhafaza» altına alıyor; yani oturuyorsunuz, ayaklarınızın altında cam, onun altında da su. Gün geçmiş, Bizans bitmiş ama sarnıç hâlâ sarnıçlığını biliyor! Kapıdan içeri adım atınca tam karşınıza gelen duvarda bir merdiven var. Yanlış duymadınız, merdiven resmen duvara gömülü, gözüm daldı da son imparator Konstantinos'un hayaletini başı sonu belli olmayan bu birkaç basamağı çıkarken gördüm ve hiç hayra yormadım, birileri aleyhimize «Bizans oyunları» mı çeviriyor, nedir?

Latife bir yana, «marifet iltifata tabidir» düsturundan yola çıkarak Vito'nun İstanbul'daki en mükemmel İtalyan lokantası olduğuna değinelim. Mükemmeliyet yalnızca («fer forge» şamdanlar ve rüстик keten örtülü küçük ekmek sepetleri gibi) ayrıntı-

larda yatmıyor, özellikle mutfakta ses buluyor. Menü maşallah İtalyan şarkı sözü almanağı gibi, «Türkçe altyazılı» olmasa insan kendini gerçekten Ceneviz'de sanacak! Örnek verelim: «Salmonne affumicato crostini a burro» (somon füme ve kızarmış ekmek), «prosciutto e melone» (parma jambonu ve kavun), «tagliatelle verdi alla friulana» (bacon, mantar ve ıspanaklı tagliatelle), «arosto alla siciliana» (sarımsaklı ve parmesanlı Sicilya usulü steak). Hünerli aşçılar Serdar Ay ve Seyhan Bozdemir'e selam olsun!

Yemek tercihinizin üzerine «espresso» kahvenizi («cognac V.S.O.P.»yle birlikte) yudumlarken düş gücünüzü özgür bırakabilir, eski Ceneviz kolonisi Galata'dan tekerlekleri demir çeperli bir faytonun kalkarak Ortaköy'e doğru yol aldığını, tavanı işlemeli «kupa»nın içinde oturan Fatih Sultan Mehmet ve İmparator Konstantinos'un (biri kaybettiği, diğeri de fethettiği şehrin günümüzdeki «hal-i pür melal»ine bakarak) «ah ah, mirim, ne olacak bu İstanbul'un halî?» şeklinde serzenişte bulunduğunu tahayyül edebilirsiniz...

Laf ola!

DADAİST

Nostalji mi?

Hem de hası yaşandı Ortaköy'de: Bedri Baykam'ın Bukalemun Bar'ı artık yok, Park Otel gibi tarih oldu! Hoş, Ortaköy tüm den tarih olmak üzere ya, «entel pazarı» derler bir karmaşanın göbeğinde giderek ufalan bu şirin semtin bir demlerde üç dini birden barındırdığını, uyum içinde yaşayan Müslümanı, Yahudisi ve Hristiyanıyla günümüzün «uygar» Batı'sını utandıracak bir Boğaziçi kasabası olduğunu kim anımsar? Anımsayan varsa da kim umursar?

Boşverin, dönelim Bedri'ye. Bukalemun 1990 yılında kapanıyor, 1993 tarihinde de Dadaist açılıyor, hem de Beyoğlu'nun en* «gırtlakçı» yerinde, Galatasaray-Tünel arasında. Neden mi «girt-

lakçı?» Karganın kahvaltısına yakın bir vakit oralardan geçmeyi deneyin, anlarsınız! İşte bu Bedri diyor ki, insanlar buralardan korkuyor, ben de bu korkuyu «izole» etmek için burada bir «lokal» açtım... Gerçekten de Beyoğlu'nun orta yerinde hiçbir devirde görülmeyen «vecizeler» yer alıyor Dadaist'te: «This Has Been Done Before», «Battı Balık Side Going», vb. «Erotik Doğu Maxitürleri»nin yaratıcısından başka ne beklenebilir ki? Efendim? O da ne demek mi? Bedri'nin «Peepshow» adlı 58. kişisel sergisini izlemediniz mi? Öyleyse siz «genç, paralı, zeki ya da komik» de değilsiniz, ne işiniz var Dadaist'te?

Şaka, şaka... Aslında sözcüğün tam anlamıyla bir «bar» değil Dadaist: Beyoğlu'nun eski binaları arasına sıkışmış bir «teras-avlu», çevresiyle (entelektüel anlamda) bağlantısız bir «happening» mekânı. Girişi bir mağazanın üstü, Galatasaray'dan Tünel'e geçerken solda, pek dikkatli olmak gerekiyor kaçırılmak için. Dar merdivenden çıkarken insan «Yahu, ucu kuyuda biten koridor mu bu Dadaist, yelek cebi kadar yer olmalı,» şeklinde düşüncelere kapılmaktan kendini alamıyor. Basamakların bittiği yer bir bilardo salonu; Louisiana barları tarzı «swinging lamps,» iskatayı ustalıklı kullanan gençlerin üzerinde sallanıyor. Birazdan Humphrey Bogart arz-ı endam edip şu Betty Grable gülüşlü dilberin sigarasını yakar mı? Yoksa çok mu gerilere gittik, şu merdivenleri çıkan Bronx'taki devriye saatini tamamlamış olan acar dedektif Al Pacino mudur? Bir dakika, bir dakika... Elimizdeki kadehi hemen bırakmalı, soda, limon suyu ve tuz kokteyline talim etmeli; yoksa dans pistinde Fred Astaire'i görmek işten bile değil!

Bilardo salonunu üç uzun adımda arşınladıktan sonra terasa ulaşıyor ve soluklar bir cenahı boydan boya oluşturan müthiş İstanbul manzarası (Pera-Galata-Boğaz-Kadıköy) tarafından kesiliyor. (Soda-limon şimdilik kalabilir, tuzun yanında bir yüksük tequila lütfen!) Beyoğlu'nun orta yeri deniz manzarası olsun, inanılır gibi değil, tepede de uçsuz bucaksız gökyüzü. Yahya Kemal Üstad'a şiir yazdırabilecek bu güzelliğe kalkan kadehlere Micro

Bang, Mozayik ve Bulutsuzluk Özlemi toplulukları «müzikal» katkıda bulunuyor.

Gecenin geç bir saatinde (ya da meşrebe göre sabahın erken bir saatinde) Dadaist'ten evime döndüğümde şunları düşündüm: Dadaizmin öncüleri Tristan Tzara, Marcel Duchamp, Constantin Brancusi, Max Ernst, Alfred Stieglitz, Hans Arp, Hugo Ball, Richard Hülsenbeck, Francis Picabia, Georg Grosz ve Kurt Schwitters bizim Bedri'nin barına düşseydi ne olurdu? Hiç, ne olacaktı ki, «kural dışı» çevre düzeninin içine serpiştirilmiş «kural dışı» insanlarla birlikte bilardo oynar, müzik dinler, içki içer ve hiçbir Dadaist'in düşlerinde bile göremeyeceği kadar muhteşem İstanbul panoraması karşısında güzel saatler geçirirlerdi...

FENER MEYHANESİ

İstanbul muhabbetini meyhanede noktalamak her daim iktizadır, buyurun öyleyse Fener nam meyhaneye. Bir dakika, meyhane olmasına meyhane de öncelikle has be has deniz feneridir bu mekân, Yeşilköy kıyılarından kırptığı gözle açıktaki denizcilerin yüreğine su serper.

Yeşilköy fenerinin içindeki meyhaneye sisli bir Aralık gecesi vasıl olduk; böylesi bir geceye de sis yakışırdı zaten, ayrıca tepemizdeki yanardöner ışık ve canavar düdüğü. («Dünyanın Ucundaki Fener» filminin «esas oğlanı» Kirk Douglas mısın yoksa «kötü adamı» Yul Brynner mı, mübarek!) Muazzez bir akşamdı mirim, kadehlerimiz Udi Abidin Suman'ın taksimleriyle doldu doldu boşaldı. Şimdi de biraz serzeniş: Meyhane günümüzde ne yazık ki «entel üst tabaka» uğrağı ve «bohemya»nın malûmatfuruşluk merkezi olarak algılanıyor, meyhane adına havi birçok yer de bu «imaj»a uyabilmek için çırpınıyor. Yanlış ve dahi yazık, meyhane sessiz ve latiftir, gösteriş ve gürültü meyhane adabına asla sığmayıp alenen «terbiyesizlik» addedilir. Peki, ne yapmalısın meyhanede? Biri saziyla taksim geçerken mırıldanırsın, can dostunla

kadeh kaldırırsın, muhabbet sofrasına oturup yeri geldi mi gönül-
den gülersin, işte bu kadar. Yetmedi mi efendi? Buyur git bir
«Bar-Amerikan»a o zaman!

Fener meyhanesi tam olması gerektiği gibi, mütevazı, sessiz
ve temiz. Udi Abidin parmaklarını tellerin üzerinde gezdirirken şef
Recai Altınkaya, yardımcısı Can Altınkaya (Recai Bey'in yeğeni)
ve genç komi Muhsin Eles her masaya ayrı ihtimam gösteriyor;
zaten kaç masa var ki, tek mil meyhane hallice bir oturma odası
ebadında. Ama ufak deyip geçmeyelim, her tür balık (palamut,
lüfer, mezigit, çınakop, istavrit, tekir, karagöz, kalkan) ve meze
(midye, kalamar, karides, ispanak tarator, süzme yoğurt, laker-
da, çiroz, salata ve peynir çeşitleri) sofraları süslemek için hazır
bekliyor. Tercih damak zevkinize kalmış. «Spesiyalite» sacda
balık. Hemen ekleyelim, rakı kıvamında, şarap soğuk, su sebil!

Önceleri Türkiye Denizcilik İşletmeleri Spor Kulübü Lokali
olan bu sevimli yeri Yavuz Selim 1993 başlarında devraldı ve
nezih bir meyhaneye tahvil etti. Sirtını «yeni» İstanbul'a, yüzünü
«eski» Marmara'ya çevirerek demlenmek isteyenlere şiddetle tav-
siye edilir.

KALEM

Müthiş sıcak var.

Eski Bebek'te geziniyorum. Hayır efendim, bir takım «Haaaa-
arika»cı ya da «Aaabi yaaa»cı gençlerin motosikletlerinin susturu-
cularını çıkarıp hava attıkları «modern» Bebek'te değil, İstan-
bul'un İstanbul olduğu demlerdeki nezih ve sakin Bebek sayfiye-
sinde... Sıcak öyle yoğun ki şu burnumuzun dibindeki deniz
hamamından Boğaz'ın tertemiz sularına «cup» diye dalmak geçi-
yor içimden. Aman dikkat, yavru kılıçbalıklarını ürkütmeyelim,
Bebek koyu zaten balık kaynıyor, elini uzatsan lüferle palamut,
kepçeyi daldırsan orkinos geliyor.

Düş gibi, değil mi?

Ama düşler (hele İstanbul üzre olunca) pek de güzel olurlar; zaman tüneline ilerlemeye devam edelim en iyisi.

Efendim, Bebek deniz hamamlarını işletenler peştemailarını kazanlarda kaynatıyorlar akşamları, Büyükdere'dekilerse yalnızca deniz suyunda çırpıyorlar, olur iş değil mirim! İskeleye yanaşan şu meşhur Bebek vapuru değil mi, bacası 55 numaralı, Şirket-i Hayriye günlerinden yadigâr, pek de kıranta bir «istimbot». Bilir misiniz ki ol vapur İngiltere'nin namlı Armstrong tezgâhlarında inşa edilmiştir, 1907 doğumludur, 150 beygir kuvvetindedir ve tamı tamına 8 mil yapar; bu ne sürat azimim, insanın tramvaydan şaşmaması lazım gelir...

Düşler (ayıışığında yıkanan akşam sularına düşen görüntüler gibi) önce dalgalanıyor, sonra dağılıp siliniyor. Hangi Bebek vapuru? Devlet Deniz Yolları Liman İşletmesi İdaresi bu hoş tekneyi 1960 yılında «kadro dışı» bırakarak hurdaya çıkarmadı mı? Hasköy önlerine çekilip lime lime edilmedi mi, hoparlöründen bir zamanlar tangolar ve valsler yükselen Bebek vapuru? Bebek'in göbeğindeki Kalem Bar'da sayıyla kendime geliyorum: Çevremde (herhangi bir büyük kentin denize yakın bölümünde görülebilecek) modern yapılar, inanılmaz sayıda otomobil (ve korna ve dahi «çüstak çüstak» sesleri), motosiklet ve insan görüyorum. Medet yahu, bu Kalem bizim son sığınağımız olsa gerektir, ne işimiz var dışarıda?

Arnavutköy cenahından Bebek'e gelerseniz, sağınıza camiyi alıp karşıya geçiniz. Yine Arnavutköy tarafına doğru kırk adım atarsanız sağdaki küçük bir rampa üzerinde Kalem Bar'ı görürsünüz. Biraz saklanmış gibidir, tilkinin üzümü ve peyniri sevdiği oranda «in» olmak istemez Kalem Bar. Ama tutkunu çoktur, hele bir bölümü has müdavim sınıfına girer ki böyle sadakat diğer barların başına! Bu kez çok değil, 10 yıl kadar gerilere gidersek Kalem Bar'ın yerinde bir otobüs kaportası buluruz! Yanlış okudunuz efendim, Sinan Yurdakul nam biraderimiz eski bir otobüsü bu setin üzerine oturtmuş, içini de (pek öyle otobüs gibi değil ama) bir «vagon-restaurant» şeklinde döşeyerek ilginç bir bar

yaratmıştı. «Hazirûn»da genelde Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri. Sonra (1985 olmalı) Bus Stop kapandı, Sinan dekoru baştan sona değiştirerek Kalem Bar'ı açtı. İlk barmeni mesleğin ustalarından (ve Ortaköy Ziya'dan müstafi) Necati Cengiz'di. Şimdi bir parantez açalım: Şadırvan'ı bilir misiniz? Bebek'te geniş bahçeli hoş bir bard Şadırvan, şimdi yerinde yeller esiyor; o yeller esen yere de «yeşil alan» diyorlar! İşte o Şadırvan'ın barmeni Ramazan Kapıyoldaş da Kalem'e geliyor ve mekân iyice canlanıyor; Ramazan'ın çevresi geniş, Şadırvan'ın kapandığını ve Ramazan'ın Kalem'de icrayı sanat eylediğini duyan müdavim buraya koşuyor...

İyi, güzel de, hani benim eski Bebek'im? Nostaljik olmak «out»muş diyorlar, yozluktan ve pespayelikten payını ala ala koca şehir fayton ezmiş tavus kuşuna döndü, nasıl nostaljik olmayalım? 1903 yılında Bebek'te büyük bir yangın olmuş, 14 ev yanmış diyor kayıtlar, bana sorarsanız tek mil İstanbul yandı bitti kül oldu da «nostalji erbabı»ndan başka ağlayanı yok! Vakanüvis Küçükçelebizade İsmail Asım Efendi'nin anlattığı Bebek Hümayûnâbâd Kasn'nı aramıyor gözlerim ama o güzelim yalılar ne oldu? Denizin ağzına dizilmiş beton blokları geç, camiyle kahvehane arası yürü, bir lokma deniz görürsün; olacak iş mi bu? Bu kadarı yetmedi mi «hemşehrim?» O zaman Küçük Bebek tabir ederler meydana geç, Aşıyan'a doğru yürü, al sana deniz. Efendim? Kıyayı boydan boya «süper yatlar» kaplamış, kimi duvar yüksekliğinde mi diyorsun? Ne bekliyordun peki? Kanunî Sultan Süleyman'ın üç çifte kürekli saltanat kayığını mı?

Yok, bu nostaljinin çivisi çıkmadan biz Kalem Bar'a dönelim. 1986 başları olmalı, Ercan Akıncı ortak oluyor Kalem Bar'a. Çok geçmeden Sinan Yurdakul ayrılıyor, yerine Şuayip Buçukoğlu geliyor. İşler gelişip kadro genişledikçe de Ramazan Kapıyoldaş kendini yönetici kadronun içinde buluyor. Ramazan bugün «Müessese müdürü» ama işi zor; hem ortalığı çekip çevireceksin, hem yeni barmen yetiştireceksin. Ama gençler yormuyor Ramazan'ı; bugünkü barmen Ömer Çavuşoğlu yaşıyla ters oran-

tılı bir ustalık sergiliyor. Hemen not düşelim, Ramazan'dan Ömer'e uzanan köprü'nün orta yerinde Nurettin Akgüç vardı, iyi barmendi ama ayrıldı; bu satırlar aracılığıyla kendisine selam göndermek boynumuzun borcudur. Yazının başlığını Kalem Bar-Restaurant diye attık; «bar» Ömer'den sorulursa «restaurant» da şef Şahin Çakırcı'nın ve servis elemanları Volkan Tokgöz'le Kâzım Kültür'ün «inhisar»ındadır. Salonun düzeninden ve servisin kalitesinden bu üçlü sorumludur ama asıl «orquestra şefi» (yani «maestro») aşçıbaşı Ecevit Karababa'dır. Tümü yekdiğerinden leziz yemekleri bir sihirbaz marifetiyle kotarır; «Limonlu biftek» adlı «kreasyonu» başka bir yerde görülmüş ya da duyulmuş değildir.

Evet, Bebek'te tango ve vals duyulmuyor artık. Gün döndü, devir değişti, bir tuhaf müzik egemen oldu dünyamıza: «Corç» tan isteyen mi ararsınız, biletleri cebine atıp abone olana mı rastlarsınız, «abi»sine «kıl» olanından yola çıkıp «şov yapma» diye diye «şov» yapanlara mı ulaşırsınız, o sizin bileceğiniz iş. Ama Kalem'de bunların hiçbiri yok. Hafif müziği hafife almayan, adabı ve edebiyetle söyleyen Gürhan-Otilia ikilisi her gün (Pazar dışında) 22:00-01:00 arası burada izlenebilir. Otilia'nın ses rengi müthiş etkileyici; her dile ve tarza uygun. Bahriye Mülazımı Mehmet Enisî Bey, 1895 yılında yayımladığı «Çanakkale ve Bahrî Boğazlar ile Marmara Denizi Rehberinde, Bebek feneri için şunları söyler: «Işığı 2 mil mesafeden görünür sabit beyaz ziyalı fenerdir.» Otilia'nın sesi 2 mil uzaktan duyulamaz ama gecenin içine sıcak ışıklar saçtığı da bir gerçek!

Boğaziçi'nin orta yeri Bebek, Bebek'in orta yeri Kalem; buyurun öyleyse keyifli, müzikli ve nostalji yüklü bir geceye...

PATISSERIE-CAFE DE PERA

Bu satırların yazarının çok eski Bebek'li olduğunu biliyor muydunuz? Ben bilmiyordum, «Mekânlar ve Zamanlar: Bebek» adlı mufassal bir kitap yazan Cahit Kayra üstadımızdan öğren-

dim. Bakın neler söylüyor sevgili Cahit Bey: «Cevdet Paşa'nın komşusu Jak Bey de Leon da sarayın mücevheratçısıdır ve sultanlara takılar taşımaktadır. Şimdi Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan sevgili Jak Deleon'un bu eski büyük büyük amcasının serüvenine kısaca yer vermeliyiz. Jak de Leon (Leon'lu Jak, Leon İspanya'da bir kent) 1492'de İspanya'dan Osmanlılara sığınan ailelerden birinin 19. yüzyıldaki temsilcisi. Bu aile bu tarihe kadar Hasköy'de yaşamış. Jak Bey, 2. Abdülhamit Sarayının kuyumcubaşısı. Aynı aileden İzak da kuyumcu. Onun çocuklarından Marko ve onun oğlu İzak, bu tarihlerde Bebek'teki bu yalıda yaşıyorlar.»

Yalı ha? Hem de Deleon (soyadı kanunundan önceki yazılışıyla de Leon) ailesinin yalısı? Aman Cahit Bey, nerede? Kiralık ev aramaktan içimiz dışımıza çıktı, yalıya değil, bahçesinde olması gereken kâhya kulübesine razıyız! Cahit Bey yazıyor ki Jak Bey yalısı eski Bitlis Valisi Ethem Paşa ve eşi Nafia Hanım'dan almış, sonra Paris'e yerleşmiş, yaşamı orada noktalanmış. Peki, yalı? İşte onun sonu pek hazin: Mütareke yıllarıdır, Bebek kıyılarına yanaşan bir gemiden kablo ile elektrik alınıyor, birden kısa devre oluyor ve yalı yanıyor! Sonraları yalının arazisi üzerine yapılan evde Robert College'ın kızlar kısmının müdür yardımcısı Mebruke Hanım yaşıyor bir süre. Bugün yerinde ne vardır, bilen yok. «Lazım olur» diye not edelim, Jak Bey de Leon'un telefon numarası «Bebek 52», zaman tünelinden arayıp da hal hatır sormak isteyenlere duyurulur! Peki, Deleon ailesinin son ferdi, artık olmayan o müthiş servetin tek «mirasçısı» (ki o da Jak Bey'dir) ne yapıyor? Hiç, ne yapacak, üç otuz paraya meyhane rûznameleri tefrika edip medarı maişet motorunu yürütmeye çalışıyor, siz asla beis etmeyiniz efendim!

Evet, yalı gitti, öyküsü kaldı. Ama yine Bebek'te çok keyifli bir başka mekân, «restore» edilmiş bir konak var: Patisserie-Cafe de Pera. insanı eski Boğaziçi düşlerine götüren ve (bizim ailenin yukarıdaki öyküsünü örnek alırsak) «neydik, ne olduk» gibi acı-

tatlı düşüncelere sürükleyen bir İstanbul evi; güncel sorunlarımızdan sıyrılıp müzik dinleyebileceğimiz, içkimizi yudumlarken leziz pastalarından tadabileceğimiz bir «sığınak...»

Bebek koyunun renkli tarihine 12 Aralık 1992 günü, saat 17:00'de yapılan bir «açılış kokteyli»yle katıldı Patisserie-Cafe de Pera. Şimdi diyeniniz olur ki, iyi ama Pera adının Boğaziçi'nin orta yerinde ne işi var? Var, var. Hemen bakalım, nasıl var:

Dört yıl önce Pera Palas Oteli'nde açılan Patisserie de Pera, kısa süre sonra kabına sığmamaya başladı; Beyoğlu'nun en nezih pastanesi olduğu için İstanbul'un dört bir yanından konuk akımına uğradı. Boğaziçi semtleri bir demlerde İstanbul «aristok-rasisini barındırırdı ya, yalılardan, «sahil-saray»lardan da kalkıp gelenler oldu. Ve fikir böylece doğdu, neden o güzelim eski İstanbul tadlarını ve tatlılarını biz Boğaz kıyılarına götürmeyelim, diye. Peki, Boğaziçi'nin (tarihe bakıldığında) en hoş, en «lüks» semti hangisi? Bebek tabii ki mirim, bir zamanların «padişah bahçesi», sultanların «tenezzüh» yeri! Patisserie de Pera'nın sahibi Suna Süzer kolları sıvadı, inşaat mühendisi Bulut Buharah'nın Bebek'teki konağını kiraladı ve İstanbul'a yalnızca bir pastane değil, bir «Dersaadet atmosferi» armağan etti. Suna Hanım'ın kızı Dilvin Can anlattı, Buharalı burayı almazdan önce tümüyle metrukmuş konak, yola devrilmesin diye kazıklar tutuyormuş yıkık duvarları. «Mail-i inhidam» bir Osmanlı evinden günümüzün «şıkır şıkır» Patisserie-Cafe de Pera'sına, nereden nereye İstanbul!

Suna Süzer ve Dilvin Çan'ın ortak özellikleri antika merakı. Ana-kız yıllar boyunca müzayedeleri ve antikacıları dolaşıp müt-hiş bir koleksiyon oluşturmuşlar. Kapıyı açıp Patisserie-Cafe de Pera'nın aydınlık mekânına adım attığınızda, 3. Napoleon koltuk-lar, altın varak aynalar, Edirne işi bir Osmanlı divanı (Dilvin anlatır ki Cahide Sonku bir filminde bu divana uzanmış ve sahne gereği ağlamış, gözyaşlarından iz kalmış mıdır acaba kumaşın kıvrımla-rında?), Büyükkada Anadolu Kulübü'nün ve bir demlerde balola-ryıla meşhur olan Bristol Oteli'nin avizeleri, yine Bristol Oteli'n-

den «fer forge» (dökme demir) menü askılıkları, Brüksel danteli perdeler, İngiliz sandalyeler, «lampadaire» tabir edilir. Viyana köşe lambaları, yine İngiliz ve Viyana masalar karşılar sizi. Tümü de 19. yüzyılın 20. yüzyıla döndüğü zaman diliminden kalma. Pasta dolabı antik bir büfe, çevredeki vitrinli dolaplarda da gümüş zarflar, kristal sürahiler, Limoges ve Bavyera porseleni çay takımları sergileniyor.

Bu başdöndürücü sergiden gözlerimizi alıp üst kata çıkıyoruz ve basamaklarda duraklıyoruz: Merdivenlerin kenarındaki «fer forge» parçalar, eski bir kral yatağının kenar süslemeleri. Üst kat başka bir âlem: Bir köşede eski bir han kapısından uzun bir masa yatıyor, ayakları yine «fer forge». Hemen arkasındaki duvarda ağaç oyma «Danseden Kızlar» tablosu; antik Grek mitologyasını anımsatıyor. Önünde bir Viyana tırnak bulunan bar, aslında Art Nouveau stilinde bir büfe. Raflar ve kemer süslemeleri münhasıran «fer forge». Bu kattaki konuklar, eski dikiş makinesi ayaklarından yapılmış masalarda kahvelerini yudumluyorlar. Yine bir köşede Bristol Oteli'nin lambalığı; bir köylü kıızı figürü lambaları tutuyor.

Müdavimler tarafından «Beyaz Ev» ya da «Çiçekli Ev» olarak da bilinen Patisserie-Cafe de Pera'nin müessese müdürü Bergüzar Murat, Cuma ve Cumartesi günleri Firuz'un gitarını dinleyebileceğimizi söylüyor. Alt kattaki 80 yıllık Krengel-Berlin piyanoyu sorduğumuzda da şunları ekliyor: «Piyano konuklarımız için. İsteyen konuğumuz bir şeyler çalabilir.»

Somon rengi duvarlar arasında Suna Süzer ve Dilvin Çan'la söyleşiyoruz. Suna Hanım aynı zamanda Lumirama Şirketi'nin sahibi; eski lamba ayakları üzerine el yapımı abajurlar tasarımı yapıyor ve «ışığı giydiren sanatçı» olarak tanınıyor. Dilvin Can, Strasbourg'da otel ve «restaurant» yönetimi konusunda eğitim gördükten sonra Fransa, İngiltere ve Almanya'da konusunda uzmanlaşmış. «Yalnızca bir eski İstanbul konağı, bir pastane değil Patisserie-Cafe de Pera», diyor Dilvin Hanım; «son derece zengin bir

yemek menümüz de var.» Menünün kendisi de ilginç, adı zaten «Mevsimlik Gazete.» Yemek adları çevresine serpiştirilmiş dize-ler, özdeyişler, rubailer, astroloji bilgileri ayrı bir lezzet veriyor: «Bir gün o sevgililer gelsin de misafir olsun diye, yabancıları çıkarıp gönül evimi bomboş bıraktım» diyor Ahmedî Daî. Mevlâna Celâleddin-i Rumî, Aşık Veysel, Şair Nedim, Fuzulî, Ömer Hayyam, Orhan Veli, Yahya Kemal aynı sayfaları paylaşıyor. «Gökyü-zü ile yeryüzü, Tanrı'nın kudret ağacında yetişmiş bir elmadır» diye seslenen Mevlâna'yla mistik boyutlara ulaşabilir, Orhan Veli'yle birlikte Rumeli Hisarı'na oturup bir türkü tutturabilir, kendisini kovan sevgilisine «Senin gibi bir gül yanaklı, selvi boylu güzeli gören, zaten kendinden geçip gider» diyen Fuzulîyi okurken sevdiğinize yeniden âşık olabilirsiniz. Nedim'in «Bak İstanbul'un şu Sa'd-âbâd-ı nev bünyânına/Âdemin canlar verir âb-u havası canına» dizeleri yoksa Patisserie-Cafe de Pera için mi kaleme alınmış, bugün Boğaziçi'nde bundan başka Sa'd-âbâd yoktur, ne zaman uğramış Nedim de Suna ve Dilvin hanımların bir acı kahvesini içmiş?

Bu kez Suna Süzer'in sesiyle kendime geliyorum.

«Kahvaltımız çok ünlendi, duyan geliyor, böylece yeni dost-lar ediniyoruz. Tüm konuklarımız dostlarımızdır, Pera ailesinin bireyleri sayarız onları. Her tür çay, pasta, sandviç ve salata ser-visimizin dışında, ev yemeklerimiz de var. Balık mousse'lu lazanya, rokfor soslu bonfile, krema soslu somon çok popüler.» Ve sözü Dilvin Can alıyor: «Şimdi de unutulmuş Türk mutfağını can-landırmak, yeniden gündeme getirmek için çalışmalara başladık. Çok yakında Osmanlı mutfağından nadir lezzetler de süsleyecek sofralarımızı.»

Antikaları, pastaları, leziz yemekleri ve günbatımına karşı yudumlanan içkileriyle nezih (ve nadir) bir mekân Patisserie-Ca-fe de Pera. Daha fazla söze ne gerek var ki?

Orhan Veli'nin «İstanbul'un orta yeri sinema» seslenişi gibi, «Bebek'in orta yeri Pera!»

8^{1/2}

1963 yılında Oscar ödüllerinden birini Federico Fellini'nin «8^{1/2}» adlı filmi alıyordu; Harbiye'de açılan 8^{1/2} nam bar da adını bu ünlü filmden alıyordu. Bir farkla: Film ilk kez 1963'te gösterildi, bar ilk içkilerini 1993 yılında sundu ama olacak o kadar.

Şimdi düşündüm de aklıma geldi, Fellini'nin diğer filmleri de bar adı olamaz mı, «Sonsuz Sokaklar», «Tatlı Hayat», «Amarcord», «Aylaklar», «Satyricon», «Roma», «Casanova», «Intervista»; tümü de renkli çağrışımlar uyandırıyor büyük ustadan. Hoş olurdu sinemaseverler adına. Bir de Fellini'nin «8^{1/2}»undaki Marcello Mastroianni'yi, Anouk Aimee'yi, Claudia Cardinale'yi, Guido Alberti'yi düşünüyorum; İstanbul'un Harbiye'sindeki 8^{1/2}'a gelip ustalarının anısına kadeh kaldırmak istemezler mi acaba?

Soruları bırakıp insanlara dönelim: 8^{1/2}'un «patronlarından Leyla Özalp, sinema kökenli. Atif Yılmaz'ın asistanlığını yapmış ve «Mozayik» adlı bir belgesel yönetmiş. Aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü mezunu ve dahi Rumeli böreği konusunda «otorite!» Evet efendim, yanlış okumadınız, Leyla Hanım bir demlerde (Arnavutköy Ev Börekçisi adı altında) Boğaziçi sahillerine Rumeli'nin bu nadir tadını tanıtmış. Ve ola ki sevdirmiş, çünkü 8^{1/2} nam barda her perşembe börek günüdür, buyurun ispanaklısına ya da kıymalısına! Kaan Yüceil (diğer «patron») de sinemadan geliyor; «The Favorite» (Gözde) filminde danışmanlık, «The Crazy World of Sport» (Sporun Çılgın Dünyası) adlı televizyon dizisinde de asistanlık yapmış. Ama (şimdi sıkı durun) aslında Sümerolog bizim Kaan! Ankara Üniversitesi Sümeroloji Bölümü'nü bitirmiş. Eh, tarihte birayla şarabı ilk tüketenler Sümer'ler olunca, Kaan'ın bar işletmeciliğine soyunması doğal sayılmalı!

Menü zengin ve ilginç: Bitki çayları, kahveler (espresso, cappuccino, corretto), ev mantısı, «croque monsieur», spaghetti ve salatalar (diyet, ton balıklı, somonlu, beyaz peynirli) başta geli-

yor. Masif İtalyan masaların çevresinde tipik «rejisör» koltukları var. Bar geniş ve aydınlık; cam rafları seçkin içkiler süslüyor. Somon rengi duvarlarda «bermutad» Fellini posterleri. «8^{1/2}», «La Voce della Luna», «La Dölce Vita», «E la Nave Va», «Il Bidone». Dipteki duvarda mavi floresan ışıkla çevrelenmiş (bu kez kırmızı floresan) bir 8^{1/2} yazısı. Ve hemen önünde kendini müziğe kaptırıp dans eden gençler. Biraz «rock bar», biraz «film seti» atmosferi, «Fellini'esque» bir soluk, arada sürrealist bir hava; tadını bile-ne! Federico görseydi burayı, bir filmine katar mıydı? Artık kimse yanıtlamayacak bu soruyu ne yazık ki!

Kimlerdir 8^{1/2}'un konukları? Sinema sanatçıları (tabii ki), tiyatrocular, müzisyenler, karikatüristler, televizyoncular, gazeteciler, reklamcılar ve «her daim» gençler. İlginç bir «compact disc» koleksiyonu olan konuk, özel müzik akşamları da düzenleyebiliyor, haberiniz olsun.

11:00-02:00 arası açık olan 8^{1/2}'ta ilk «vardiya» (11:00-18:00) «barmaid»i Oya Şanver; ikinci «vardiya»nın barmenleri Ömer Köse, Murat Özgür, Levent Akçi. Aşçı Elif Öztürk, yardımcısı da Musa Aksöz...

Tarihi Harbiye Mektebi'nden «fütüristik» 8^{1/2} Bar'a; hep diyoruz ya, nereden nereye İstanbul, diye!

SHAKESPEARE

*«Sözlerim yukarıya uçuyor,
Düşüncelerim yeryüzünde kalıyor.
Düşünmeden yoksun sözler
Gökyüzüne ulaşamaz asla.»*

Çok güzel! Kim söylemiş? Shakespeare'in ta kendisi söylemiş, Hamlet nam piyesinin 3. perdesinin 3. sahnesinde. Tabii kendi doğrudan söylemiyor, Hamlet'in amcası (aynı zamanda üvey babası ve dahi Danimarka kralı) Claudius'a söyletiyor. Hani

diyorum ki, çevrede bir ton «boşkonuşur» var, her konuda ahkâm kesen ama hiçbirinde erbab olmayan, şu dizeleri onlara bir okutsak! Arif olana yeter de artar bile. Ama insanın güzeli, yeteneklisi çoğunlukta çok şükür. Nereden mi biliyorum? Ben Shakespeare'in yalancısıyım efendim, buyurun siz de dinleyin, bu kez bizzat Hamlet söylüyor:

«Ne eşsiz bir yaratıktır insan! Akli ne denli soylu! Yetenekleri ne denli sonsuz! Gövdesi, devinimleri ne denli biçimli ve olağan-üstü! Davranışları bir meleğinki gibi! Dünyanın başlıca güzelliği! Canlıların en kusursuzu!»

Şimdi düşünüyorum da, nerede böyle insan? Ah ah mirim, insanlar eskiden böyle miydi? Bakın, Şekispiyer hazretleri ne buyurmuş. Hiç unutmam, bir gün yine Stratford'daki meyhanede demleniyoruz... Neyse, biz günümüze dönüp işimize bakalım. Taksim'den Sıraselviler'e uzanan yol üzerinde mukim Shakespeare Bar bugünkü durağımız. Bir zamanlar Taksim Sanatevi (daha önce de Sinematek) olan bu mekânı Namık Çınar satın alıyor, baştan sona yenileyerek İstanbul'a «İngiliz stili» bir «pub» armağan ediyor. İngiliz stili diyoruz ama yalnızca «pub» sanılmasının Shakespeare; özülle ve dekoruyla tam bir bardır, hele 15 metrelik tezgâh bunun açık kanıtı. İstanbul'daki çoğu bar günbatımından önce kapılarını açmazken, Shakespeare güne sabah saat 10:30'da başlıyor. Kahvaltı edenler gazetelerle dergileri karıştırıp «efkâr» dağıtıyorlar. (Hemen altını çizerek açıklayalım, «efkâr» sözcüğü «fikirler» anlamına gelir, şimdilerin «arabeskçe»sinde kullandığı gibi «melankoli» anlamı içermez. Yani «efkâr dağıtmak», fikirlerini beyan etmek demektir, o kadar!) Yok, güneş iyice yükseldi, gelsin öğle yemeği diyorsanız, Kral Lear ya da Prens Hamlet «steak»leri arasında «soylu» bir seçim yapabilirsiniz. Diğer seçenekler içinde Hollandaise soslu bonfile, Kudüs köftesi (fıstıklı ve baharatlı), pazı ve domates dolmaları, omletler ve salatalar sayılabilir. İçkilere hiç dokunmuyorum (hayır efendim, tatmak babından değil sözümüz) çünkü tümü sayfalara sığmaz, bar stokunun zengin, barmenlerin de «kokteyl ehli» olduğuna değinip

geçelim bir kalem. Mahzen de kuvvetli; neredeyse tüm şarap çeşitleri mevcut.

Namık Çınar ve ortağı Halit Atalay, Shakespeare'in konuk yelpazesinin sanatçılardan işadamlarına, konsolosluk mensuplarından üniversite öğrencilerine uzandığını söylüyor. Şef Hikmet Köklü 21 yıllık deneyimiyle şu noktaya değiniyor: «Güven ve rahatlık, kaliteli içki ve yemek kadar önemlidir.» Doğru söze ne denir? New York'ta bir barda dünyanın en lezzetli Manhattan kokteylinin yapıldığını duyduk, gitmeye kalktık da sokağın ucundan geri döndük, Manhattan içeceğiz derken postu deldirmeyelim diye; sıkı mı gecenin bir vakti Harlem nam mahalleye adım atmak?

Akşam ve gece boyu canlı müzik de var Shakespeare'de, ağırlık erken saatlerde gitarda, vakit ilerleyince de cazdadır, bir de (o saatte bile acıkana) geceyarısı servisi.

Aslında servis hiç durmuyor burada, haftanın yedi günü neredeyse 24 saat açık Shakespeare Bar; diğer barların kapalı olduğu Pazar günleri de «nöbetçi bar» vazifesi üstleniyor. Eh, dem ve muhabbet de ihtiyaç değil midir, kimi müdavime «ilaç gibi» gelmez mi o eşsiz atmosfer? Öyleyse (nöbetçi eczane gibi) nöbetçi bar da «sosyal ve sağlıksal» bir gereksinimdir! Halkla ilişkiler sorumlusu Birsen Kaleci'nin güleryüzlü zarafeti de Shakespeare'i tüm İstanbul barları içinde ayrıcalıklı kılan önemli bir etmen kuşkusuz. Geceye nokta koyup Taksim'in (büfesi, gazetecisi, trafiği ve o saatte bile pilli oyuncaklar pazarlayan seyyar satıcısıyla) hiç dinmeyen uğultusuna adım attığınızda, Namık Çınar'ın sizi uğurlayan sesini duyacaksınız: «Geçtiğiniz köprüler sağlam, tüneller aydınlık olsun!»

SHERLOCK HOLMES

Duyduk duymadık demeyin, Sherlock Holmes nam acar hafiyeye bundan böyle İstanbul'da mukim, her tür derdinize devayı, her ıstırabınıza şifayı Levent semtindeki «ev»inde dağıtıyor! Efen-

dim? Nasıl olur mu dediniz? Neden olmasın ki muhterem? Şehr-i Kebir'in her sokağında alelacayıp isimli binlerce bar açılırken (şimdi şu var hemşehrim, açtığın barın adı ne denli tuhaf olursa bir o kadar «marjinal», «entelektüel» ve «orijinal» oluyorsun, adem-i fani de kalkıp sana geliyor, yahu ne menem bir yer bu diye; cüzdanının astarına kadar soyulup don paça sokağa atılmak da işin cabası ama artık olacak o kadar) neden Sherlock Holmes gibi «mazbut» ve «klasik» bir «lokal» olmasın?

Ben (barnüvis yazarınız) Sherlock Holmes'u çok severim. Londra'ya her gidişimde Sherlock Holmes Pub'a uğrar (uğramak ne demek, demir atar), layıkıyla 19. yüzyıl İngiltere'si nostaljisi yaşarım: Londra'nın arka sokakları sisler içindedir, ötelerde gri bir hayalet gibi yükselen Big Ben saat kulesinden gelen çan sesleri geceyarısını vurmaktadır. Kesmetaş yolların üzerinden geçen atlı arabaların demir çeperli tekerlekleri Thames nehri yönüne doğru yankılanarak uzaklaşırlar: Jack the Ripper (Karındaşen Jack tabir edilip bu satırların yazarıyla uzak ya da yakın «kan» bağı yoktur) sahneye çıkmak üzere midir yoksa? Sessiz bir Londra evinin tül perdelerinin ardından taşan ışık karanlık sokağı bir nebze olsun aydınlatır. Gaz lambasının yanibaşında oturan uzun boylu, gaga burunlu ve atmaca gözlü adam piposunun külünü şömineye silkeleyerek toparlak yüzlü ve gözlüklü arkadaşına döner: «Çok basit, sevgili dostum Watson.» Evet, Sherlock Holmes bir «faili meçhul» cinayeti daha çözmek üzere-dir, kanundan kaçılabilir ama Holmes'dan asla; Baskerville'lerin köpeği neden ulumaktadır, Gloria Scott kimdir, Musgrave ayını ne demektir, neler bekler bizleri Korku Vadisi'nde, hepsini, hepsini bilir Holmes! Eh, biz de biliriz biraz tabii, bu işler içmekle değil, okumakla oluyor...

Londra'dan İstanbul'a, nereden nereye Sherlock Holmes! Bilir misiniz, bir zamanlar (eski Londra gibi sisler içinde kaybolan çocukluğumda) müthiş bir Türk hafiyesi vardı: Amanvermez Ali! Sertoğlu Kitabevi tarafından 1944 yılında yayımlanan «Büyük

Türk Dedektifi Amanvermez Ali'nin Müthiş Maceraları: Pera Palas Cinayeti» başlıklı kitap hafiyeciliğe meraklı kopillerin elinden düşmüyor, tek milimizi heyecandan heyecana sürüklüyordu. Maksat nostalji olsun, sararmış satırlarına bir göz atalım: «Bütün İstanbul'u kendine hayran etmiş olan ve hem güzelliği, hem de sanat kudretiyle büyük takdirler kazanan Komedi Fransez artistlerinden Matmazel Jülyen, o günkü gazetelerin birinci sayfalarını işgal eden çok heyecanlı bir neşriyat mevzuu olmuştu. Çünkü güzel artist, İstanbul'da misafiri bulunduğu Pera Palas Otelinde bir gece evvel ölü olarak bulunmuştu. İşe derhal el koyan Müddei-umumilik tahkikata başlar başlamaz Pera Palas Oteli sıkı bir kordon altına alınmıştı. Otele girip çıkanların hemen cümlesi sorgudan geçiriliyor, en ufak bir şüphe üzerine, yerli olsun, ecnebi olsun, herkes nezaret altına alınıyordu. Bunun için otelde baştan başa bir kargaşa ve heyecan hüküm sürüyordu.» Nasıl? Muazzam, değil mi? Bir gün ben de bar açarsam adını (Sherlock Holmes'a inat) Amanvermez Ali koyacağım, işte buraya yaztım!

Şimdilik sayıyla kendime gelip çevremi gözlüyorum. Eski Londra ve aynı oranda eski İstanbul zaman tüneline eriyip yok oluyor. Günümüz Levent'inde, hoş ve nezih bir bardayım. Sherlock Holmes British Pub (efendim, hemen bir tutam malumatfuruşluk, Amerikalılar için «Bar-American» neyse, İngilizler için «British Pub» odur) Cem Bişkin'le. Şeref Karahan'ın kafa kafaya vermelerinden doğmuş. Sherlock Holmes 25 Ağustos 1993 tarihinde hizmet vermeye başlamış, açılışı da İngiltere Başkonsolosu Michael Cook yapmış. Her santimetre karesiyle tipik bir İngiliz «pub»ı olan bu lokalın oluşumunda Cem Bişkin'in İngiliz eşi Sally Anr'ın da payı büyük: Bir İngiliz içkievinin nasıl olması gerektiğini İngilizler bilir doğal olarak! Önceden bir güzellik salonuna ait olan 150 metrekarelik mekân «tahvil ve tebdil» muamelelerinden geçerek İstanbul'da eşi olmayan bir «bar-restaurant»a çevrilmiş. 300 müdavim kapasiteli mekânın bir de bahçesi var ki, tam 200 metrekare. Önümüzdeki yaz, meraklısı açık havada da demlene-

bilecek. Kışınsa şömine yanacak ve kadehini kapan ister istemez Kraliçe Victoria dönemi düşlerine dalacak.

Teknik bir ayrıntı ama çok önemli: Bar tezgâhı tam 14 metre uzunluğunda, yani hallice bir kotra boyunda. Ve tam 150 çeşit içki barındırıyor. Öyle ki, içkiler barın arkasında duvara «basamak sistemiyle yerleştirilmiş, üst üste ya da yan yana sığmalarına olanak yok. Barda (iki İngiliz «bar-maid» ve dört Türk «barınan» olmak üzere) altı servis elemanı var; salondakileri sayamadım ama tümü de sempatik ve hızlı, Londralı Sherlock'u aratmıyorlar. Parantez açıp içkilere dönelim: 25 tür malt viski ve bir o kadar da bira çeşidi var, üşenmeyip not ettim biraların bir bölümünü: Fpsters, Heineken, McEwens, Newcastle Bronw, Budweiser, Busch, Lowenbrau ve (ağzının tadını bilene, «adam gibi» içmekten anlayana) Guinness. Nesi mi özel bu Guinness'in? Neyzen Tevfik'in aslan sütü için buyurduğu gibi, «içen bilir!»

Damak tadınız içkiyle sınırlı değilse (ve İngiliz mutfağıyla aranıza iyiyse) kalburüstü bir Londra «pub»ını aratmayacak menüden leziz yemekler seçebilirsiniz: «Shepherd's Pie», «Steak and Kidney Pie», «Chicken Pot Pie» en popüler kalemler arasında...

Sherlock Holmes'un Halkla İlişkiler Müdürü Erol Bakaç sıcağın, konuşkan, işine gönülden bağlı. Tüm bir gece süren sohbetimiz sırasında şu noktalara değindi: «İstanbul'un göbeğinde küçük bir Londra yaratmak istedik ve gerçek bir 'pub' açtık. Açılalı çok kısa süre oldu ama her gece dolup taşıyor burası, özellikle İngiliz kolonisi ve diğer konsoloslukların mensupları sürekli geliyorlar. Her şeyden önce rahat ve keyifli bir içki ortamı oluşturmayı amaçladık. Bu barda kadeh kaldıran herkes dostumuzdur. Ve neredeyse herkes birbirinin adını bilir.»

Evet, nostalji ekspresi bu kez Sherlock Holmes Pub'a doğru yol alıyor ama Londra'daki Baker Street'e değil, İstanbul'daki Levent'e!

TEPE

Hemen Türk Dil Kurumu'nun «Resimli Türkçe Sözlük» çalışmasına göz atıyorum: «Bir şeyin en üstteki bölümü.» Hayır, bu tutmadı. «Küçük dağ.» Olmaz efendim. «Çokgende ya da çokyüzlüde köşelerden her biri.» Hiç olmadı, ne demek çokyüzlü? «İkizkenar üçgende eşit kenarların kesişme noktası.» Yine hayır azizim, bu Tepe başka Tepe, hiçbir tanıma uymuyor. Aslında şöyle olabilir; Tepe Bar, Etiler havzasındaki meygedelerin en iyisidir, yani doruktadır, adıyla «müsemma»dır. Güzel, değil mi? Evet ama işin aslı başka; Tepe Bar kurucusu Tepe Mutluay'ın adını taşır. Demir kırık sakalı, at kuyruğu ve baldan tatlı muhabbetiyle tam bir «çağdaş barba»dırTepe.

Olmazsa olmaz, hemen biraz nostalji. Günümüzün («mutenan»dan öte) «lüks» semti Etiler'e 30 yıl geriden, yani ilk gençliğimden bakıyorum: O zamanın İstanbul rehberleri «yeni kurulmuş bir mahalle» olarak tanımlıyor Etiler'i; bugün neredeyse «bulvar»laşan Nispetiye Caddesi'ni de «bir araba geçecek genişlikte asfalt bir yol.» Ara sokakların bir bölümünün adı bile yok. O zamanlar babama Etiler'de arsa alması önerilmişti de isyan etmişti adamcağız, «çoluğumu çocuğumu dağbaşına götürüp kurda kuşa yem etmemi mi istiyorsunuz» diye! Aslında ufak ufak «site» ve «kooperatif» derler yapılaşma emareleri görülüyordu ama zihniyet «biter bitmez satarım, Nişantaşı'nda doğru dürüst yer alırım, kim taşınır şehir dışına» zihniyeydi. O zaman Etiler'de ev sudan ucuz, arsa sebil. 30 yıl sonra her metrekaresinin boyunca altın, her tuğlasının ağırlığına elmas olacağını nereden bileceksin ki?

Hele Çamlık mevkii, adı üstünde, çam ormanı. Yazın meşrebine göre sincap kovala ya da (kalpsiz kopilin tekiysen) sapanla sığırcık vur. Şimdi bu Çamlık'ın tam ortasına boncuk gibi oturmuş olan Tepe Bar'dan çevreyi gözlüyorum ve (biraz da ürpertili iççekişlerle) korkunç boyutlara ulaşan yapılaşmayı izliyorum. Neyse, Tepe hoş bir yer, sohbeti keyifli erbabla yükünü almış;

yüzümüzü bardan yana çevirip bir kadeh daha söylüyoruz.

1992 yılının Ekim ayında açılmış Tepe Bar. Kurucuları Tepe Mutluay, Mete Mutluay ve Tekin Keskin. Bu üç ortak her gece bar tezgâhi başında, müdavimle sohbeti koyultmuşken görülebilir. Acar barmen Kaan Vodina «kapı gibi» delikanlı; güçlü yapısı ve at kuyruğuyla binlerce yıl önce Orta Asya'da (bar var mıydı o demlerde?) kıımız dağıtan «sakilere benziyor. İçki koyarken ölçüyü kaçırmaması sözkonusu değil, karşısındakinin gelgeç müşteri mi yoksa has müdavim mi olduğunu gözünden anlıyor; bu da az ustalık değil hani! Servis elemanları genelde Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri; işlerini güleryüzle ve keyif alarak yapıyorlar. Emine Kart ve Zeynep Turan ortama hemen uyum sağlamışlar çünkü gelenlerin bir bölümü okul arkadaşları. Emine'nin sıcak gülümsemesi ve Zeynep'in yoğun ilgisi karşısında her müşteri misafir «mertebe»sine yükseliyor. Cuma ve Cumartesi günleri 22:00-12:30 arası Tolga gitarı ve sesiyle ayrı bir renk katıyor Tepe Bar'a; hele o rembetiko çağrışimli «Yedikule»ye yelken açtığıında, insan ister istemez artık olamaz bir İstanbul'a doğru yola çıkıyor.

Olamaz bir İstanbul dedik de...

Nerede o eski rakılar? «Karafakiyle sofraya gelen, «karlık» tabir edilir buzlu sepetlere oturtularak soğutulan, gümüş zarflı «göz» kadehlerde «sek» içilen... Rakıya su ve buz katmak (soda ya da ayranla da içen varmış, ben duymamış olayım) hangi devrin icadıdır? 19. yüzyılın sonu mudur, 20. yüzyılın başı mı, işte o demlerde yayımlanan «Müskirat Rehberine göre rakı, «ispirtolu içkiler arasında en ziyade mevki kazanmış içkidir. Bilir misiniz ki dünyada «sofrası kurulan» tek içki rakıdır, içimi (sözcüğün gerçek anlamıyla) bir «âlem»dir, kendi üslubunu ve kültürünü barındırır? Evet efendiler, «rakı kültürü»nden söz edildiğini bilirsiniz de aranızda «viski kültürü», «Bailey's Irish Cream kültürü», «Amaretto di Saronò kültürü» hatta ve hatta «konyak kültürü» diye bir olgudan dem vurulduğunu duyanınız var mı? Yok çünkü öyle kültürler yok, o içkiler (dekorsuz, törensiz ve sofrasız) «ayaküstü»

içildikleriyle kalırlar. Şarap mı? Tamam, «şarap kültürü» vardır ama «sofrası» yoktur; kimi yemekler kırmızı şarapla, kimi de beyaz şarapla tüketilir, şarap yemeğe «destek»tir yalnızca. Rakı sofrasında mezeler (ve o eşsiz kültürün ince imbiğinden geçmiş yiyecekler) rakıya destektir, yani rakı sofranın aslanıdır!

Rakıyı aslan yapan da meyhane tezgâhının ustalarıdır. Bu ustalar arasında gazeteci ağabeyimiz Ergin Konuksever ve hızlı editör Zeynep Avcı sayılabilir, iki «beyefendi», ikincisi «hanımefendi» gibi içmesini çok iyi bilir. Tepe Bar'ın müdavimleri arasında bir de Kemal Olpak kardeşim vardır ki, ben onu bir türlü sökemedim; adamın içtiği en ağır içki «limonlu soda», Uzak Doğu felsefesini özümsemiş olmasından mütevellit yaşama «saf ve sağlıklı» bakıyor, yine de Tepe'nin en has müdavimi. Çok eskilerden okul arkadaşım olan Kemal Olpak, «barkolik» olmak için «alkolik» olmanın gerekmediğinin canlı kanıtıdır.

Küçük bir bar Tepe; ama yüreği geniş. Hafta sonları kalabalık da olsa «gönül adamları»na her zaman yer bulunur...

VOODOO

Topraktan ateş fıskırıyordu...

Yüzü külle sıvanmış büyücü sol elinde tuttuğu horozun boynunu sağ eliyle kopardı; büyücünün çılgılığı horozun sancı dolu ötüşüne karıştı, hayvanın kanı ateşe damladı. Kütükten oyulmuş davulların sesi ormanı ve kıyıları sardı, ardından vahşi ve coşkun bir dans başladı... .

Hayır efendim, tabii ki Şehr-i İstanbul'un Ataköy nam semtinde mukim Voodoo Bar'da olmuyor bu işler. Peki, nerede oluyor bu işler? Atlantik Okyanusu'nun bir adacığında, Haiti'de oluyor bu işler. Ama Voodoo Bar da adını bir ürkütücü ayinden alıyor, işimiz malûmatfuruşluk olduğu için kitapları açtık ve bilgilendiğimiz oranda okurumuzu aydınlatmaya çalıştık. Şöyle ki, ilkel bir din olan Voodoo'nun 16. yüzyıl başlarında Afrika'dan Haiti'ye gel-

diğini bilir olduk. Voodoo ayini başladığında büyücü (ya da inanlara göre başrahip) transa girer, müridleri de onu izler. Toprağa çizilen şekiller kutsal olup ayinin bir noktasında ateş alır. Ayin doruğa ulaştığında horoz, keçi ya da boğa kurban edilir. Büyücünün içinde birkaç ruh birden barınır, bu yüzden de büyücü ölümsüzdür. Bez ya da tahta bebeklere iğne batırarak büyü yapma işi de bir voodoo «spesiyalitesi»dir...

İyi, güzel de özbeöz Anadolu çıkışlı olan Bakkhos (kimi Dionysos olarak bilir) ayinleri yanında pek de hafif kalmıyor mu bu Voodoo? Antik Ege mitologyasına göz atıldığında, şarap ve coşku tanrısı olarak bilinen Bakkhos'un özellikle ilkyaz demlerinde ortaya çıktığı görülür. Bakkhante adı verilen kadın müridlerinin tapınmaları sonucunda ormanların yandığı, denizlerin taşarak adaları örttüğü, vahşi hayvanların ve insanların kitleler halinde çıldırdığı yazılır. İlyaz ayinleri sürerken tüm ağaçlar asmalığa, tek mil akarsular şaraba tahvil olur, Bakkhos'un aslan kükremesini andıran sesi dünyanın çevresini kuşak gibi sararmış...

Ne haber, Voodoo? Şimdi ben bu Voodoo Bar'ın yanına başına Bakkhos Bar diye bir yer kondursam neler olur acaba? Aman vazgeçtim, düşünmesi bile korkunç, ortalık yeterince karışık zaten. Kaldı ki bizim Voodoo Bar huzurlu bir ortam, oradaki büyü keyifli bir sessizlikten (ve vakti gelince hoş müzikten) kaynaklanıyor yalnızca. Altın Pınar ve Can Sancakoğlu tarafından 1990'da açılan Voodoo Bar, 1991'de Latif Karakoyunlu tarafından satın alınıyor. Günümüzde müessese müdürü Mehmet Sarsan, şef Yakar Canpek. Ferah salonunda yalnızca içki içildiği kuşkusuna kapılan zevata aşçı Nihat Çelik yanıt veriyor; her çeşit «sıcak aperitif» (meze makamından) Voodoo'da mevcuttur, ağzının tadını bilene!

Ama önce bara geçelim. Barmen Özay Kemal Erdaş işinin erbabı; içki karışımları konusunda ustaca bilgiler veriyor. Üç de barboy var, Ercan Fakir, Erhan Sarıtaş ve Atilla Sabancı; bar değil sanki, profesörü ve asistanlarıyla üniversite kürsüsü! Ama

ciddiyet bunu gerektirir, yani dünyanın birçok hatırı sayılır barında görülen «komple ekip» çalışması. Bülent Alsat (şef yardımcısı) ve servis elemanları Orhan Çakmak, Cesim Şahin, Erdiñç Kumru bu ekibi tamamlıyor.

Ama bir eksik var ki o da Ataköy'ün kendisidir. Yok canım, hemen paniğe kapılmayınız, yer yarıldı da içine mi girdi koca semt, diye. Ataköy hâlâ orada ama artık Ataköy (en azından bizim kuşağın bildiği Ataköy) değil: Saat 08:30, annem ve teyzem kuru köfteleri akşamdan hazırlamışlar, salatalıkları dilimleyip tuzlamışlar, termoslara buz gibi suyu doldurmuşlardır. Nişantaşı'ndan kalkan Eminönü dolmuşuna binilecek, «şahıs başı» 35 kuruşa Yeni Cami durağında inilecek, 100 adım sonra Sirkeci tren istasyonuna «vasıl» olunacaktır. «Banliyö» bugün boş, ne de olsa hafta arası, Halkalı trenine binilip Ataköy'de inilecek, istasyonun hemen karşısındaki Halk Plajı'na gidilecektir. «Duhuliye» 25 kuruş, çocuktan 15 alıyolar. Deniz tertemiz, ortayaşımı sürdürdüğüm bu demlerde bile ara ara düşlerime girer; plajdan kıyı boyunca yürürsen birkaç ev görürsün, bir de bol bol fıstık ağacı. Haydi çok gerilere gitmeyelim, Ataköy'ün Bakırköy Baruthanesi olduğu vakitlere, yine de buraların sahil kahvehaneleriyle süslediği günleri biliriz, güneşle yıkanmış temiz bir Marmara kasabası olduğu zamanları. Şimdi git gör, beton bloklardan değil deniz, gökyüzü bile gözüküyor. Nasıl nostaljik olmazsın, mirim?

İşte bu nedenledir ki Ataköy nam sahil semtine geldiğimizde Regatta Çarşısı derler kalabalık ama hoş mekâna sığır, hayhuydan başımız döndüğünde de Voodoo Bar'ın kuytuluğuna çekiliriz. Voodoo Bar'da deniz yok ama akvaryum var, bar zaten tek mil balık, içkinizi yudumlariken elinizin hemen altındaki mavi suda yüzen Clarias (kendileri Singapur tipidir efendim) ve Koi (Japon balığı familyasından) sürüleriyle haşır neşir oluyorsunuz. Bir de köpek balıkları var ki evlere şenlik, her biri hallice bir palamut boyunda, «akvaryum tipi» tabir ediyorlar. Elde kadeh bu deniz mahlûkatına dalıp gitmişken, Sadullah Ayaşlının zaman tüneline de yankılanan sesini duyar gibi oluyorsunuz:

«Köpek balığı. (Carcharias Glaucus). Azami tulü 9 metredir. Bu hayvanın rengi kurşunidir. Karnı ve yanları nisbeten açık bir tondadırlar. Tırpan şeklindeki göğüs yüzgeçlerinin üst kısmı mavidir. 1925 senesinin şiddetli lodos fırtınaları bu balıklardan birkaçını Boğaz'ın Marmara methaline kadar atmıştı. Gayet muzir olan bu canavarlar birçok ziyanlara sebebiyet verdiklerinden dolayı balıkçılar tarafından bin müşkilat ile itlaf edilebilmişlerdi. Aşağıda İstanbul gazetelerinin böyle bir balık hakkındaki neşriyatını hulasaten derç ediyorum: 'Canavarın karnı yarıldığında derûnundan beheri 200 kilo sıkletinde iki tane ton balığı ve bunlardan başka da 300 kilo ağırlığında bir yunus balığı zuhur eylemiştir. Mezkûr canavarın tulü 8 metre olup sıkleti de 4.500 kiloyu mütecevazdır.' Köpek balıklarının bu nevi ekseriya açık denizlerde, enginlerde ve sathı bahre yakın su tabakalarında yaşar. Bu hayvanlar o kadar vahşidirler ki yüzen insanlara ve hatta büyücek kayıklara bile saldırırlar. Tekessür ameliyesi sahile yakın yerlerde cereyan eder. Bu balıklar diğer birçok cinsler gibi yumurtalarını ve tohumlarını denize dökmezler. Yukarıda zikrolunan ameliye çiftleşmek suretiyle cereyan eder. Neticede her dişi balık 30-50 canlı yavru doğurur. Marmara sahillerinde diğer bir cins ve Scyllidae'lere mensup küçük bir köpek balığı yaşamaktadır. Mezkûr hayvan ancak bir metro boyunda olur. Rengi zeytunidir ve bütün vücudu da siyahımsı lekelerle kaplıdır. Yumurtaları dört köşe ve paket şeklindedir. Bunların her köşesinde iplik parçaları gibi sarkıntılar vardır. Dişi balık mezkûr ilavelerin yardımı ile yumurtalarını deniz nebatatına tesbit eder.»

Biz şimdilik Sadullah Ayaşlı'nın «Boğaziçi Balıkları» (Cumhuriyet Matbaası, 1937) adlı çalışmasından başımızı kaldıralım ve Voodoo'daki canlı müziğe kulak verelim: Group Magic Band, Nurcan Eren-Burak Kut ikilisi ve Şehnaz bu ilginç lokale değişik renkler katarken düşler Voodoo'dan mitologyaya, eski İstanbul'dan binbir çeşit balığa uzanabilir...

ZİHNİ (ORTAKÖY)

Maçka'daki «lokal»iyle meşhur sevgili Zihni Şardağ, Orta-köy'den Kuruçeşme'ye uzanan yol üzerinde, tarihi bir duvara sırtını yaslamış bir «set» buldu ve mekânı anında yazılığa tahvil etti. (Laf aramızda, bu «yazlık» sözcüğünü de hiç sevmiyorum, ne o öyle bilmemkaç beden Şile bezi gömlek ya da Tekirdağ'ında lebiderya 80 metrekare daire tarif eder gibi...) Şimdi bu Zihni bir şeyi yaptı mı iyi yapar çünkü mükemmeliyetçidir; işte şuraya yazıyorum, Zihni'nin yaz barı tüm yaz barları içinde en sevimli olanıdır. Bir manzarası var, sanki yolun denize uzak tarafında değilsiniz de bir transtatlantik güvertesindesiniz, dümende bizim Zihni, çevrede de «tayfa»ları! Yalnız bu gemi biraz kalabalık, özellikle Cuma ve Cumartesi akşamları «istiap haddi» fena aşılıyor ama merak etmeyiniz, alabora olma tehlikesi mevcut değil.

Pat, nostalji! İşte gördün mü, alabora dedi sayın yazar da hemen aklına geliverdi, alabora olan gemi falan değil İstanbul'un bahusus kendisi efendim, tarzında malûmatfuruşluklar. Bu ne kalem kıvraklığı azizim, nazardan uzak olsun!

Hemen başlayalım, bugün içinden kocaman cadde geçen, «lüks» bar, «restaurant» (neden lokanta değil?) ve «disco»ların gözde mekânı olan Kuruçeşme bağılık ve bağçelik (aslı böyledir kuzum, «bahçe» değil, kimi de kalkıp 40 yıllık «aşçı»yı «ahçı» yapıyor) bir «padişah sayfiyesi»ymiş. Ehl-i saz Rumların çoğunlukta olduğu Kuruçeşme hanelerinden akşam vakti üç dilde şarkılar yükselirmiş, Türkçe, Rumca ve (bin kadar Yahudi evi gözönüne alındığında) eski İspanyolca. Canciğer kuzu sarması yaşarmış insanlar, gün karşı kıyıdaki Beylerbeyi Sarayı üzerinde battığında sokak fenerlerini tek tek yakan Bekçi Baba'nin seslendiği gibi, «Asayış berkemal»miş. Dur yahu, biz haddimizi bilmeyip anlatıyoruz ama şu Zihni'nin barına dirsek dayamış, hülyalı bakışlarla uzak geçmişe gözleyen de kim? Siz misiniz gerçekten üstadım, sevgili Evliya Çelebi, lütfedin sizden dinleyelim Ortaköy'ü, Kuruçeşme'yi:

«Eskiden Hristiyan yatağı olan Ortaköy'de Süleyman Han devrinde Defterdar Paşa lebideryada bir cami bina etmiş, sair ayan ve kibar dahi yalılar yaptırıp burayı mamur kılmıştır. Sahile uzanan bir derenin iki yakasında 2300 kadar yalı ve saray vardır ki bunlar Baltacı Mahmut Paşa, Mimar Mustafa, Safiye Sultan, Ekmekçizade Ahmet Paşa, Cağaloğlu Mahmut Bey, Nakkaş Paşa yalıları olarak sayılabilir. 200 kadar dükkânı vardır ki çoğu meyhanedir...»

İşte şimdi oldu sevgili Çelebi, bugün de pıtrak gibi çoğaldı İstanbul meyhaneleri ama adları bir tuhaf oldu, «bar-restaurant» tabir ediyorlar. Bağışlayınız efendim, «min gayri haddin» araya girdim, bizleri kırmayıp Kuruçeşme'yi de lütfediniz:

«Sahili ayan ve eşraf yalılarıdır. İçeri tarafında Yahudi haneleri ve Rum evleri vardır. Üç sinagogu, iki kilisesi ve 200 dükkânı mevcuttur. Bağı ve bağçesi çoktur.»

Ve şimdi geriye kalan son bağçe Zihni olsa gerektir, bir de 100 adım ötedeki Ziya. Evliya Çelebi yorgun bir hayalet gibi süzülüp eski (ve gerçek) İstanbul'un karanlığında kaybolurken, sırtımızı tarihi duvara verip yüzümüzü Boğaz'ın ışıklı sularına dönelim ve (belki de içimizden «mani oluyor halimi takrime hicabım» şarkısını mırıldanarak) kadehimizden bir yudum daha alalım...

KAYNAKÇA

«Annuaire Oriental: Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de l'Empire Ottoman», Mourkides Fransız Matbaası, İstanbul 1912.

Ayverdi, Samiha. «Boğaziçi'nde Tarih», Baha Matbaası, İstanbul 1966.

Bayrı, Mehmet Halit. «İstanbul», Hayat Yayını, İstanbul (tarih yok).

«Boğaziçi» (Aylık Mecmua, Sayı 1-17), İstanbul 1937-1938.

«Chemin de Fer Souterrain de Galata a Pera: Actes de la Concession du Metropolitan Railway of Constantinople from Galata to Pera, Limited», Loeffler Matbaası, İstanbul 1906.

de Amicis, Edmondo. «İstanbul» (çev. Beynun Akyavaş), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

Ekicigil, Recep. «İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi», Tercüman Gazetesi Yayını, İstanbul 1982.

Ergene, Teoman. «Beyoğlu» (el yazısı, 1940-1950 dönemi).

Erzi, İhsan. «Camilerimiz Ansiklopedisi» (Ayvansaray'lı Hafız Hüseyin Efendi'nin «Hadikatül Cevami» çalışmasından), Tercüman Gazetesi Yayını, İstanbul 1987.

Evliya Çelebi. «Seyahatname» (Cilt 1), hazırlayan: Reşat Ekrem Koçu, Semih Lütfi Kitapevi, İstanbul (tarih yok).

Evliya Çelebi. «Seyahatname» (Cilt 1-2), sadeleştiren: Tevfik Temelkırın-Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985.

Eyice, Semavi. «İstanbul'un Camiye Çevrilen Kiliseleri», Taç Vakfı Dergisi, İstanbul, Mayıs 1986.

Gavand, Eugene-Henri. «Chemin de Fer Metropolitan de Constantinople ou Chemin de Fer Souterrain de Galata a Pera dit Tunnel de Constantinople», Typographie Lahure, Paris 1876.

Giz, Selahattin ve Özdamar, Ali. «Beyoğlu 1930», Çağdaş Yayıncılık ve Galeri Alfa, İstanbul 1992.

Gökman, Muzaffer. «Fatih İstanbul Kapılarında», Eğitim-Öğrenci Yayınları, İstanbul 1976.

Gücüyener, Fuad. «Fatih ve Onun Azametli Saltanat Devri», Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1950.

Gülersöy, Çelik. «Beyoğlu'nda Gezerken», Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1990.

Hisar, Abdülhak Şinasi. «Boğaziçi Mehtapları», Varlık Yayınları, İstanbul 1967.

İlter, İsmet. «Boğaz ve Haliç Geçişlerinin Tarihçesi», Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, İstanbul 1973.

İngiliz Erkek Mektebi (EHSB) Yıllıkları, İstanbul 1954-1960.

İskit, Server. «Resimli Tarih Mecmuası» (Cilt 1-7), İstanbul 1950-1956.

«İstanbul Abideleri», Yedigün Neşriyatı, İstanbul 1940.

Kayra, Cahit. «İstanbul'un Yokuş ve Merdivenleri», İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

Koçu, Reşat Ekrem. «Fatih Sultan Mehmet», İstanbul 1953.

Koçu, Reşat Ekrem. «İstanbul Ansiklopedisi», Reşat Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi Yayınları, İstanbul 1958-Koçu Yayınları, İstanbul 1971.

Koçu, Reşat Ekrem. «Osman Gazi'den Atatürk'e», Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul (tarih yok).

Koçu, Reşat Ekrem. «Topkapı Sarayı», Reşat Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi Yayınları, İstanbul (tarih yok).

Koçu, Reşat Ekrem. «Türk İstanbul», Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul 1953.

Mamboury, Ernest. «The Tourists' İstanbul», Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1953.

Mathews, Thomas F. «The Byzantine Churches of İstanbul», Pennsylvania State University Press, 1976.

Mehmet Tevfik. «İstanbul'da Bir Sene: Meyhane Yahut İstanbul Akşamcıları», İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

Mirmiroğlu, Vladimir. «Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları», İstanbul Belediyesi Matbaası, İstanbul 1946.

Musahipzade Celal. «Eski İstanbul Yaşayışı», Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946.

«Müskirat Rehberi», Vatan Matbaası, İstanbul (tarih yok).

Oğuzkan, Ferhan. «İstanbul Şiirleri Antolojisi», Varlık Yayınları, İstanbul 1953.

Önol, Hikmet Şinasi. «Boğaziçi Şiirleri», Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1944.

Öz, Tahsin. «İstanbul Camileri» (Cilt 1-2), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

Runciman, Steven. «Konstantınıyye Düştü» (çev. Derin Türkömer), Milliyet Yayınları, İstanbul 1972.

Schlumberger, Gustave. «Siege et Prise de Constantinople par les Turcs en 1453», Paris 1954.

Sevengil, Refik Ahmet. «İstanbul Nasıl Eğleniyordu», İletişim Yayınları, İstanbul 1990.

«Societe Anonyme Ottoman des Chemins de Fer Metropolitan de Constantinople et sa Banlieu: Conventions, Cahiers des Charges, Status», Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1913.

«Status de la Societe Anonyme Turque du Chemin de Fer Metropolitan de Constantinople entre Galata et Pera», Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1924.

Sumner-Boyd, Hilary ve Freely, John. «Strolling Through İstanbul», KPI Paperbacks, Londra 1987.

Şehsuvaroğlu, Haluk Yusuf. «Asırlar Boyunca İstanbul», Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul (tarih yok).

Şehsuvaroğlu, Haluk Yusuf. «Boğaziçi'ne Dair», Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul 1986.

Serhadoğlu, Rıza. «Büyük İstanbul Albümü», İstanbul Hemşehriler Cemiyeti Yayını, İstanbul 1955.

Talas, Hakkı ve Dinç, Sıtkı. «İstanbul», Suhulet Basımevi, İstanbul 1948.

Talu, Ercüment Ekrem. «Dünden Hatıralar», Yedigün Neşriyatı, İstanbul (tarih yok).

«Tarihî İstanbul», Yeni İstanbul Gazetesi Yayını, İstanbul (tarih yok).

Tülbentçi, Feridun Fazıl. «İstanbul'un Fethi», İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1959.

Ülke, Recep. «İstanbul Amerikan Koleji'nin Tarihçesi: Kız ve Erkek Kısımları», Yeni Matbaa, İstanbul 1956.

Ünaydın, Ruşen Eşref. «Boğaziçi Yakından», İstanbul 1938.

Ünver, A. Süheyl. «Fatih Devri Hamlelerine Umumi Nazar», İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul 1953.

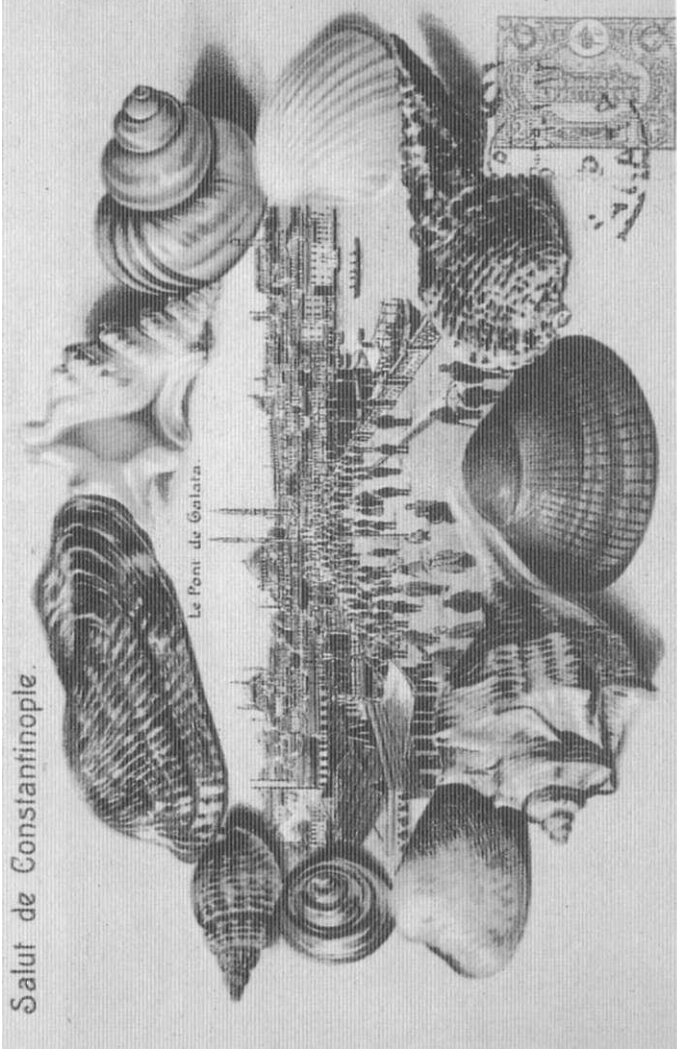
Vada, Abdürrahim Cabir. «Boğaziçi Konuşuyor ve Kanlıca Tarihçesi», Yedigün Neşriyatı, İstanbul 1943.

van Millingen, Alexander. «Byzantine Churches in Constantinople», MacMillan and Co. Ltd., Londra 1912.

White, Charles. «Three Years in Constantinople or the Domestic Manners of the Turks in 1844», Henry Colburn (yayıncı), Londra 1846.

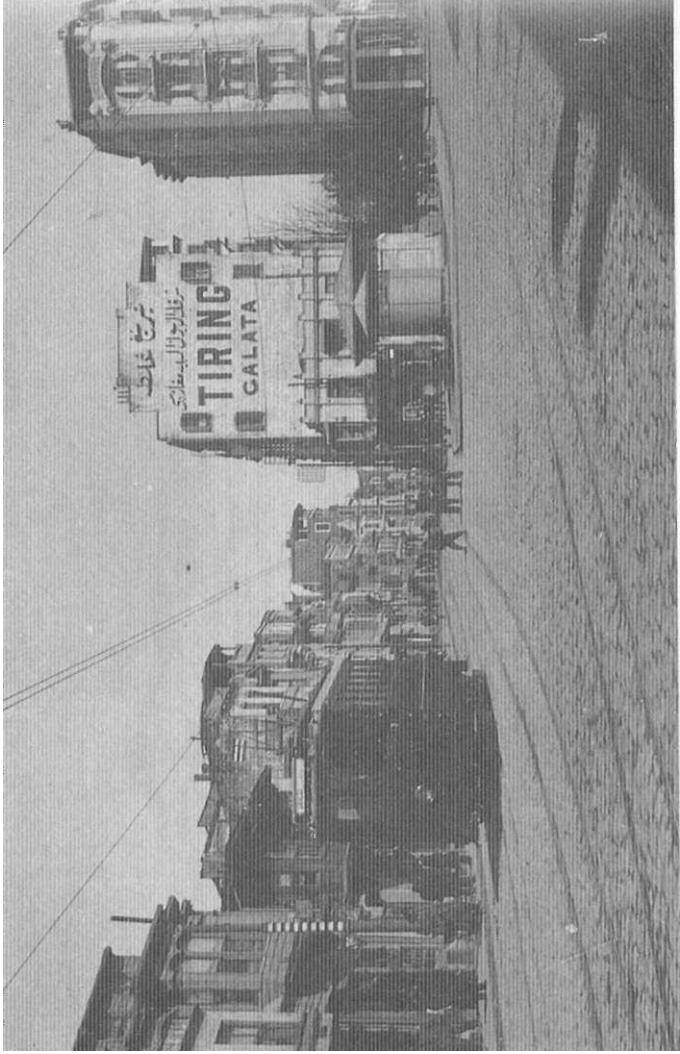
Biraz da nostalji...

Salut de Constantinople.

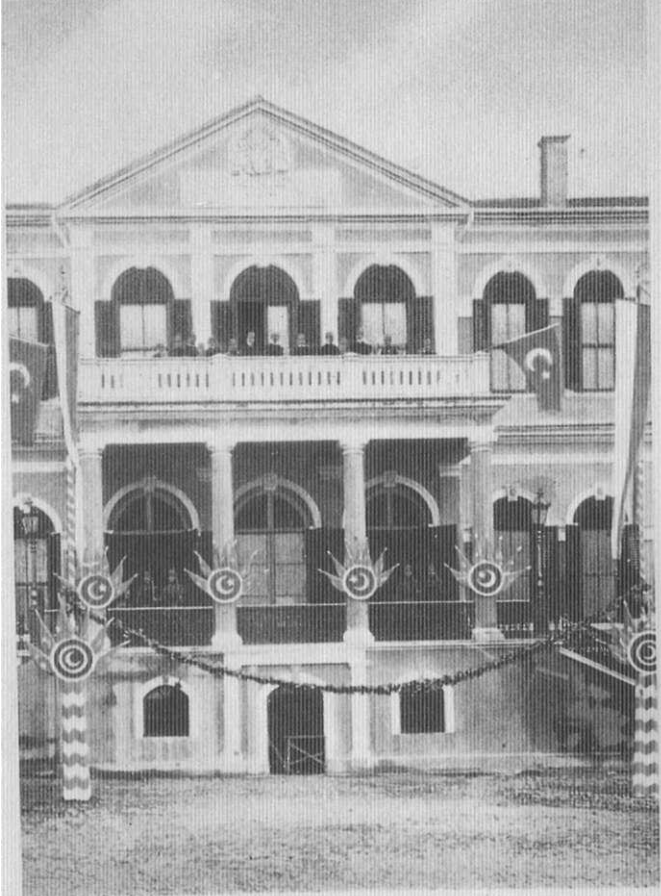

Le Pont de Galata.

Galata Köprüsü'nü gösteren bir kartpostal.

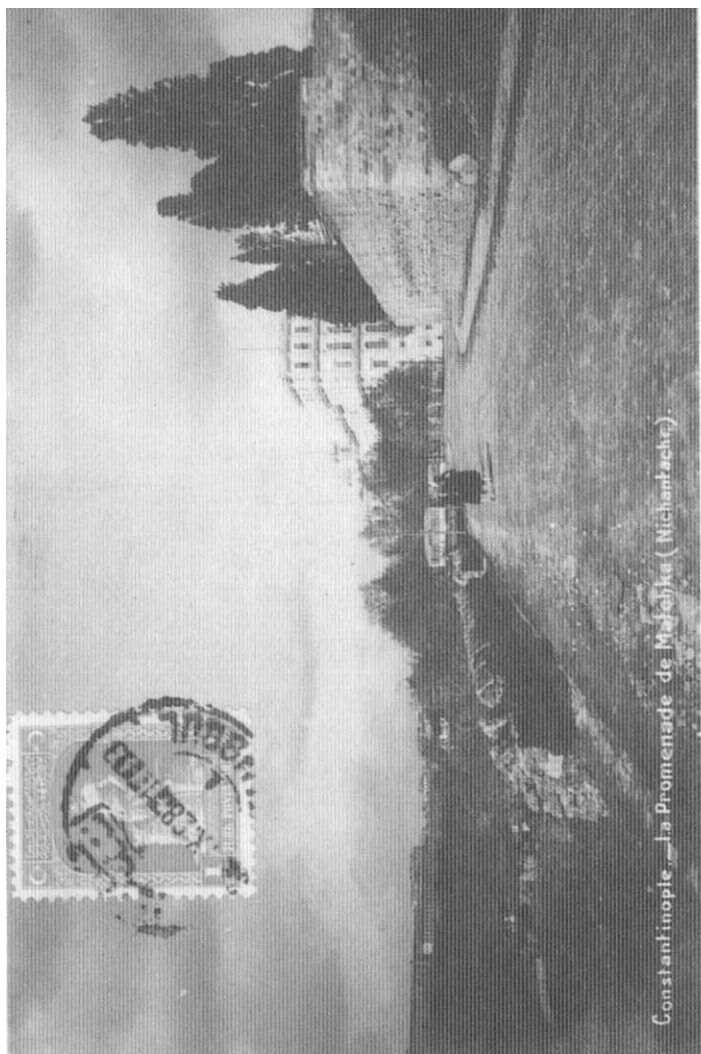

Harbiye Meydanı (20. yüzyıl başları).

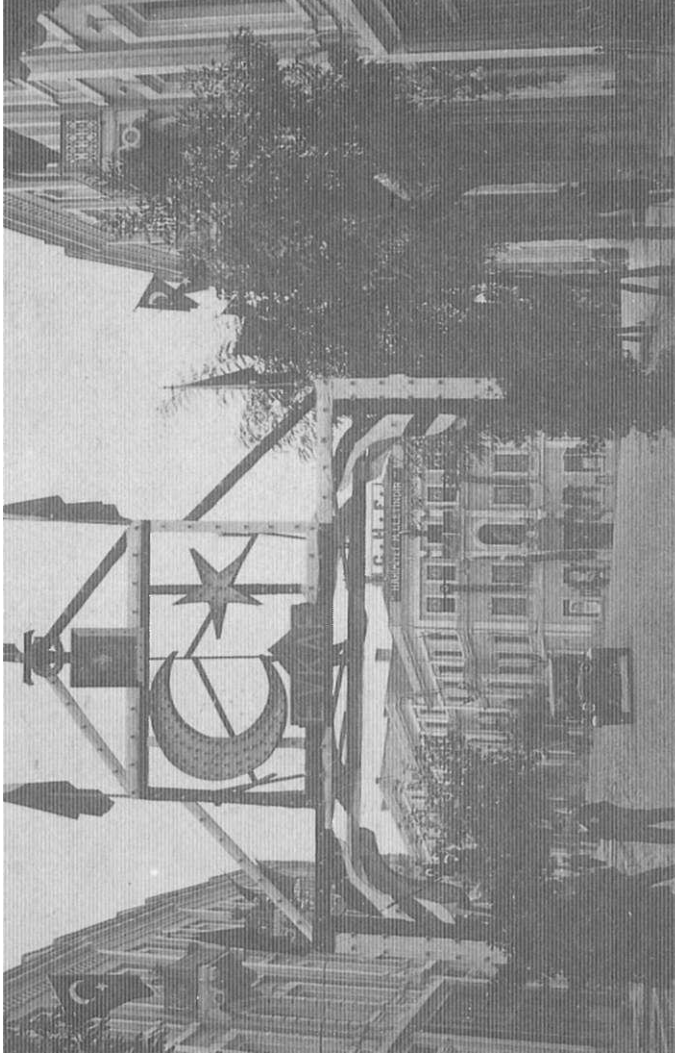
سلفانه محمدك شهناده لربدا رلده حانك حربه في زيارته كفتا
Visite de S. M. J. le Sultan Mehmed V et de sa suite au Harbi

5. Mehmet'in Harbiye Mektebi'ni ziyareti.

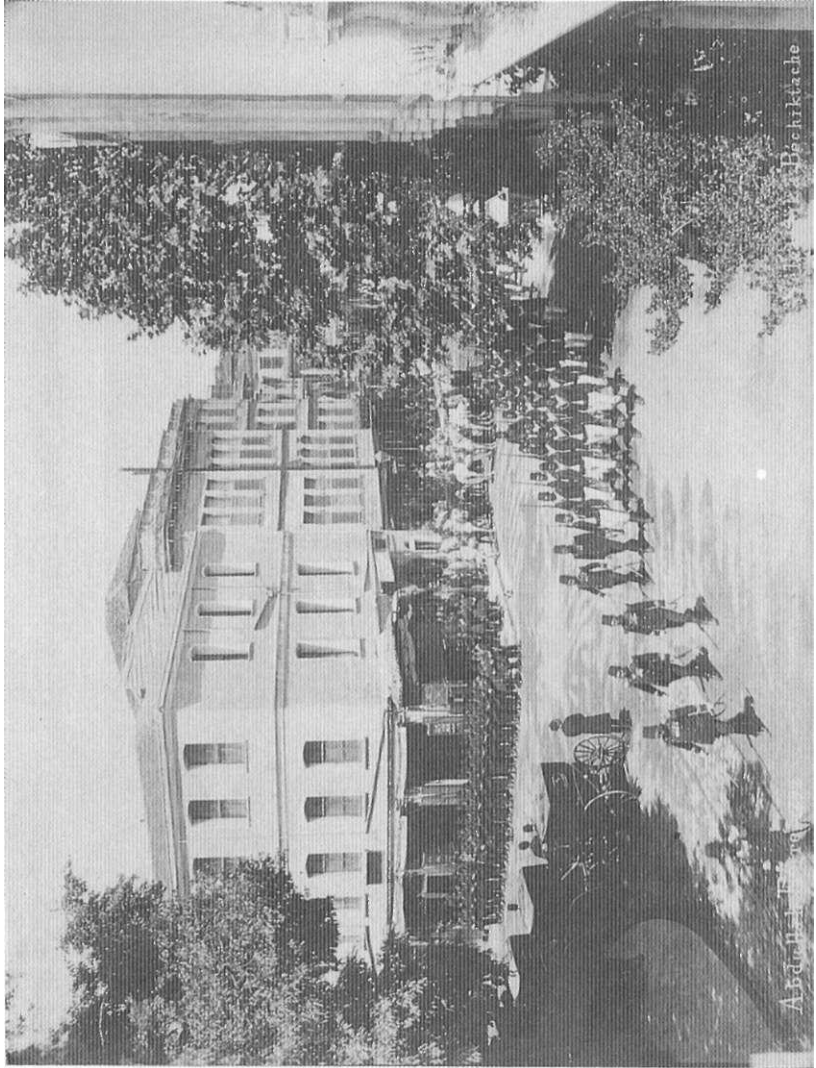

Constantinople, La Promenade de Mafoukha (Nichtzacht).

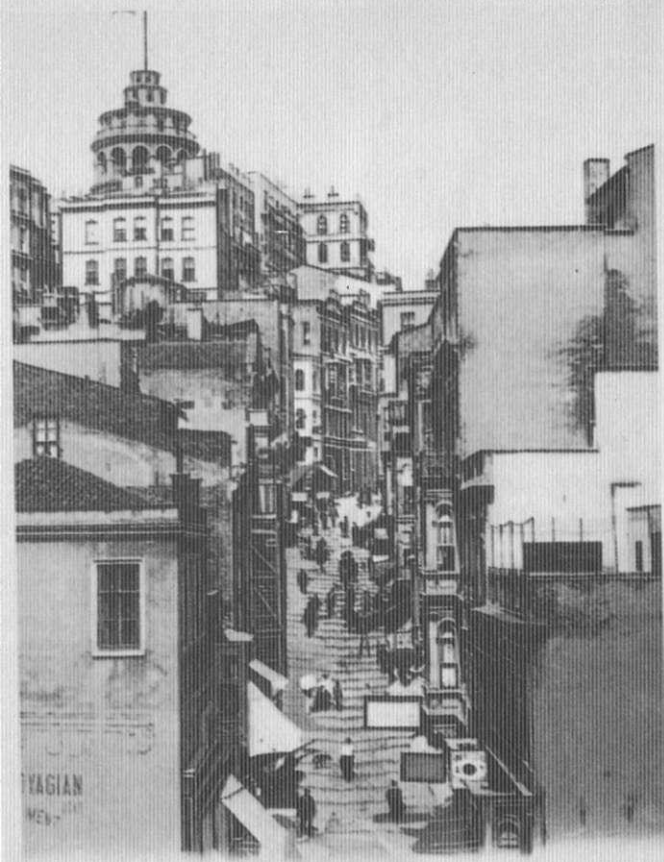
Maçka Gezisi.

Beşiktaş Akaretler Yokuşu (1930 başları).

Beşiktaş'ta Selamlık merasimi.

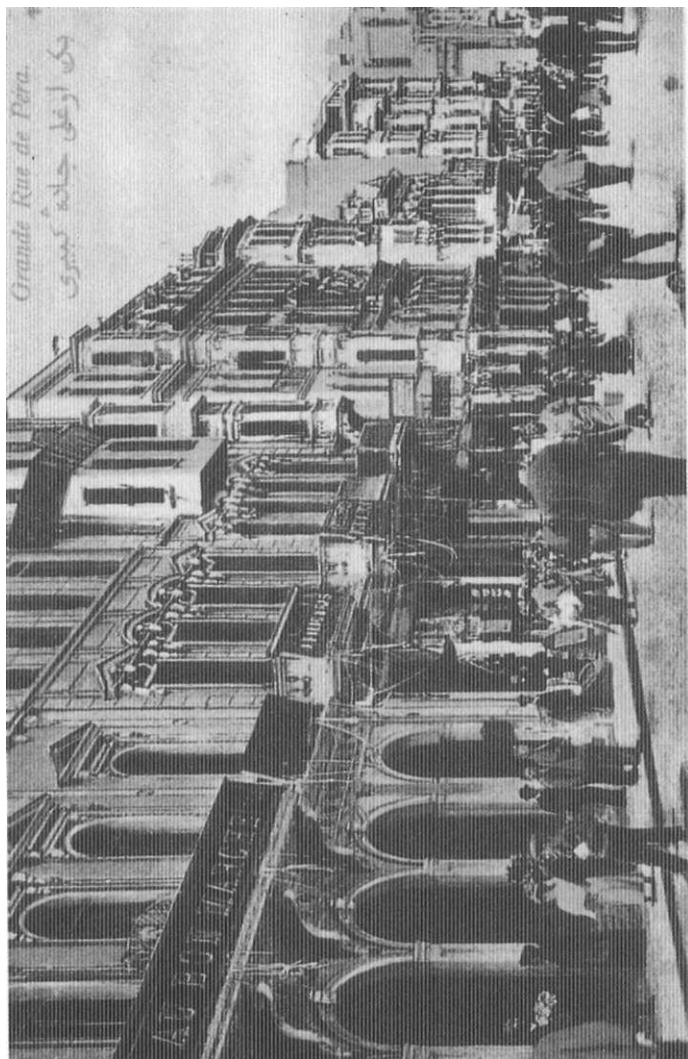
Yuksekkaldirim, Galata, Constantinople

No. 3 Editeur Max Friedemann, Constantinople

Yüksekkaldırım Yokuşu.

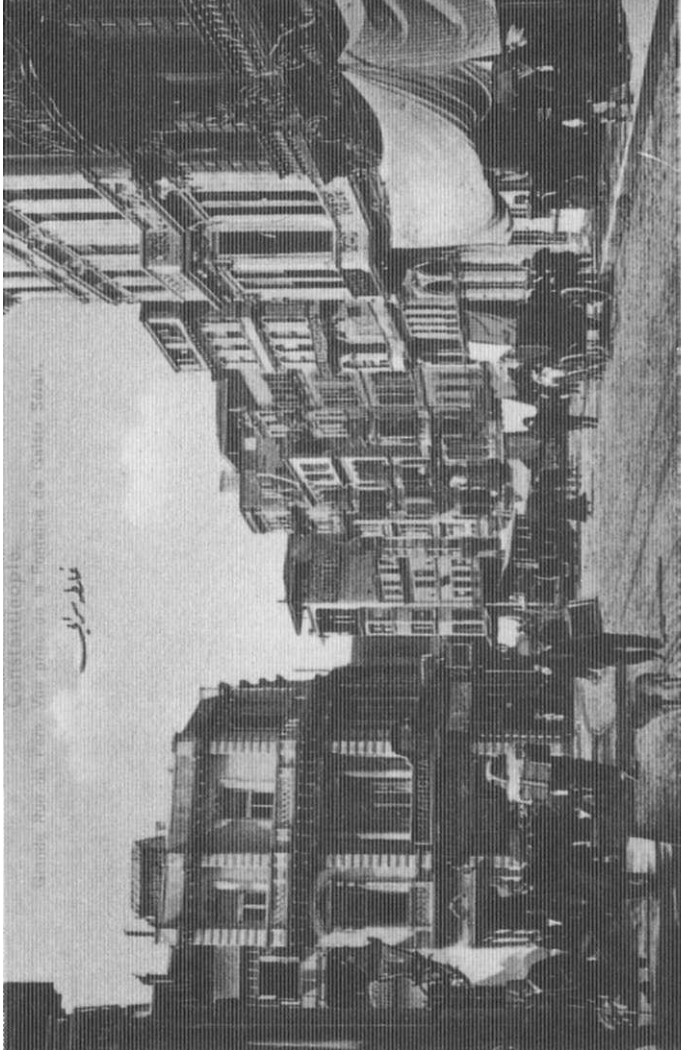
Galatasaray Meydanı (19. yüzyıl).

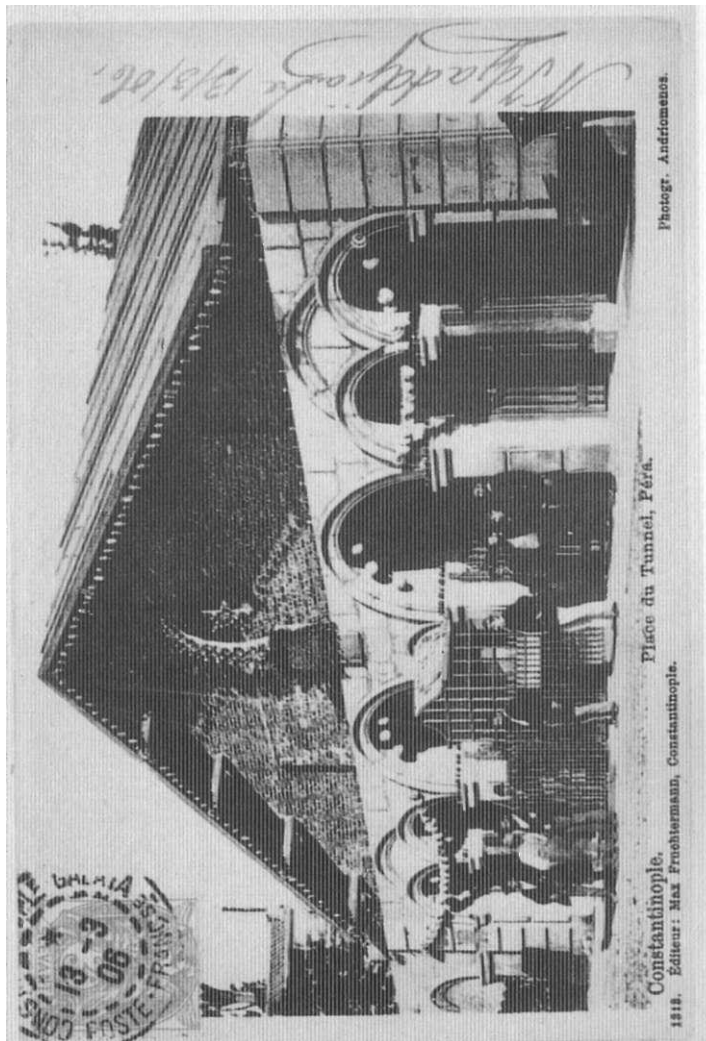
Grande Rue de Pera.

بکی ارغلی چاده کبیری

Cadde-i Kebir (Grande Rue de Pera).

Galatasaray Meydanı (20. yüzyıl başları).

13-9-06
SNOO-FASTE-FRANST
BULMIA

Styadsky 13/9/06

Place du Tunnel, Péra.

Constantinople.

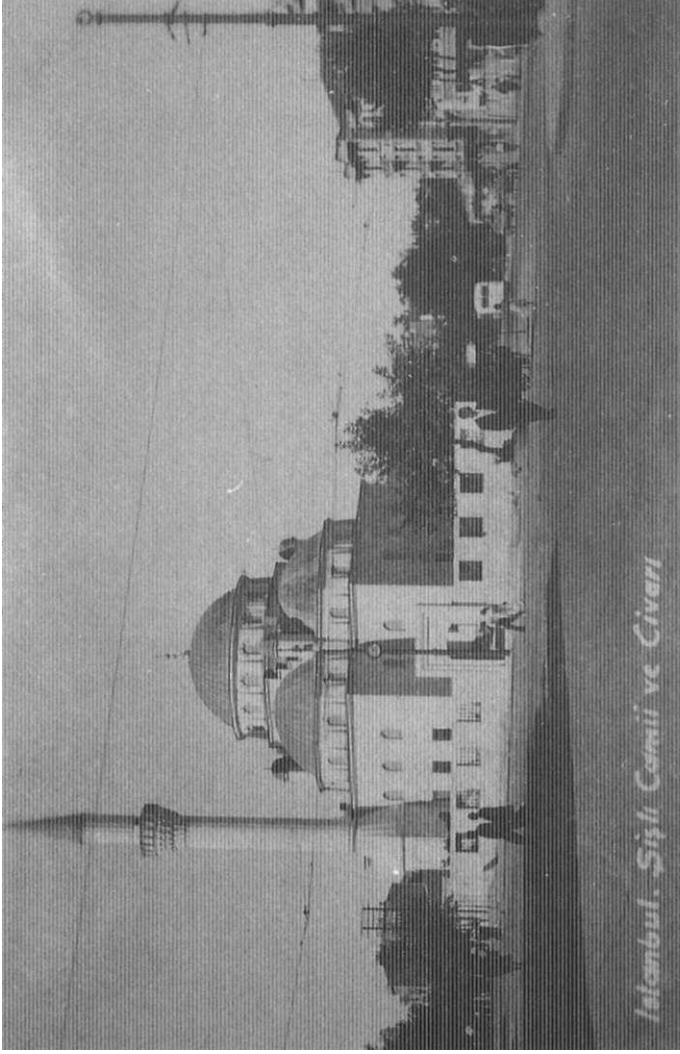
1818. Editeur: Max Froehnermann, Constantinople.

Photogr. Andriomenos.

Tünel (Beyoğlu girişi, 1906).

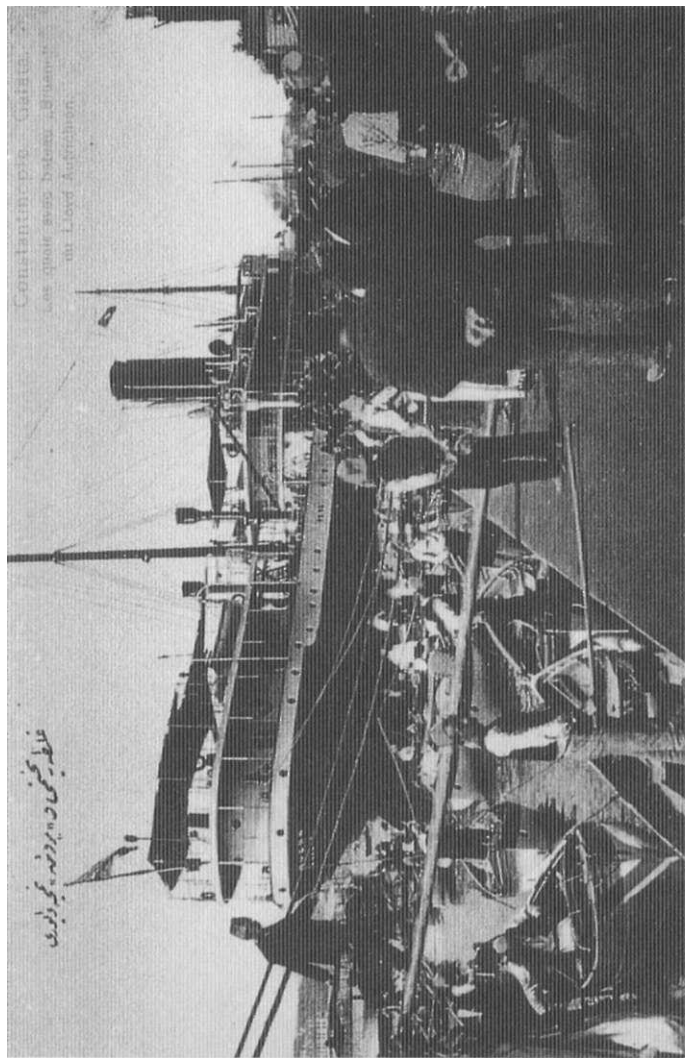

Kuledibi ve Galata Kulesi.

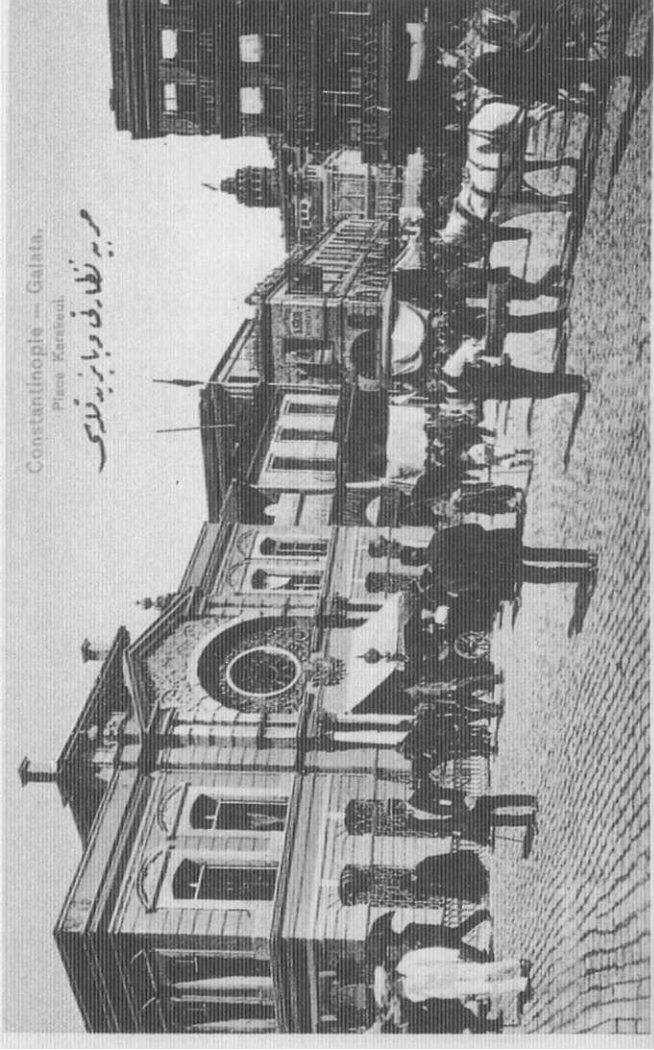

Istanbul. Şişli Camii ve Civarı

Şişli Meydanı (1940'lar).

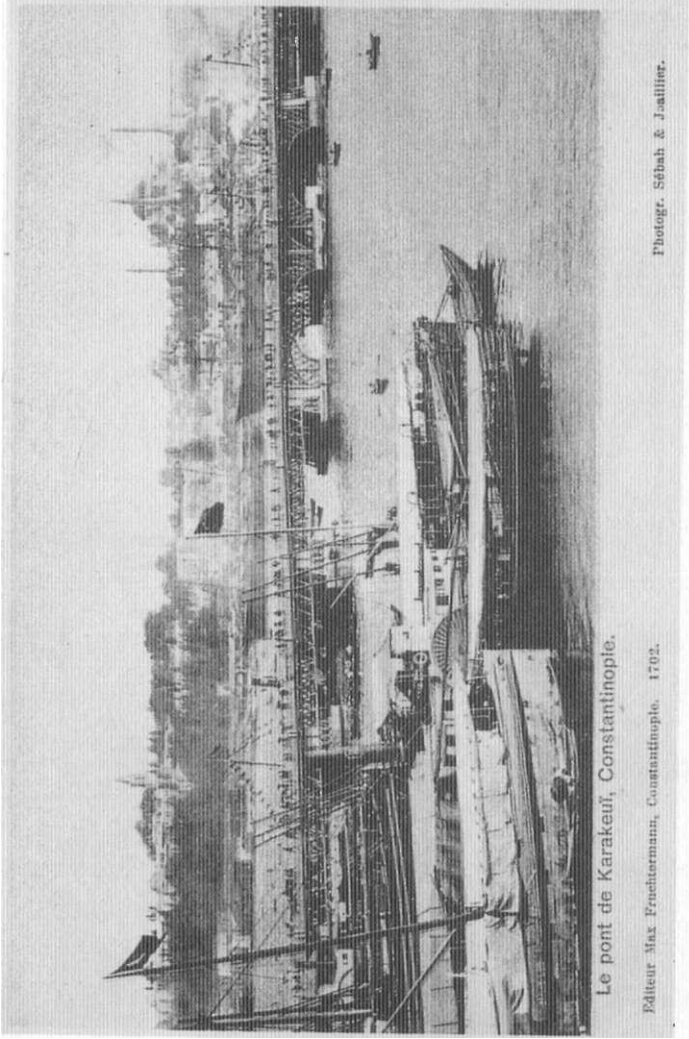
Karaköy Limanı (19. yüzyıl).

Constantinople — Galata,
Place Karaköy.

مصریہ نظارتی و بائزرہ قلاس

Karaköy Meydanı ve Aziziye Karakolu.

Le pont de Karakeui, Constantinople.

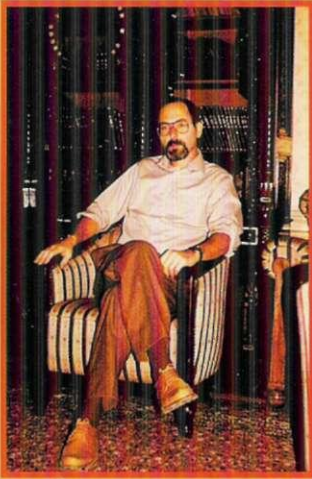
Editeur Max Fruehtermann, Constantinople. 1702.

Photogr. Sébah & Jaillier.

Galata Köprüsü ve yandan çarkı vapurlar.

ALTIN KİTAPLAR

Doç. Dr. Jak Deleon 1951 yılında İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. (1975). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz ve Amerikan Edebiyatı Bölümü'nde Doktora çalışmalarını tamamladı. (1979). 1981 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı. 1990 yılında Doçent oldu. "Advanced English" ve "Bale Tarihi" başlıklı dersleri veriyor.

Bugüne değin (Türkçe ve İngilizce olmak üzere) 20'den çok kitap yazan Doç. Dr. Jak Deleon'un akademik yapıtları arasında "Çağdaş Tiyatroda Harold Pinter, Geleneği", "Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Balesi", "Cumhuriyet Dönemi Türk Balesi" adlı kitapları bulunuyor. "Kısa Bale ve Modern Dans Tarihi" başlıklı araştırması Altın Kitaplar tarafından yayımlandı (1993). İstanbul konulu birçok inceleme kaleme alan yazarın "Eski İstanbul'un Yaşayan Tadı", "İstanbul Barları ve Meyhaneler", "Pera Palas Oteli Tarihi", "Balat ve Çevresi: Bir Semt Monografisi", "Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar", "Pera Hatıratı" adlı kitapları da son yılların "bestseller"ları arasında...

ISBN 975-405-443-6

9 789754 054439

53 KDV dahil
120000